

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

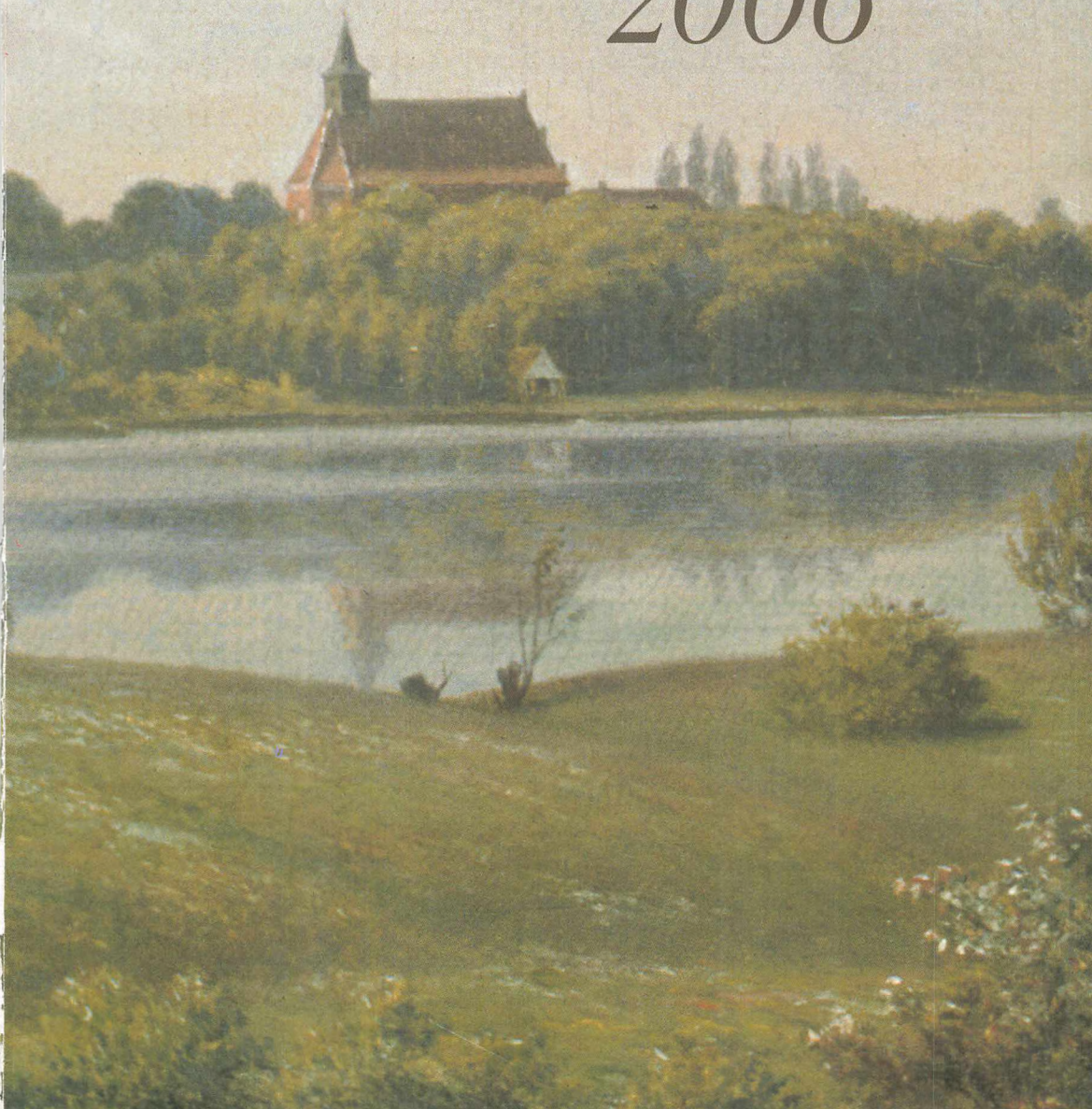
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Lolland Falster 2006

LOLLAND-FALSTERS HISTORISKE SAMFUND

Årbog 2006 – 94. årgang

Redaktør: Heidi Pfeffer

Tryk: Grafikom A/S, Maribo

2006 Lolland-Falsters Historiske Samfund

ISBN 87-91059-07-0

Indholdsfortegnelse

<i>Bjarne A. Madsen</i> Bidrag til kommunelærer Niels Stenfeldts biografi - ”... en Lokalhistoriker af ikke almindeligt Format”	5	<i>Leif Plith Lauritsen</i> Refshaleprojektet	86
<i>Leif Clausen</i> I lære på Fabrikken Guldborgs Modelsnedkeri i Nykøbing F. maj 1950-55	38	<i>Ulla Schaltz</i> MAN B&W Diesel i Holeby	99
<i>Arne Heyn</i> Kongebesøg i Nykøbing og Nysted - for et hundrede år siden	51	<i>Henrik Steen Jensen</i> Mediehøsten - bibliografi over udgivelser om Lolland-Falster-egnen i 2005	113
<i>Sven Thorsen</i> En jagt på Rågø Sand i 1947 - hvor Hitler leverede stof til lokkefuglene	56	<i>Ole A. Munksgaard</i> Årsberetning 2005	135
<i>Erik Mandrup-Poulsen</i> Lensborge på Lolland-Falster. En skitse	74	<i>Ove H. Nielsen</i> Sange om Lolland-Falster	136
		Lolland-Falsters Historiske Samfund	138
		Love for Lolland-Falsters Historiske Samfund	139
		Person- og stedregister	140

Bidrag til kommunelærer Niels Stenfeldts biografi

- ”... en Lokalhistoriker af ikke almindeligt Format”

Niels Stenfeldts breve fra efteråret 1934 til sommeren 1935 til arkivar Hans Ellekilde ved Dansk Folkemindesamling

Af Bjarne A. Madsen

Kommunelærer, cand. phil. Niels Stenfeldt (26.7.1863-29.7.1935) var en flittig udforsker af en lang række lokalområder øst for Storebælt. Han har ikke mindst bidraget væsentligt til udforskningen af lokalområder og sager på Lolland-Falster. Fra småøerne Askø, Femø og Fejø over Falsterske Retssager til Kippinge Valfartskirke og Gaabense Færgegaard. Alene af den årsag burde han have sin egen biografi. Bjarne A. Madsen bidrager til hans biografi ved at fremlægge Niels Stenfeldts breve fra efteråret 1934 til sommeren 1935 til arkivar Hans Ellekilde ved Dansk Folkemindesamling. Desuden bringes en oversigt over Niels Stenfeldts forskningsområder og forskningsresultater, både hvad angår de håndskrevne manuskripter og de trykte arbejder.

Det er ikke meget, der er skrevet om kommunelærer, cand. phil. Niels Stenfeldt'. Det kan undre, for han har ellers selv været en sjældent uegennyttig, uhyre flittig og væsentlig bidragsyder til udforskningen af lokalområder og sager i store dele af især det østlige Danmark. Herunder Lolland-Falster med omliggende øer. Fra småøerne

Titelblad. Foto: Jan Ethelberg.

Askø (1931), Femø (1931) og Fejø (1931) over ”Falsterske Retssager fra Gamle Dage” (1932) til Kippinge Valfartskirke (1933) og Gaabense Færgegaard (1933).

Niels Stenfeldts sirligt håndskrevne manuskripter om forhold på Lolland-Falster og omliggende øer fylder godt 1.500² sider. Det samlede forfatterskab omfatter godt 7.000 håndskrevne sider. Alene af den årsag burde han have sin egen biografi, hvad han vel også får på et tidspunkt. Her kan det imidlertid kun blive til et bidrag til Niels Stenfeldts biografi.

I en mindeartikel "Til Minde om Niels Stenfeldt" i Fortid og Nutid omtaler arkivar Hans Ellekilde, at en stor, illustreret selvbiografi "Om mit Liv og min Slægt" efter Niels Stenfeldts hustrus død skal tilhøre Dansk Folkemindesamling. Hans Ellekilde har selv haft den store selvbiografi i hænde, for han oplyser om denne selvbiografi, at den "indeholder en ypperlig Skildring af københavnsk Mellemstandsliv efter 1860."³

Senere i samme artikel nævner Hans Ellekilde, at Dansk Folkemindesamling den 16. marts 1935 modtog en lille (selv)biografi "Lidt om mit Liv", som Niels Stenfeldt (på opfordring) havde sendt til Dansk Folkemindesamling. Hans Ellekilde nævner ikke selvbiografiens omfang. Han citerer imidlertid to længere afsnit fra selvbiografien af en sides længde. Ud fra citatet får man det indtryk, at det må være mere eller mindre det hele, han citerer.⁴

Af den håndskrevne indkomstjournal over Niels Stenfeldt hos Dansk Folkemindesamling fremgår det, at Niels Stenfeldt er blevet besøgt i hans hjem den 6. april 1935, og at vedkommende (Hans Ellekilde) ved den lejlighed har modtaget Niels Stenfeldts store selvbiografiske manuskript "Om mit Liv og min Slægt" til genemsyn.

Under den 20. maj 1935 er der et notat om, at manuskriptet er afleveret, og at en fremstilling skal trykkes i Fortid og Nutid. En gennemgang af Fortid og Nutid viser imidlertid, at en sådan (større) fremstilling

ikke er blevet trykt i Fortid og Nutid, med mindre det drejer sig om netop Hans Ellekildes (mindre) mindeartikel. Hans Ellekildes mindeartikel baserer sig da også ifølge artiklen selv på den korte selvbiografi, som der citeres fra. Ligesom den store selvbiografi udtrykkeligt omtales som et manuskript, der "burde havne i" Det kongelige Bibliotek⁵ eller overdrages til Dansk Folkemindesamling⁶ efter afdøde Niels Stenfeldts hustrus død.⁷ Desuden er det Niels Stenfeldts holdning, at den store selvbiografi er for intim til offentliggørelse før efter 20-25 år.⁸

Det viser sig, at Dansk Folkemindesamling – ud over at ligge inde med den omtalte korte selvbiografi af Niels Stenfeldt⁹ – ligger inde med et lidt mere omfattende udkast til en artikel med titlen "NIELS STENFELDT" af Hans Ellekilde.¹⁰ I dette noget foreløbige udkast til en artikel om "NIELS STENFELDT" har Hans Ellekilde – ud over at citere fra Niels Stenfeldts korte selvbiografi og referere til hans samtidigt fremsendte bibliografi – lånt fra Niels Stenfeldts store selvbiografi,¹¹ som han i øvrigt kun havde til låns i halvanden måned fra den 6. april 1935 til den 20. maj 1935, og flettet noget af den ind i udkastet til artiklen om "NIELS STENFELDT". Dette udkast, der er skrevet før Niels Stenfeldts død, er efter Niels Stenfeldts død blevet omarbejdet en hel del til den faktisk trykte mindeartikel i Fortid og Nutid, hvor flere unøjagtigheder er blevet præciseret, og hvor flere ting af mere privat karakter er udeladt. Endelig viser det sig, at Dansk Folkemindesamling ligger inde med en anbefaling af Niels Stenfeldts værk, "Anbefalinger for Værket", af landsarkivar Svend Aakjær af den 7. maj 1930.¹²

Hvor det store selvbiografiske manuskript i dag befinder sig, skal jeg ikke kunne sige.¹³ Vi er derfor indtil videre henvist til Niels Stenfeldts korte selvbiografiske

manuskript på tre sider, Hans Ellekildes omtale af og brug af det store selvbiografiske manuskript, Svend Aakjærs anbefaling af Niels Stenfeldts værk samt Niels Stenfeldts breve til Hans Ellekilde.¹⁴

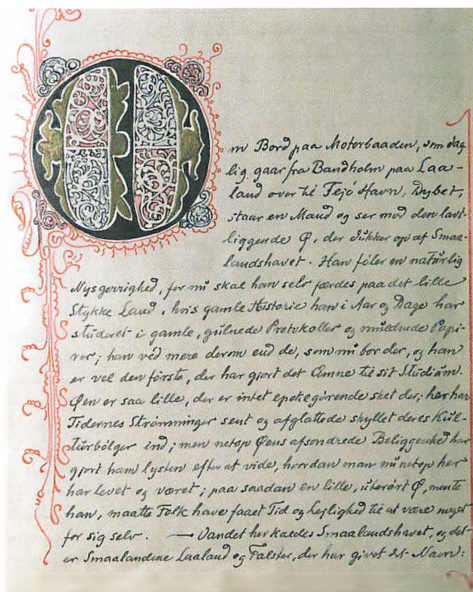
Inden vi kommer nærmere ind på Niels Stenfeldts selvbiografi(er), Hans Ellekildes brug af samme, Svend Aakjærs ”Anbefalinger for Værket” og Niels Stenfeldts breve til Hans Ellekilde, vil vi imidlertid kaste et blik på Niels Stenfeldts forskningsområder og forskningsresultater.

Niels Stenfeldts forskningsområder

Ifølge sagens natur vil det være alt for omfattende her at komme med bare en tilnærmelsesvis udtømmende beskrivelse af Niels Stenfeldts omfattende forskningsområder og forskningsresultater. Det må blive ved en antydning ved at nævne de geografiske områder for hans forskning i lokal- og kulturhistorien i bred forstand og en omtale af hans håndskrevne værker såvel som en reference til de trykte arbejder i de historiske samfunds årbøger.

Hans arbejdsmetode var den, at han først brugte årevis på at studere og samle arkivalier i Landsarkivet, Rigsarkivet, Det kongelige Bibliotek og Kort- og Matrikelstyrelsen i København, som han mere eller mindre skrev af (eller tegnede) i deres helhed, hvorefter han tog ud og besøgte de pågældende egne. Herefter forsynede han sine bøger med et passende forord.

Som Hans Ellekilde er inde på det i sit forord til den trykte udgave af Niels Stenfeldts bog ”Om Tikøb sogn i gamle dage” og sin mindeartikel om Niels Stenfeldt i Fortid og Nutid, så var det i en forholdsvis sen alder Niels Stenfeldt kastede sin kærlighed over lokal- og kulturhistorien.¹⁵ Til gengæld kastede han sig ud i studiet af kilderne med den største ihærdighed og viste sig mere produktiv end mange af hans samtidige faguddannede historikere.

Forord til Træk af Livet paa Fejø i svundne Tider.
Foto: Jan Ethelberg.

Det var ifølge Hans Ellekilde den gamle, blinde Laurits Jensen ved Stenstrup Museum i Odsherred, der gjorde ham interesseret i det lokalhistoriske arbejde. I en alder af 55 år gennemførte Niels Stenfeldt således i 1918 sit første lokalhistoriske arbejde om Højby sogn i Odsherred.¹⁶

Sammenfattende om Stenfeldts håndskrevne såvel som trykte forfatterskab kan det siges, at det i geografisk henseende så udpræget er holdt i områderne øst for Storebælt, idet han næsten ikke beskæftigede sig med Fyn og Nordjylland. Hans sønderjyske fædrene afstamning (fra Stenfeldt i Angel) slår igennem i bogen om den sønderjyske herregård Søgård i Sundeved fra 1920; men ellers er hans østsjællandske mødrene afstamning bestemmende for hans valg af stofområde: Sjælland og øerne syd for Sjælland, Falster og Fejø, Femø og Askø.¹⁷

De anførte titler er således enkelte steder forkortede eller ufuldstændige titler. For en fuldstændig titel henvises til manuskripterne selv. Det mig bekendt sidst kendte ejerforhold anføres i parentes. Enkelte af de pågældende manuskripter kan i den lange mellemliggende periode have skiftet ejer. Titlerne og det mig bekendt sidst kendte ejerforhold anføres – i Stenfeldts ånd – af hensyn til den videre lokal- og kulturhistoriske forskning:

1) "*Om Højby Sogn i gamle Dage*", 1918, 260 sider inklusive illustrationer. (Originalmanuskriptet blev i sin tid solgt til Stenstrup Museum i Højby Sj. i Odsherred. De 2. oktober 2002 fusionerede Odsherreds Museum og Stenstrup Museum og hedder i dag Odsherreds Kulturhistoriske Museum og har til huse i Annebjerggård Hovedgård, Nykøbing Sj., hvor manuskriptet i dag befinder sig).

1a) Desuden ligger Odsherreds Kulturhistoriske Museum inde med følgende originalmanuskripter af Niels Stenfeldt: "*Kurriøse Historier fra Odsherred*", u. å., 103 sider; "*Historiske Meddelelser om Odsherred og Højby Sogn*", 1919, 19 sider; "*Adelige Godsejere i Odsherred mellem 1392 og 1632*", 1919, 72 sider, med indstik: "*En lille Retssag mod to Smede 1736*", februar 1929, 4 sider; "*De fattige Aar i Odsherred midt i 1700'erne*", februar 1929, 6 sider, og "*Odsherred i gamle Dage, Smaa Notiser om Odsherred*", marts 1929, 8 sider. Museet ligger også inde med 6 breve fra Niels Stenfeldt til Laurits Jensen. Brevene er dateret henholdsvis 5.11.1918, 3.12.-1918, 23.12.1918 – af dette brev dato kan egentlig kun læses: "23.1.1918"; men brevet er noget medtaget, og ud fra indholdet kan det ved en sammenligning med de øvrige breves indhold næsten kun bestemmes til at være fra den 23.12.1918 – 7.4.1919 og 18.2.1925; mens et enkelt brev uden dato

ud fra indholdet må dateres til sommerferien 1918.

1b) Endelig ligger Dansk Folkemindesamling inde med en samling blandede kulturhistoriske manuskripter af Niels Stenfeldt betitlet "*Collectanea Stenfeldteana. Kulturhistoriske Blandinger*." Samlingen indeholder: "*Af Odsherreds Krønike*", 1921, 25 sider, indeholdende 6 korte afhandlinger; "*En havareret Præstemand. Vordingborg og Pesthuset ved København. 1711-57*." U. å., 40 sider; "*Om Degnen Hersom i Søborg*". U. å., 25 sider; "*Tillæg II til Aarbogsartikel. S. 131. Om Stenholt Mølle*." (samt III, V og VI [sic!]), i alt 8 upaginerede sider; "*Tillæg I. Om Stenholt Gaard, By og Mølle. Supplement til Artikel i Aarvog for 1922 – Frederiksborg Amts historiske Samfund*." 16 upaginerede sider; "*Kirketugt i forrige Aarhundrede. Nordsjælland*." U. å., 34 sider; "*Søborg Præstekald 1653 til 1708*". U. å., 26 sider; "*Præst i Glostrup blev afsat 1582. Sjælland*." U. å., 10 upaginerede sider.

2) "*Den sønderjyske herregård Søgård*", 1920 (Manuskriptet blev ifølge Stenfeldts egen bibliografi overdraget til den sønderjyske herregård Søgård i Sundeved i Kliplev Sogn. Hvis herregården skulle gå over på tyske hænder, skulle manuskriptet ifølge Hans Ellekilde afleveres til Det kongelige Bibliotek. Ved årsskiftet 1934/1935 købte staten gården, solgte jorden fra og stillede den til rådighed for hæren. Siden hen er den tidligere herregård blevet hjemsted for hjemmeværnet, der ikke kender noget til eksistensen af et sådant manuskript).

3) "*Om det gamle Esrom Kloster*", 1921, 266 sider inklusive illustrationer. (Originalmanuskriptet befinder sig i Nordsjællandsk Folkemuseum, Hillerød, som Stenfeldt i sin tid solgte det til. I et brev af den 26. oktober 1926 til Folkemuseet, men stilet til Anders Uhrskov, omta-

ler Stenfeldt først sit håndskrevne manuskript om Tikøb Sogn i Gamle Dage (se: pkt. 7 nedenfor), hvorefter han skriver: ”Nej, den Bog, jeg engang flygtigt viste Dem, var en lang smukkere Bog om Esrom Kloster. Den tog mig 4 Aar at samle og udarbejde. Jeg havde tænkt at skænke den til vor katolske Biskop, men jeg forudsaa, at den vilde blive lagt paa en Hylde og aldrig blive læst, saa jeg vilde hellere have den anbragt hos Dem, saa den blev tilgængelig for mange og maaske engang – antageligvis kun delvis – trykt...”¹⁹ Manuskriptet er indbundet i hellæder og forsynet med sølvspænder).

3a) Det kongelige Bibliotek, Håndskriftafdelingen, ligger inde med et håndskrevet manuskript af Niels Stenfeldt, som de har registreret som ”Historiske skitser” fra 1921. Manuskriptet bærer selv titlen ”Esrom og Grib Skov – Holbo Herred –”. Manuskriptet er på hele 483 sider. Side 1-163 er en beskrivelse af Esrom Kloster (se manuskript nr. 3), side 163-432 er en beskrivelse af Holbo Herred og Gribskov (se trykte arbejder, nr. 13), side 432-440 omhandler ”Mere Landemode-Beretninger”, side 440-442 handler om ”En Landemodesag fra Haraldsted 1668”, side 442-469 handler om ”Askøes mærkeligste Præst. 1739-50”, mens side 469-483 er en beskrivelse af ”Manesagen paa Fejø 1664-65” (se trykte arbejder, nr. 10).

4) ”Søborg Slot og By”, 1922, 123 sider inklusive illustrationer (Originalmanuskriptet befinder sig i Nordsjællandsk Folkemuseum, Hillerød, som Stenfeldt i sin tid forærede manuskriptet til).

5) *Om Kalø Slot*, 1922 (Iflg. Stenfeldts egen bibliografi har han afleveret originalmanuskriptet til Jægermester Engelbrecht-Olsen, Følle. Iflg. O. Thygesen: ”Herregårdsliv på Kalø”, Forlaget SI-MI Tryk, Rønne 1983, side 21, var ”...hovedbygningen [på Kalø] ved århundredeskiftet og

indtil 1924... bolig for daværende godsinspektør Engelbrecht Olsen...”. Iflg. mail af 5. maj 2004 er skovrider Jens Bjerregård Christensen fra Skov- og Naturstyrelsen, Fussingø Distrikt, ikke bekendt med efterkommere af den daværende godsinspektør).

6) ”*Asminderød og Grønholt Sogne i Gamle Dage*”, 1925, 314 sider inklusive illustrationer samt ”Bilag til ’Asminderød og Grønholt Sogne i gamle Dage’”, 18 sider (ø’erne er skrevet forskelligt!), med en ’Beretning om Asminderød og Grønholt Sogne’ indeholdende et billede af hver af de to kirker. (Originalmanuskriptet tilhørte tidligere Læseforeningen i Asminderød; men originalmanuskriptet beror nu hos Fredensborg-Humblebæk Lokalhistoriske Arkiv. Fredensborg-Humblebæk Lokalhistoriske Arkiv har et par kopier af det originale håndskrevne manuskript. Desuden ligger Fredensborg-Humblebæk Biblioteker inde med en indbundet fotokopi af originalmanuskriptet med bilag (46.4)).

7) ”*Tikøb Sogn i Gamle Dage*”, 1925 (Ellekilde anfører efter Stenfeldts bibliografi årstallet: 1926), 361 sider inklusive illustrationer (Tikøb Menighedsråd, manuskriptet ligger i en brandsikker boks hos sognepræsten i Tikøb. Dansk Folkemindesamling har en afskrift ”Om Tikøb Sogn i Gamle Dage”, 1935, 306 sider ikke indbundet håndskrift i mindre fornemt udstyr. Kun de første 62 sider er nummereret ved Stenfeldt selv. Endelig ligger Landsarkivet for Sjælland m.m. inde med et excerpt af Niels Stenfeldt til en bog om Tikøb sogn (Reg.nr.: SH-221). (Se trykte arbejder, nr. 16).

8) *Præstehistorier i Nykøbing Sjælland*, 1928 (Manuskriptet tilhørte oprindeligt Stenstrup Museum, der nu har til huse i Odsherreds Kulturhistoriske Museum i Nykøbing Sj. Iflg. brev af den 4. februar 2005 fra museumsleder Jan Steen Jacob-

sen til forfatteren har Stenfeldt formodentlig tænkt på titlen: *Kuriøse Historier fra Odsherred*, u. å., 103 sider (jf. 1a) ovenfor), der indeholder følgende beskrivelser: "Pietisme i Nykøbing i 1739"; "De to sidste Rektorer i Nykøbing"; "En Ansøgning paa Vers"; "Nægtet Altergang"; "Ydmyghed"; "En uheldig Lærer i Faarevejle" og "Andre Tider og Haarde Halse").

9) Rygtitel: "Aversi Sogn". Titelblad: "*Tybjerg Herred: Om Aversi Sogn og Assendrup Gaard i Gamle Dage.*" 1930, 292 sider + 2 udskiftningskort (Dansk Folkemindesamling). Eller: "Om Aversi Sogn i Tybjerg Herred", 1930, 292 sider + 20a-20b, 88a-88b, 14b (2 sider), 276 (2 sider) + 2 udskiftningskort, billeder og tegninger af adelsvåben (Dansk Folkemindesamling). "Hr. Henrik i Aversi", uden forfatter og årstal, 25 sider + titelblad. (Næstvedegnens Lokalhistoriske Arkiv ligger inde med originalmanuskriptet til "Hr. Henrik [Hag] i Aversi", side 125-140, omtalt i: "Om Aversi Sogn" fra 1930). (Se trykte arbejder, nr. 18).

10) Rygtitel: "Sandby Sogn". Titelblad: "*Tybjerg Herred: Om Sandby og Vrangstrup Sogne i Gamle Dage.*" 1930, 272 sider + 4 udskiftningskort, billeder og tegninger af adelsvåben (Dansk Folkemindesamling. Næstvedegnens Lokalhistoriske Arkiv har en dårlig fotokopi til læsesalsbrug).

11) Rygtitel: "Skelby Sogn". Titelblad: "*Tybjerg Herred: Om Skelby Sogn i Gamle Dage.*" 1930, 219 sider + 6 udskiftningskort, billeder og tegninger af adelsvåben (Dansk Folkemindesamling. Næstvedegnens Lokalhistoriske Arkiv har en dårlig fotokopi til læsesalsbrug).

12) Rygtitel: "Fensmark-Rislev og Vester Egede Sogne". Titelblad: "*Tybjerg Herred. Fensmark-Rislev og Vester Egede Sogne: Om Fensmark og Rislev Sogne i Gamle Dage.*" 1930, 152 sider + 3 udskift-

ningskort, billeder og tegninger af adelsvåben (Dansk Folkemindesamling. Næstvedegnens Lokalhistoriske Arkiv ligger inde med en dårlig fotokopi af "Om Fensmark og Rislev Sogne i Gamle Dage", 1930, 131 sider, til læsesalsbrug samt en dårlig fotokopi af "Om Vester Egede Sogn i Gamle Dage", 1930, 150 sider (side 52-53 mangler) til læsesalsbrug).

13) "*Om Herlufmagle Sogn og Ravnstrup i Gamle Dage.*", 1930, 397 sider (Dette manuskript, som Stenfeldt fejlagtigt i sin bibliografi omtaler som "Hellemagle Sogn", og som Ellekilde har overtaget, er oprindeligt givet til Borgerforeningen. Ifølge brev af 28.4.2004 fra Næstvedegnens Lokalhistoriske Arkiv skulle manuskriptet i dag befinde sig hos Herlufmagle Bylaug eller Herlufmagle Håndværker- og Borgerforening. Næstvedegnens Lokalhistoriske Arkiv har en dårlig fotokopi til læsesalsbrug).

14) "*Tybjerg Herred. Om Tybjerg Sogn og Herregaardene Tybjerggaard og Hjelmsø i Gamle Dage.*", 1930, 301 sider + tillægssider (Originalmanuskriptet tilhørte oprindeligt Tybjerg Sogns Læseforening. I 1989 blev manuskriptet indleveret fra Tybjerg Skole til Næstvedegnens Lokalhistoriske Arkiv. Originalmanuskriptet er indbundet. Originalmanuskriptet blev i 1981 udgivet i fotografisk optryk i 300 eksemplarer: Rygtitel: "Tybjerg Sogn". "Tybjerg Herred.". Titelblad: "Om Tybjerg Sogn og Herregaardene: Tybjerggaard og Hjelmsø i Gamle Dage.", [Herlufmagle]: Tybjerg Bylaug, [1981], 301 sider med illustrationer og fire udskiftningskort samt forord og siderne 6a-6h, 8a-8b, 36a, [60a], 62a-62[g] (heraf 5 dobbeltsider), 94a, 98a-98c, 106a (4 sider), 142a, 154a-154b, 170a-170d, 182a (2 sider), 196a, "Til Side 203." (2 sider), "Til Side 205" 204a (2 sider), i alt ca. 350 håndskrevne sider med ca. 7 kort, 10 fotografier, 45 tegninger/våben). (Se trykte arbejder, nr. 17).

14 a) "*Om den forsvundne Hovedgaard Hjelmsoegaard*", 1930, 60 sider + titelblad, i alt ca. 61 håndskrevne sider med ca. 5 tegninger/våben. (Manuskriptet tilhørte oprindeligt Tybjerg Sogns Læseforeningen. I dag tilhører manuskriptet Næstvedegnens Lokalhistoriske Arkiv. Desuden ligger arkivet inde med en dårlig fotokopi til læsesalsbrug).

15) Tybjerg Herred. Glumsø og Bavelse Sogne, 1930: "*Om Glumsø Sogn i Gamle Dage*". 1930, 181 sider + titelblade + 4a-4b, 8a-8c, i alt ca. 195 håndskrevne sider med ca. 4 kort, 4 fotografier, 10 tegninger/våben. Originalmanuskriptet er indbundet sammen med: "*Om Bavelse Sogn og Gaard i Gamle Dage*"., 1930, 125 sider + titelblad + 56a-56d, 70a, 2 uden nr., i alt ca. 133 håndskrevne sider med ca. 6 kort, 12 tegninger/våben (Næstvedegnens Lokalhistoriske Arkiv. Desuden har arkivet en dårlig fotokopi til læsesalsbrug).

16) *Næsby-Tyvelse Sogne*, 1930 (Manuskriptet er oprindeligt givet til ejeren af Næsbyholm og måtte ikke sælges. Ifølge brev af 28.4.2004 fra Næstvedegnens Lokalhistoriske Arkiv skulle manuskriptet – efter sigende – være gået tabt ved branden på Næsbyholm. Næsbyholm brændte den 26.12.1930 og den 12.2.1947. Om branden i 1947 fortæller: "Hele lensbaronens dyrebare bogsamling gik tabt, han var [en] stor samler af bøger. En uerstattelig bog gik tabt ved branden, det var historikeren Niels Stenfeldts bog om Næsbyholms historie, det var en håndskreven bog, som kun fandtes i det ene eksemplar". (Jul i Susålandet 2001, side 24). Amtsskolekonsulent, lokalhistoriker, J. Ingeman Petersen, har taget enkelte notater fra det omtalte manuskript. Disse notater befinder sig i dag i Ingeman Petersens arkiv i Næstvedegnens Lokalhistoriske Arkiv).

17) "*Træk af Livet paa Fejø i svundne Tider*", 1931 (Originalhåndskriftet på 337

sider befinder sig i Fejø lokalhistorisk Arkiv. På anmodning fra Fejø lokalhistorisk Arkiv udleverede Fejø Menighedsråd i efteråret 1986 originalmanuskriptet til Fejø lokalhistorisk Arkiv. Manuskriptet findes også i en trykt udgave på 266 sider (fra 1957) uden angivelse af udgiver (Lolland-Falsters historiske Samfund), sted eller forlag. Desuden er manuskriptet trykt i Lolland-Falsters historiske Samfunds årbøger: VIII Række – Bind III – XLV (1957) side 409-424; IX Række – Bind I – XLVI (1958) side 49-96; IX række – Bind II – XLVII (1959) side 249-264; IX række – Bind III – LX [må skulle være årgang: XLVIII] (1960) side 411-490; X række – bind I – XLIV (1961) side 16-122. Endelig findes manuskriptet i elektronisk udgave på 98 sider). (Se trykte arbejder, nr. 15).

18) "*Træk af Livet paa Fæmø i svundne Tider*", 1931 (Femø Menighedsråd, Femø Præstegård, 262 sider. En afskrift på 220 sider besørget af E. Danielsen, Hellerup, befinder sig i Femø lokalhistorisk Arkiv. I forbindelse med overgivelsen af afskriften af originalmanuskriptet til Femø Menighedsråd i januar 1939 betingede E. Danielsen sig, at afskriften og originalmanuskriptet aldrig måtte opbevares samme sted af hensyn til "at sikre det i Bogen indsamlede Materiale mod at gaa tabt ved Ildsvaade eller paa anden Maade." Femø Menighedsråd overdrog i 1996 afskriften af originalmanuskriptet til Femø lokalhistorisk Arkiv. Endelig findes manuskriptet i elektronisk udgave på 68 sider).

19) "*Om Askø i svundne Tider*", 1931 (Ømuseet over Askø og Lilleø (i Askø Præstegårds udhus) ligger inde med en sort-hvid fotokopi af originalmanuskriptet. Originalmanuskriptet er på 214 sider med fotografier og tegninger fra Askø og befinder sig i en brandsikker boks fra Askø Kommunes tid i Ømuseet. Der eksisterer også en afskrift af originalmanuskriptet på

Fejø, Femø og Askø tegnet i 1670 af den tyske geograf Johannes Mejer (Kgl. Bibliotek). Foto: Jan Ethelberg.

140 sider besørget og trykt af Erwin Keincke i Haslev i oktober 1975 i 150 eksemplarer. Endelig findes manuskriptet i elektronisk udgave på 53 sider).

20) Rygtitel: "Falsterske Retssager". Titelblad: "Falsterske Retssager fra Gamle Dage". Titelblad nr. 2.: "Billeder fra en Mørketid", 1932, 505 sider + indledning og indholdsfortegnelse, side I-XIII. 505 sider af fremragende kulturhistorisk værdi fra perioden 1633-1719, hvor den ellers så tavse almue kommer til orde i retsprotokollerne, som Niels Stenfeldt har skrevet af. For ved herretinget taler herreskriveren

som vidnerne ved skranken, idet han bruger det samme bondesprog som de, stærkt og ligetil. Det er selve det levede liv, der her skildres lidenskabeligt og usminket. Dette håndskrevne originalmanuskript er et af de største og smukkeste manuskripter, som Niels Stenfeldt skrev. Det rummer bl.a. en tegning af Nykøbing Slot med "Fars Hat" (s. XII), et tårn, hvor de fængslede sad (Dansk Folkemindesamling).

20a) Desuden har Dansk Folkemindesamling også følgende håndskrevne manuskripter fra Niels Stenfeldts hånd: "Samlinger til Falsters ældre Kulturhistorie" inde-

holdende: 1) "En løssagtig Præst. Hr. Bent i Idestrup 1588. Falster." 20 sider; 2) "En Trolddomssag. Nykøbing 1598. Falster." Side 21-44; 3) "En Forgiftningssag. Ørslev. 1593. Falster." Side 45-66; 4) "Den forhadte Extraskat af 1762. (Falster)." Side 67-74.

21) Oversigt over "*Roskilde Landemodes Retssager – Cause – fra Reformati-onstiden til 1730*", u. å., med supplement. I alt 644 sider + 22 sider indledning. I Fortid og Nutid, Bind X, side (186-)188 har Landsarkivar Holger Hansen gjort rede for den værdifulde gave til Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm (Landsarkivet, København).

22) "*Kippinge Valfartskirke*", 1933, 107 sider (Originalmanuskriptet er i sin tid overdraget til Lolland-Falsters historiske Samfund. Desværre har originalmanuskriptet ikke kunnet efterspores i samfundets arkiv i Det gamle Rådhus i Maribo. Kopi af originalmanuskriptet skænket til Dansk Folkemindesamling efter Stenfeldts død. Manuskriptet er uden årstal og på 107 sider med to fotografier af kirken, tegning, kort (fra Resens Atlas fra 1677) samt "Prospect af Kippinge Kirke Tagen fra den Søndre Side Anno 1754". Manuskriptet er håndskrevet og ikke indbundet. Desuden har Dansk Folkemindesamling en "Afskrift [108 til 148] af Niels Steinfeldts [sic!] kladde (DFS 1934/34 s. 62-87) ved Tue Gad 1989." 36 maskinskrevne blade (Hæftet "Kippinge Valfartskirke"). Skænket til DFS af T.G. i foråret 1990 og indlagt i sagen).

23) *Gaabense Færgesaad*, 1933 (Originalmanuskriptet er i sin tid overdraget til Lolland-Falsters historiske Samfund. Desværre har originalmanuskriptet ikke kunnet efterspores i samfundets arkiv i Det gamle Rådhus i Maribo. Dansk Folkemindesamling ligger inde med "Falsterske Optegnelser til Arbejder om Gaabense Færgesaad").

24) Forsidetitel: "*Retssager fra Holbæk Amt 1651-1760*", 1934, 142 sider. Titelblad: "Gamle Krøniker fra Holbæk Amt 1651-1760 ved Niels Stenfeldt 1934." Manuskriptet omhandler 13 retssager, heraf 5 om præster. (Dansk Folkemindesamling).

25) Forsidetitel: "*Gejstlige Retssager fra Præstø Amt 1619-1728*". 1934, 88 sider. Titelbladet lyder meget betegnende: "Præstehistorier fra Præstø Amt 1619-1728." For manuskriptet indeholder udskrifter af tingbøger vedrørende 5 sager, hvoraf de 4 er om præster (Dansk Folkemindesamling).

26) Rytitel: "Historier fra Roskilde Amt". Titelblad: "*Degnen Meyer og Andre Historier fra Gamle Roskilde Amt i 18. Aarhundrede*", 1933 [1934?], 255 paginerede sider + indholdsfortegnelse (på side 256). Indbundet. (Dansk Folkemindesamling).

27) Omslag: "Aastrup Hovedgaardens Historie". Titelblad: "*Om Aastrup Hovedgaard paa Sjælland*", 1933, 307 sider samt fotografi af indgangen til hovedbygningen med trappe. Bogen er indbundet af Niels Gärtig, bogbinder for Statens Arkiver. Forgyldningen er foretaget af Anker Kyster (Aastrup Kloster, tidl.: Saaby Sogn, Kirke Såby. Nu Soderup Sogn og Soderup Kirke, Tølløse. Klosteret er i øvrigt i besiddelse af en akvarel fra 1930'erne af Niels Stenfeldt med Aastrup Avlsgård som motiv købt hos en antikvarhandler i Helsingør).

28) *Om Slægten Weber Hansen 1642 til Nutiden*, u. å. og sideangivelse. (Manuskriptet ejes iflg. Stenfeldts bibliografi af slægten. Slægten optræder ikke i Personalhistorisk Tidsskrift).

29) *Om Slægten Münster-Mynster 1648 til Nutiden*, u. å. og sideangivelse (Manuskriptet ejes iflg. Stenfeldts bibliografi af slægten. Slægten optræder ikke i Personalhistorisk Tidsskrift).

30) "*Retssager fra Herlufsholms Birk i 17de Aarhundrede*", 1934, 437 sider ikke indbundet håndskrevet manuskript samt

Kilder til Bogen.

Forkortelser: R. A. = Rigsarkivet. Reg. = Register.
— L. A. = Landsarkivet. Teg. = Tegninger.
F. B. S. T. = Fejø Biskops Tingbog. Nyk. A. = Nykøbing Amt.

Fejø's Navn: Maribo Amts historiske Aarbøger X ⁷⁰
Oetdiden. Sidsbøgeret; Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1920 ²⁰⁴.
Sagn om Dragsbjerg. Maribo Amts historiske Aarbøger XIII ¹²⁷.
Kirken: C. C. Haugner: gamle laalandske Kirker 1915 ⁷⁶.
Kirken: Achten Friis: De danske Fær II 1927.
Kirken: Arkæologiske Indlæsetninger. Engelhardt & Magn. Petersen ^{Mat-hist}
slutningen af Midalæved. Presteregte. Danske Magasin 5 R. VI B. ²⁹⁷.
Presteregte; Wiberg: Dansk Prestehistorie.
— Jo — , om F og Folk. P. Rhode: Laaland (ved Friis) 1-2.
Nogle Præster. Af Fejø Kirkebog 1608 - 1713 L. A.
gamle Præster. C. C. Haugner: gl. laalandske Kirker 1915 ⁷⁶.
fem gamle Myndigheder. Trap: Daumarte.
Birkedommere paa Fejø. Foran i Protokoll om Fejø Bisk. L. A.
Naturindtrykke i Nutiden. Galschiot: Danmark i Billed og Text II ¹⁶⁹.

Kildeangivelser til Træk af Livet paa Fejø i svundne Tider. Foto: Jan Ethelberg.

"Syn paa Herlufsholm 1641", 11 sider u. å. og "Syn paa Herlufsholm 1651", 18 upaginerede sider u. å. samt nogle notater og løsblade (Dansk Folkemindesamling).

31) "Sjællandske Retssager fra 17de Aarhundrede." (Især Sorø Amt), 1935, ikke paginerede sager: "Sag mellem en Kapellan og en Enke. Helsingør 1639-40."; "Sag mellem en Præst og en

Præsteenke. Tersløse-Skellebjerg. 1653-55."; "Vagabonder i Haraldsted og Allindemagle. 1640." (2x); "Tatere i Ringsted Herred 1640. Valsømagle i Haraldsted Sogn."; "Drab i Fuldskab. 1640. Haraldstedkarl mod Allindemaglekarl."; "Et mord i Ladby 1640."; "Tatere i Valsømagle i Haraldsted Sogn. 1640."; "En Præst afsat. Jydstrup og Valsølille. 1646."; "En

stridbar Mand i Lille Næstved 1675-1685.”; ”En Trolddomssag i Næsby 1631.” (Dansk Folkemindesamling).

Desuden ligger Dansk Folkemindesamling inde med adskillige forarbejder og kladder til flere af ovenstående manuskripter samt flere kortere, ikke tidligere omtalte eller offentliggjorte arbejder af Niels Stenfeldt.

Det håndskrevne forfatterskab bygger på grundige kildestudier, som forfatteren møj-sommeligt lægger frem for offentligheden til eventuel viderebearbejdelse. Det håndskrevne forfatterskab er nærmest en frem-læggelse af kilderne i tilgængelig form. Det kan gøre forfatterskabet lidt tungt at læse, selv om han lever sig godt ind i de skildrede personer og skæbner. Kildeværdien er uomtvistelig.

Som det fremgår af ovennævnte række af håndskrevne manuskripter, så er den overvejende del blevet færdiggjort først i 1930erne. Det siger sig selv, at et så omfattende kildestudium, som der er lagt til grund for de enkelte manuskripter, må være blevet samlet og bearbejdet i årevis, inden forskeren er nået frem til det omsorgsfulde arbejde med at renskrive og udstyre manuskripterne i hånden.

Alle de håndskrevne manuskripter er smukt udstyrede manuskripter af høj lokal- og kulturhistorisk værdi, som Niels Stenfeldt har givet sit helt personlige præg med kort, billeder, tegninger af adelsvåben osv. På alle sider er der tegnet røde rammer om den let læselige og meget ensartede håndskrift. De store begyndelsesbogstaver i hver enkelt artikel er farvelagte.

Niels Stenfeldts trykte arbejder

De arbejder, som Niels Stenfeldt selv besørgede i trykken, er af mere beskeden karakter, hvis vi sammenligner dem med ovennævnte række af imponerende lokal-

og kulturhistoriske arbejder i håndskrifter. Disse mindre, trykte arbejder er næsten alle trykt i de historiske samfunds årbøger:

1) I ”Fra Frederiksborg Amt. Aarvog for 1920. Udgivet af Frederiksborg Amts historiske Samfund” har han skrevet om ”*Søborg Slot og By*”, side 27-76.

2) I ”Fra Frederiksborg Amt. Aarvog for 1921. Udgivet af Frederiksborg Amts historiske Samfund” har han skrevet ”*Lidt om Esrom Kloster*”, side 81-115.

3) I ”Fra Frederiksborg Amt. Aarvog for 1922. Udgivet af Frederiksborg Amts historiske Samfund” har han skrevet ”*Fra Holbo Herred: Om Stenholt Mølle* [side 128-140] – *Et forsvundet Legat* [Ramløse] [side 141-147] – *Om Hr. Frantz Kühn i Blidstrup* [side 148-157]”.

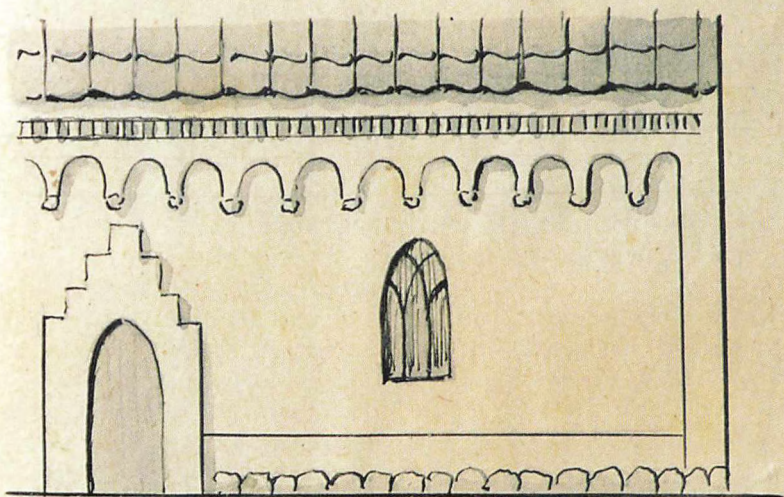
4) I ”Fra Holbæk Amt. Historiske Aarbøger XVI. Udgivet af Historisk Samfund for Holbæk Amt” for 1922 har han skrevet ”*En Degnehistorie fra Vig*”, side 179-180.

5) I ”Fra Holbæk Amt. Historiske Aarbøger XVII. Udgivet af Historisk Samfund for Holbæk Amt” for 1923 har han skrevet ”*Nogle mærkelige Præster i Egebjerg*”, side 18-36.

5a) I ”Personlhistorisk Tidsskrift”, 8-IV-1925, side 52-66, har han skrevet ”*Nogle Kirkebogsnevrologer fra det 18de Aarhundrede*” [om Sørbymagle, Kirkerup, Skelby og Gunnerup sogne].

6) I ”Fra København Amt. Aarbøger udgivet af Historisk Samfund for Københavns Amt (med gamle Roskilde Amt). (6. Række).” for 1933 (Stenfeldt angiver fejlagtigt årstallet: 1934, som Ellekilde har overtaget) har han skrevet ”*Levn af katolsk Kultus i Roskilde Domkirke*”, side 333-335.

7) I ”Aarvog for Historisk Samfund for Sorø Amt XVII.” for 1929 har han skrevet om et ”*Brudt Ægteskabsløfte. Degnen Peder Fischer Bruun i Sørbymagle (1739-64)*”, side 61-69.

Den romanske Rindbuefrise

Den gotiske Døbefont.

Stregtegning af del af Fejø kirkes kor og døbefont. Fra Træk af Livet paa Fejø i svundne Tider. Foto: Jan Ethelberg.

8) I "Aarboeg for Historisk Samfund for Sorø Amt XVIII." for 1930 har han skrevet om "*En uheldig Byfoged i Skælskør (1765).*", side 108-115.

9) I "Aarboeg for Historisk Samfund for Præstø Amt. 19. Aargang 1930." (Stenfeldt anfører selv årstallet: 1931, som Ellekilde har overtaget) har han skrevet "*Hr. Knud i Rislev.*", side 105-121. (Næstvedegnens Lokalhistoriske Arkiv ligger inde med originalmanuskriptet: "Hr. Knud i Rislev", u. å., 21 sider + titelblad. Originalen er indbundet).

10) I "Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarboeg XXI" for 1933 har han skrevet "*En Historie om Mosegrisene paa Fejø 1664-65*", side 126-137.²⁰ (Se det håndskrevne manuskript, nr. 3a).

Efter sin død har Niels Stenfeldt fået trykt følgende artikler:

11) I "Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarboeg XXIV" for 1936 har han skrevet om "*En stor Trolddomssag i 1692-93.*" (på Falster), side 115-127, og

12) I "Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarboeg XXIV" for 1936 har han skrevet om "*En Gildescene i Lommelev 1644.*", side 155.

13) I "Kultur og Folkeminder", udgivet af Nordsjællandsk Museumsforening Hillerød, har han i 12. årgang (1960) side 107-111 fået trykt: "*Stenfeldt fortæller om Gribskov*". Det er en gengivelse af indledningen til Stenfeldts håndskrevne manuskript "Om det gamle Esrom Kloster" fra 1921. Se de håndskrevne manuskripter, nr. 3 og 3a.

14) I "Kultur og Folkeminder", udgivet af Nordsjællandsk Museumsforening Hillerød, har han i 15. årgang (1963) side 57-65 fået trykt: "*Et par Ramløse Præster, Degne og Skoleholdere i det 18. Aarhundrede*".

Ovenstående oversigt over trykte artikler fra Niels Stenfeldts hånd gør ikke krav på at være komplet. Den bringes til inspiration og videre arbejde med Niels Stenfeldts person og værk.

Endelig skal det under de trykte arbejder nævnes, at Niels Stenfeldt efter sin død har fået udgivet flere af sine større håndskrevne manuskripter med sognebeskrivelser. Først kom:

15) "*Træk af Livet paa Fejø i svundne Tider*" fra 1931 i en trykt udgave på 266 sider (fra 1957) uden angivelse af udgiver (Lolland-Falsters historiske Samfund), sted eller forlag. Ligesom selvsamme manuskript er blevet trykt i Lolland-Falsters historiske Samfunds årbøger for årene 1957 til 1961. Se detaljerne under det håndskrevne manuskript, nr. 17.

16) I 1960 fulgte Niels Stenfeldts værk fra 1925 "*Om Tikøb sogn i gamle dage*", Helsingør: Grønbechs Forlag, MCMLX, 196 sider (+ indholdsfortegnelse på 2 sider) med portræt og forord af Hans Ellekilde (og omslag af Gotfred Mortensen) i serien: Kulturhistoriske Skrifter, udgivet af Tikøb Kommunes Historiske Samling; 1. Se det håndskrevne manuskript, nr. 7.

17) I 1981 blev Niels Stenfeldts arbejde fra 1930 "Tybjerg Sogn" udgivet med et forord (1 side) og med rygtitel: "Tybjerg Sogn". Titelblad: "Tybjerg Herred.". Titelblad nr. 2: : "*Om Tybjerg Sogn og Herregaardene: Tybjerggaard og Hjelmshø i Gamle Dage.*", [Herlufmagle]: Tybjerg Bylaug, [1981], 301 sider med illustrationer i fotografisk optryk i 300 eksemplarer. Se detaljerne under det håndskrevne manuskript, nr. 14.

18) I 1985 blev Niels Stenfeldts manuskript "Tybjerg Herred. Om Aversi Sogn og Assendrup Gaard i Gamle Dage." fra 1930 udgivet med et forord (1 side) og

med rygtitel: "Om Aversi sogn og Assendrupgaard i gamle dage". Titelblad: "Tybjerg Herred.". Titelblad nr. 2: "Om Aversi Sogn og Assendrupgaard i Gamle Dage.", Aversi: Aversi Bylaug, 292 sider med illustrationer i fotografisk optryk i 300 eksemplarer. Se detaljerne under det håndskrevne manuskript, nr. 9.²¹

Niels Stenfeldts selvbiografi(er)

Nu vil vi vende os til de omtalte selvbiografier af Niels Stenfeldt. Den store illustrerede selvbiografi "Om mit Liv og min Slægt", som ifølge Hans Ellekilde skulle tilhøre Dansk Folkemindesamling²² efter hustruen Dagmar Stenfeldts død, findes som omtalt ikke i Dansk Folkemindesamling."

Vi er derfor henvist til den korte selvbiografi "Lidt om mit Liv", som Dansk Folkemindesamling ifølge Hans Ellekildes mindeartikel modtog den 16. marts 1935 af Niels Stenfeldt.²³ Selvbiografien er nærmere bestemt dateret den 16. marts 1935, fremsendt med brev af den 17. marts 1935 og stemplet som modtaget i Dansk Folkemindesamling den 19. marts 1935.

Hans Ellekilde citerer fra denne korte udgave i forordet til den trykte udgave af Niels Stenfeldts bog "Om Tikøb sogn i gamle dage" såvel som i sin mindeartikel i Fortid og Nutid. I forordet er der dog mere genfortælling end citat. I Fortid og Nutid er det ren citat, idet det er Hans Ellekilde meget om at gøre at lade Niels Stenfeldt selv kommer til orde med egne ord. Selv om Hans Ellekilde skriver, at det kun er et "Uddrag af en lille [selv]Biografi", så nærmer citatet i Fortid og Nutid sig et udtømmende citat, idet det i to lange afsnit (der rummer adskillige udeladelser) af en sides længde kommer rundt om Niels Stenfeldt fra fødsel, opvækst, uddannelse og arbejde til den af alderdom og sygdom svækkede Niels Stenfeldt, der dog endnu ikke har op-

givet alt håb, selv om hans hjerte volder ham store problemer.

Niels Stenfeldt skriver i den korte selvbiografi "Lidt om mit Liv" om sig selv:

”Jeg er som Søn af en Overpolitibetjent i Københavns Politikorps født d. 26. Juli 1863 i det gamle København, [i gaden ved navn] Aabenraa No. 6. Min Skolegang havde jeg i ”De forenede Kirkeskoler” paa Nørregade... derhjemme læste vi mange Søkende altid, og vi spillede paa vort Dukketeater f. Ex. Øhlenschlägers samtlige Tragedier. Hele Familien sang ofte i Kor vore gamle Folkeviser – alle Versene. Jeg havde en dejlig Barndom. Husbeboerne kaldte os ”den glade Familie”, skønt min Fader efter sin Deltagelse i Krigen 1849-50 led af en Brystsvaghed, der efter mange Aars Sygdom lagde ham i graven [død 31.10.1880]. – Mit Hjem skylder jeg alt.

Efter Konfirmationen gik jeg af egen Drift til Søs, led i 3 Aar ondt og godt – og hærdedes. Senere læste jeg, støttet af min fattige Moder paa eet Aar til Lærereksamen, som jeg i 1883 tog med Første Karakter. Jeg fik straks, 20 Aar gammel, Timer ved en højere Pigeskole [Melchior's Pigeskole på Nørregade], hvor de næsten voksne Pigebørn kritisk kiggede under bordet ned paa mine slidte Bukser og skæve Støvler. Naa, vi blev gode Venner, og jeg lærte, hvad der if. Helgenen Philippo Neris Definition skal være det sidste Trin paa Vej til Ydmyghed: spermere spermis [Dvs.: at foragte at foragtes. Eller: at ignorere at blive set ned på]. Samtidig læste jeg paa et Kursus – Galster og Holbølls – til Student...²⁴

Jeg blev da trods alle Skoletimer Student og Cand. phil. med Første Karakter. Jeg underviste saa i Skoler mine 8 Timer daglig Aar for Aar, og jeg fulgte saa godt, jeg kunde, Forelæsninger i Dansk, Fransk og Latin, som jeg blev ret flink i. Men da jeg skulde have mit Friaar for at samle mine Kundskaber og vilde laane de fornødne Penge dertil, fandt jeg ingen, der vilde kautionere for mig, og bedrøvet maatte jeg opgive at blive Cand. mag. – Imidlertid var jeg kommen ind ved Kommuneskolen [Tietgensgades Skole] og lærte mig at glædes ved Arbejdet og Børnene. – Der har jeg gjort, hvad der var mig muligt, i 45 Aar [1883 til 1928], baade ved at putte Viden i Børnene og uddybe deres Sind. I den Tid har alt, Skolebørnene angaaende, forvandlet sig. Børnene, der i Begyndelsen betragtede Skolen som ”det røde Fængsel” og Lærerne som Fangevogtere, der hver havde og brugte sit Spanskør, endte med at blive vore smaa Venner, næsten som vore Børn... Det var med oprigtig Sorg, jeg i 1928 [i en alder af 65 år] forlod dem og Skolearbejdet.²⁵ Alle de vekslende Overordnede nærer jeg endnu Taknemlighed overfor; de var mig gode.²⁶

Siden 1918 har jeg syslet ved Siden af med Arkivstudier. Jeg har aldrig været tilbøjelig til Udskejelser, men mit Arkivstudium blev for mig, hvad Spiritus, Spil osv. er for en Udhaler. – Jeg har haft den Ulykke at miste saa godt som alle mine Slægtninge og mine nære, gode Venner, men den Lykke er mig givet, at jeg har haft et lille Sæt Egenskaber, der satte mig i Stand til at gøre Fyldest inden for det historiske ”Jord- og Betonarbejde”, jeg har bedrevet: jeg kunde endnu lidt Latin; jeg kom hurtigt til at læse den gamle Skrift; jeg kunde tegne og skrive pænt, jeg kunde fremstille mine Resultater net, og frem for alt: jeg interesserede mig for Personerne bag Sagerne. Jeg havde dernæst et godt Hjem, der gav mig tryk Arbejdsro og Arbejdsglæde.

Nu er desværre mit Helbred nedbrudt, og de Emner, min lange Ønskeseddel endnu indeholder, bliver maaske behandlede af andre. Men alt Haab vil jeg endnu ikke opgive.

Bülowsvej 5 C, I

16. Marts 1935

*Niels Stenfeldt*²⁷

Farvelagt postkort med Vasen – Vester Færgehavn – som motiv. Foto: Jan Ethelberg.

Så vidt Niels Stenfeldt om sig selv beskrevet ud fra Stenfeldts egen, korte selvbiografi dateret den 16. marts 1935. Inden vi ser nærmere på hans breve til Hans Ellekilde fra efteråret 1934 til sommeren 1935, hvor Niels Stenfeldt dør, skal vi kaste et blik på et kort uddrag af hans store selvbiografi (Levnedsbog), som Ellekilde citerer fra i sit udkast til en artikel om "NIELS STENFELDT" før Stenfeldts død, såvel som landsarkivar Svend Aakjærs meget udførlige omtale af og bedømmelse af Stenfeldt som lokal- og kulturhistorisk forsker.

Hans Ellekilde skriver: "Går vi til Stenfeldts egen Levnedsbog ["Om mit Liv og min Slægt"], der indeholder en betagende Skildring af hans Udviklings Historie fra

Barndom til Alderdom, saa giver han ogsaa her Forklaringen paa, hvorfor han, der i sin Ungdoms Studieaar gik uden om Historien til Filologi og Litteraturhistorie, alligevel i sin sene Manddom 1918 – til de seneste Dage blev Stedshistoriker. I de forenede Kirkeskoler havde Stenfeldt som Lærer i Historie en cand. theol. [Rudolf] Bay.²⁸

'Undervisningen skete mest mundtligt, kun førte vi nøjagtige Opskrifter over alle Aarstal og alle Begivenheder i Danmarks Historie[.] – Verdenshistorien hørte vi ikke et Ord om i vor Skoletid. Og saa fortalte Bay – særlig den gamle Historie, saa fængslende, at jeg senere altid levende har følt og tænkt historisk d.v.s. følt vore Forfædre leve her i Landet midt iblandt os...'²⁹

Saaledes skrev Niels Stenfeldt i 1915, før de betagende Barndomsindtryk af Bays historiske Undervisning i 1918 satte sin Frugt i et stadig mere og mere intensivt kulturhistorisk Arbejde. Den, som genvakte hans Sans for Historien, de hedengangne Landsmænd, som lever imellem os, var den [gamle,] blinde Museumsmand Laurits Jensen i Stenstrup Museum i Odsherred.

[Stenfeldt] skriver derom i Tillægget til sin Levned[s]bog: 'Under et Sommerophold i 1918³⁰ i Odsherred fik jeg Interesse for en mand og hans Museum i Højby Sogn; i en paafølgende Ferie besøgte jeg daglig Landsarkivet paa Jagtvejen og fandt Stof nok i gamle Indberetninger fra Præsterne til Bispen, gamle gulnede, sært beskrevne Ark, hvorfra det mørke, metallysende Strøsand dryssede, naar jeg folde dem ud og afskrev dem – til deraf at skrive Sognets Historie. Det arbejde tiltalte

mig mægtigt, der slog mine Evner til; jeg havde Kritik og Smag nok til at udplukke det væsentligste, og jeg kunde skrive og tegne godt nok til at skrive det kønt ind i en bog [Om Højby Sogn i gamle Dage, 1918], der nu, bunden i Læder, er Museets Ejendom.'"³¹

En anbefaling af Niels Stenfeldts person og værk

Landsarkivar Svend Aakjær skriver den 7. maj 1930 en udførlig og meget rosende anbefaling af Niels Stenfeldt og hans værk, "Anbefalinger for Værket"³², med henblik på udgivelse af en eller flere af Niels Stenfeldts håndskrevne manuskripter. Anbefalingen vidner om et godt kendskab til Niels Stenfeldts person og håndskrevne forfatterskab, hvorfor den her bringes i sin helhed. Svend Aakjær skriver i sin "Anbefalinger for Værket":

”Det er mig en Glæde efter Anmodning at udtale mig om Hr. pens.[ioneret] Kommune- lærer Niels Stenfeldts historiske Arbejde, som jeg kender dels fra min Virksomhed som Underarkivar ved Rigsarkivet og Sjællands Landsarkiv, dels efter at have gennemlæst 2-3 af de smukke og værdifulde Sogne- og Herregaardsbeskrivelser, han har udarbejdet.

Hr. Stenfeldt er i ganske særlig, og, man tør tilføje, i ganske sjælden Grad egnet til dette Arbejde. Med en stor Kærlighed til og Fortrolighed med de Egne, han skildrer, forener han en yderst alsidig Viden og Kunnen paa de Omraader, der har Berøring med den lokal- og kulturhistoriske Forskning. Dels ejer Hr. Stenfeldt et udstrakt Kendskab til gammel Skrift i alle dens Former og læser med samme Lethed gamle Pergamenter (Diplomer, Haandskrifter, Missaler) fra Middelalderen, og Breve, Jordebøger, Regnskaber, Tingbøger fra det 16. til det 19. Aarhundrede. Dels har Hr. St.[enfeldt] i en lang Aarrække ved daglige Arkivbesøg evnet at sætte sig grundigt ind i selve Arkivarbejdet og de arkivalske Kilder, og har med stor Grundighed gennemført en Undersøgelse af de højst Forskellige Arkivfonds, der kunde give Udbytte. Hertil kommer, at Hr. St.[enfeldt] fra sin Barndom og Ungdom har færdedes paa de Egne, han skildrer³³, og har undersøgt baade Fortidslevninger og stedlig Tradition i udstrakt Grad for derefter at belyse dem og bekræfte dem ved sine arkivalske Studier. Naar dertil føjes, at Hr. St.[enfeldt] foruden udprægede videnskabelige Anlæg er i Besiddelse af et ikke almindeligt Talent for forskellige Kunstarter (Akvarelmaleri, Tegning, Cicelørkunst, Bogbinding, Kalligrafi), at han fører en usædvanlig let Pen, og at han gennem mangeaarige Rejser og udstrakte Sprogkunderskaber har kunnet gøre sig bekendt med Udlandets Kunst og Fortidsminder³⁴, maa man have al mulig Ret til at betegne ham som en Lokalhistoriker af ikke almindeligt Format.

De Egne, som Hr. St.[enfeldt] har viet sine historiske Studier, Tybjerg Herred og Frederiksborg Amt, savner næsten ganske samlede Beskrivelser. Medens man for jyske Herreders Vedkommende har Dr. Oluf Nielsens Herredsbeskrivelser, blev der af Registrator Hans Knudsens Værk ”Danmark i Middelalderen” kun udgivet eet Herred, Strø Herred 1834, og det vilde derfor være ønskeligt, om den lokal – kulturhistoriske Forskning kunde blive beriget med ogsaa andre Herredsbeskrivelser fra Sjælland. Jeg tillader mig derfor som Arkivmand og Lokalhistoriker paa det bedste at anbefale Hr. Stenfeldt som en Forsker, der fortjener Støtte til sit Arbejde og dets Udgivelse.

Svend Aakjær.

Landsarkivar.

Landsarkivet for Nørrejylland

Viborg, d. 7. Maj 1930.”³⁵

Eksempel på Niels Stenfeldts udsmykning af Træk af Livet paa Fejø i svundne Tider. Foto: Jan Ethelberg.

Niels Stenfeldt døde den 29. juli 1935 i en alder af 72 år. Trods sin stærke vilje til livet og hans elskelige hustrus kærlige pleje, bukkede han under for sin langvarige hjertesygdom.³⁶

Andre må nu tage over, hvor han slap. Til det formål fremlægges denne artikel til inspiration samt Niels Stenfeldts sidste breve til arkivar Hans Ellekilde ved Dansk Folkemindesamling fra efteråret 1934 til sommeren 1935 som et beskedent bidrag til Niels Stenfeldts biografi.

Niels Stenfeldts breve til Hans Ellekilde

Der fremlægges i det følgende i alt ni breve, som jeg har modtaget i fotokopi fra Dansk Folkemindesamling. Brevene er alle skrevet af Niels Stenfeldt selv i hans let genkendelige og let læselige håndskrift.

Brevene er alle skrevet til Dansk Folkemindesamling med arkivar Hans Ellekilde som forventet modtager af brevene. Det er kendetegnede, at Niels Stenfeldt ikke gør meget stads ud af sin egen person eller sit værk. Hvis ikke han er decideret uprætentiøs, så underdriver han bevidst sin egen person og sit værk, krydret med en god portion selvironi og humor.

Hvis ikke det er mere eller mindre udtalt i brevene, at Niels Stenfeldts hjertesygdom er en anledning for ham til at få placeret sit værk efter sig, så spiller den tanke hele tiden med i baggrunden for hans overvejelser og dispositioner. Det er derfor forståeligt, at han glad og gerne beretter om sit værk, når han får anledning til det. Samtidig er han oprigtigt bekymret, hvis han ikke kan trænge frem til en afklaring omkring en placering af sit værk, som han ønsker bevaret for eftertiden på de rette hænder, hvis det da ellers findes værdigt dertil.

Brevene, der er af 1 til 6 siders længde i – hvad der i det store og hele svarer til – en A5 størrelse pr. side, bringes i kronologisk rækkefølge i deres helhed uden de store indledende forklaringer eller efterfølgende noter. Til gengæld har jeg sat et begrænset antal forklarende bemærkninger i [] i selve teksten. Dels for at være tro mod den overleverede tekst. Dels for at lette tolkningen af brevene. Jeg har begrænset antallet af bemærkninger af hensyn til læseværdigheden.

Brev nr. 1 på 2 sider: Niels Stenfeldt har to dage forinden modtaget en skrivelse fra Hans Ellekilde, hvori han omtales på en positiv måde. Stenfeldt kvitterer med et brev og stiller Dansk Folkemindesamling (DFS) nogle ”Sager” i udsigt.

Bülowsvej 5C 1, 26. Okt. 1934.

Kære Herrer Arkivarer
Dansk Folkemindesamling

Jeg laa i min Sygeseng, da jeg i Forgaars modtog Deres meget ærede og meget kærkomne Skrivelse. At en saadan venlig og rosende Omtale af mit efter min egen Mening ret beskedne Arbejde i Quasi-Historiens yderste Periferi fra saadanne Autoriteter maatte glæde og tilfredsstille mig, kan De nok Forstaa; det er jo også derfor, De sendte mig Skrivelsen. – Jeg spurgte min baade saare Kløge og elskværdige Kone, om hun troede, De havde ment alt, hvad De skriver, og hun, der tidligere har sagt – og hun har jo Erfaring angaaende mig – at jeg af videnskabelige Egenskaber i det mindste havde den berømte Distraction, maatte nu bøje sig for Sagkundskaben og indrømme, at jeg muligvis kunde have andre.

Jeg kan meddele, at jeg om nogen Tid, hvis jeg kommer lidt til Hægterne, kommer og afleverer et Par andre Sager: jeg er jo produktiv, og det er stadig min Lyst at snage i gamle Papirer og Protokoller.

Som sagt, Deres venlige Skrivelse glædede mig meget og stivede min Position af. Gid den ogsaa kunde kvikke mit Hjerte op, saa at jeg lidt hyppigere kunde besøge Arkiver og Biblioteker.

Venligst og ærbødigst
Niels Stenfeldt

Brev nr. 2 på 6 sider: Niels Stenfeldt har modtaget en henvendelse fra Hans Ellekilde, hvori der spørges til nogle data på Stenfeldt samt et fotografi af ham. Stenfeldt kvitterer med et brev og stiller DFS

flere manuskripter i udsigt. Han spørger nærmere til omfanget af linier, han må anvende på de efterlyste data. Ligesom han lover at lade sig fotografere, når han kommer sig lidt.

Bülowsvej 5C I – 9. Febr. 1935.

Kære Hr. Magister, Arkivar
og Forstander for "Dansk Folkemindesamling"
Hans Ellekilde!

Ja, De kan tro, jeg har modtaget Deres sidste Brev - De mener det af d. 2. Novbr. 1934. Jeg har endogsaa over for en Del skeptiske Omgangsfæller viftet stærkt med det og pralet stygt dermed. Min Tak for det kun alt for venlige Brev skulde have været min personlige Aflevering af en Bog, jeg har liggende til Dem; den hedder "Degnen Meyer og andre Historier fra Gamle Roskilde Amt i 18. Aarhundrede" [manuskript nr. 26], men Afleveringen blev der sat en Stopper for ved et heftigt og langvarigt Angreb af min slemme Hjertesygdom og et derpaa følgende og endnu varende Bronchitanfald, som har tvunget mig til Uvirksomhed, hvad der for mig betyder noget meget sørgeligt: intet Besøg paa Arkiver og Biblioteker, Ørkesløshed og Nedtrykthed. - Naa, men Bogen er Dem vis nok, og der er gode Ting i den: den Degn er et Paradigma paa al den væmmelige "Per-Degn-Agtighed", som Holberg har vist os. Der findes ogsaa en ret vidtløftig Beretning om en Strid mellem to Medlemmer af den kendte stridbare Kjerulf'ske Slægt fra Vendsyssel, en Præst og en Birkedommer. - Jeg havde skrevet om den til Forfatteren og Musikanmelderen Axel Kjerulf, Søn af den afdøde, kendte Charles Kj. og tilbudt ham at læse og mulig afskrive den lange, forærgelige Strids mange Breve - han takkede langt om længe og bad om Opsættelse til Juleferien, men da han senere har tiet ganske derom, betragter jeg mig som løst fra mit Løfte. - [Desuden har jeg...: streget over] Bogen er paa 255 sider og er indbunden.

Desuden har jeg en ret diger Bog paa 437 Sider, der hedder "Retssager fra Herlufsholms Birk i 17. Aarhundrede" [manuskript nr. 30], der er et Sidedykke til den Bog om "Falsterske Retssager" [manuskript nr. 20], De omtaler her i Deres Brev, dog knap saa interessant. At den er mere tam, tilskriver jeg, at Befolkningen her i Sydsjælland i hin Tid var mere undertrykt end den paa Falster i samme Periode. - Naa, saa endelig har jeg en Del Stof til en lille Bog, mest Smuld fra den Bog om Landemodesager jeg udarbejdede og forærede Sjællandske Landsarkiv [manuskript nr. 21]; den lige afgaaede Landsarkivar, Hr. Holger Hansen kvitterede pænt for Modtagelsen i sidste Aarbog af "Fortid og Nutid" [X, side (186-188)]. En Del særlig drastiske Sager har jeg forfulgt til Herredagen og i det hele uddybet, og den bliver nok ret interessant, men ikke hyggelig. -

- Herlufsholmsbogen venter paa et Billede af Klosteret efter Resen; naar jeg nu blot engang kan komme paa Benene og naa ind i Kgl. Bibliotek. Saa vil jeg ogsaa gerne have besøgt "Matrikelsdirektoratet [nu Kort- og Matrikelstyrelsen] og faaet Antallet og Navnene paa dem, der stod Skolen nærmest i 1664 og 1688. Jeg har nemlig et Par indgaaende

”Syn” paa Anstalten fra 1641 og 1651; og dette skulde danne en Afslutning paa den tykke Bog [manuskript nr. 30].

Som De ser, Hr. Arkivar, at jeg, før jeg blev overmandet, ikke har ligget paa den lade Side og ikke har været ligegyldig for udvist Venlighed.

- Angaaende de Data, De gerne vil have, maa jeg helst vide, hvor mange Linier jeg maa lægge Beslag paa. Jeg har ikke ladet mit uskønne Ansigt fotografere i mange Aar, men saa snart jeg faar Lov til at gaa – eller rettere køre – ud, skal jeg underkaste mig den ubehagelige Proces. – Jeg vil gerne til Slut meddele Dem, at jeg har skrevet og afhændet en tyk læderindbundet Bog om Esrom Kloster [manuskript nr. 3], gennemset af min gamle, desværre nu afdøde Ven, kat. Pater Edw. Ortved, en fin Kender af Cistercienserordenen, hvori han selv havde staaet. Den ejes af Nordsjællandske Museum i Hillerød (Højskolelærer Uhrskov) – en lignende Bog om Tikøb Sogn [manuskript nr. 7]. (Tilhørende Tikøb S[ogn]s Menighedsraad) – en lignende Bog om Asminderød og Grønholt Sogne [manuskript nr. 6] (tilhørende Sogdenes Folkebibliotek). – Desuden mindre Bøger (hvortil De har Mager) om [Aversi Sogn: er streget over og erstattet med:] Tybjerg Sogn [manuskript nr. 9 (?)], [Helufholmsmagle: er streget over og erstattet med:] Herlufsmagle Sogn [manuskript nr. 13], Næsby og Næsbyholm [manuskript nr. 16] (tilhørende Herregaarden Næsbyholm, ved hvis Brand den [i 1930] blev reddet ”heldigvis”, som Enken, Kammerherreinde Howden-Rønnenkamp skrev [i] [se nærmere manuskript nr. 16] – og Glumsø-Bavelse Sogne [manuskript nr. 15], som ejes af Sogneraadet.

De 4 andre af samme Serie Bøger har ”Dansk Folkemindesamling”. Naar De derfor i Deres ”Fortegnelse [og: streget over] over danske Sogne, hvorfra der findes faa eller ingen Folkeminder” anfører i Præstø Amt: V. Egede, Aversi, Fensmark, Rislev, Skelby, Vrangstrup, saa maa jeg jo sige, at De i alle Fald har mine Bøger om disse Sogne. – Desuden har jeg skrevet den sydligste sønderjydske Herregaard, Søgaards Historie [manuskript nr. 2]. Bogen stod omtalt for nylig i ”Hirmdal” ved Beretningen om Gaardens Overgang til Stats-eje (fra Genforeningsaaret 1920). Jeg havde forlangt af Ejeren, at Bogen ved Salg skulde blive ved Gaarden, og at den, i fald Gaarden skulde gaa over paa tyske Hænder, skulde afleveres til Vort Kgl. Bibliotek. – Jeg har ogsaa skrevet Aastrup Klosters Historie [manuskript nr. 27] (Saaby Sogn[]) (solgt til Klost[er]ets Administrator, HR.S. Kondrup) samt Kalø Slots Historie [manuskript nr. 5], ejes af tidlig. Godsinspektør Engelbrecht-Olsen, Følle. – Saa husker jeg heller ikke mere, hvis jeg da ikke skal remse de Artikler op, jeg har faaet trykt i Hist.[orisk] Samf[und]s Aarbøger rundt om.

Nu kan det vist være tilstrækkeligt for denne Gang.

Lad os haabe, at jeg en Dag dukker op inde hos de to venlige Arkivarer. Det vil jeg glæde mig til.

*Venligst Hilsen
Deres hengivne
Niels Stenfeldt*

Jeg vilde blive glad for ”Mellem sydfynske Sunde” – Naturligvis.

Brev nr. 3 på 2 sider: Niels Stenfeldt sender Hans Ellekilde de ønskede oplysninger. Dels oplysninger om de "Sager", han har skrevet om. Dels sine egne "Livsdata". Der må være tale om den korte selvbiografi "Lidt om mit Liv". Stenfeldt har ifølge Ellekildes mindeartikel sendt selvbiografien til DFS den 16. marts 1935.³⁷

Brev nr. 4 på 4 sider: Niels Stenfeldt sender et brev til Hans Ellekilde med en tilføjelse til sin bibliografi. Desuden nævner han en tidligere bog om sine forældre og søskende, som han hele tiden har arbejdet på. Der må være tale om den store selvbiografi "Om mit Liv og min Slægt". Først i en alder af 70 år, dvs. i 1933, holdt

Bülowsvej 5C I 17. Marts 1935.

Kære Hr. Magister Hans Ellekilde
Arkivar v. Dansk Folkemindesamling

Hermed tillader jeg mig at tilsende Dem de ønskede Oplysninger, dels om de Sager, jeg har skrevet, dels om mine Livsdata, hvoraf De, som De selv skrev, kan plukke, hvad de [sic!] vil. – Jeg blev selv meget forbavset, da jeg fik sammenstillet Listen over mine samtlige Værker: saa mange Sager havde jeg ikke tænkt mig. – Tillige sender jeg nu den Bog fra "Gamle Roskilde Amt" [manuskript nr. 26], som jeg mente, vilde interessere den Musikmand, Hr. Axel Kjerulf, Søn af den digre Charles K. . jeg [sic!] tilbød ham, som jeg sagde Dem, Hr. Magister, at maatte afskrive Artiklen i sin Helhed eller delvis; efter lang Tids Tøven takkede han for Tilbudet, men vilde gerne have det til Gode til Juletiden. Siden har jeg intet hørt fra ham, saa nu gaar den ind i D. Folkem. – Er De ked af at vente paa det Fotografi, jeg ikke har! Jeg er saa svag, at jeg ikke har været i Luften [dvs.: ude i frisk luft] i 7 Uger. – I min Fortvivlelse har jeg givet mig til at afskrive Tikøb Sogns Historie [manuskript nr. 7], jeg har undtagelsesvis Kladden liggende. Desværre maa jeg tilstaa, at netop Deres specielle Hjemegn, Hornb. Helleb. Kommune er ikke medtaget; men De vil nok have Resten alligevel. – Skulde jeg fremdeles maatte opgive at gaa paa Arkiver, kan jeg afskrive ogsaa en mindre Bog om "Kippinge Valfartskirke" [manuskript nr. 22]. Men nu er det et Spørgsmaal: har jeg Ret til at afskrive og bortgive en Bog, jeg for længst har solgt til Tikøb Sogn?

Jeg takker meget for den gode Bog om de smaa sydfynske Øer, jeg er just nu bleven færdig med den, det er en Masse Viden, den rummer. Deres lille Hæfte om Kierkegaard skaffede mig en bevæget Nat. Jeg holder ikke af Manden, ser hans mægtige Begavelse, men regner ham for en mindre god Christen, en selvdyrkende, egocentrisk Aand, som han var. Derom disputerede jeg med Dem i Drømme, og det oven i Købet mest paa Latin, det var trættende for min momentant sløvede Hjerne. Gid jeg en Dag igen kunde dukke op i Danske Folkemindesamling og se ind i de venlige Ansigter, jeg har mødt der.

De venligste Hilsener til Dem og Hr. Arkivar Grüner-Nielsen fra

*Deres hengivne
Niels Stenfeldt*

Bülowsvej 5C 1, [Søndag den] 24 Marts 1935.

Kære Hr. Magister Hans Ellekilde!

Jeg takker hjertelig for Deres smukke Gave af de tre Bøger om Amagerdragter; det er nogle herlige Illustrationer, jeg der fik at glæde mig over – som De ganske rigtigt bemærker, er det særlig noget for min Kone at fordybe sig i Klededragternes Enkeltheder.

Jeg gjorde ret i over min Bibliografi at sætte s. e. [noget svært læseligt overstreget?] o. [forkortelse betydende: som en oversigt?]. Jeg opdager, at jeg har glemte en lille Bog om nogle Præstehistorier i Nykøbing S. [manuskript nr. 8], som ejes af Museet i Stenstrup, - og en Bog om mærkelige Begivenheder i [Gl.: streget over] Holbæk Amt – særlig Odsherred [manuskript nr. 24], som "Dansk Folkemindesamling" fik for nogen Tid siden. Vær saa venlig at tilføje de to.

Mærkeligt nok skulde De, Hr. Magister, komme til at bede mig skildre et københavnsk Hjem af et Mellemlag som mit. Jeg har i 1915 skrevet en Bog om mine Forældre og os Børn i vort lille, fattige, men yndige Hjem. Jeg fulgte Skildringen – naturligvis med mig selv som Iagttageren og Midtpunktet til min Moders Død i 1914. – Senere tilføjede jeg fra Tid til anden Udtalelser om Krigen – om min religiøse Udvikling – om døde Slægtninge og Venner (Karakteristika) – indtil min 70 Aars Fødselsdag. – Jeg har, som jeg maaske har fortalt Dem, kun een Søn, og han er saa syg, at han ingen Efterslægt kan tænkes at ville efterlade, saa er vi to gamle og han bleven enige om at ville tilbyde Dem og Deres "Folkemindesamling" den Bog. Den er tyk og indbunden i et Hellædersbind med Kobberspænder, fuld af Portrætter og andre Billeder. Det er ikke alt sammen Perler af Stilkunst og Karakteriserings-Kunst, den rummer; men da ingen af mine Slægtninge i næste Led synes mig at interessere sig for mig og mit eller de Emner, den drejer sig om – og da en længst afdød Svoger, der var et godt Hoved, efter Læsningen af Bogens Hovedparti udtalte, at den burde have i Kgl. Bibliotek, fordi den var sanddrø og nøgtern, saa kunde den maaske være den Skildring, De søger. – Den er dog saa intim, at de Personer, den handler om, først maa være døde, før den bliver Tilgængelig – altsaa skulde den være utilgængelig en 20-25 Aar.

- Hvis De, Hr. Magister, en Dag, naar De forlader Deres Arbejde, kunde faa Tid til at aflægge mig et Besøg – jeg kan ikke endnu taale at komme til Dem – kunde De faa Bogen med Dem hjem og se efter, om den kan være værdig til at opbevares.

Jeg faar nok at vide, om og naar De kommer. Vi spiser til Middag Kl. 5 og hviler da til Kl. 7, hvis vi vil gøre os Haab om at faa en skikkelig Ende paa Dagen. Maaske Kl. 31/2 - 4 vil være et godt Tidspunkt.*

De venligste Hilsener, ogsaa til Hr.

Arkivar Grüner-Nielsen – fra

Deres hengivne

Niels Stenfeldt

*(Dog ikke førstkommende Onsdag, d. 27. Marts)

(Bogen skal bero hos os til vor Død, men der skulde gerne staa i den, hvor den da skal hen).

han op med at skrive på den. Stenfeldt lægger op til, at Ellekilde personligt skal komme forbi og hente den til eftersyn for at se, om den er værdig til at opbevares. Stenfeldt foreslår selv et klokkeslæt for et sådant møde.

Brev nr. 5 på 1 side: Niels Stenfeldt takker for tilsagnet om et aftalt møde med Hans Ellekilde. Der må være tale om mødet lørdag den 6. april 1935, hvor en medarbejder fra DFS (Hans Ellekilde) modtager den store selvbiografi.

Bülowsvej 5C 1, [Tirsdag den] 2 Apr. 1935.

Kære Hr. Magister!

Idet jeg haaber, at De atter er vendt hjem fra Deres Udenlandsfærd og har haft Glæde deraf, takker jeg for Deres Tilsagn om at ville komme til mig – jeg kan jo desværre ikke forlade min Stue, i øvrigt et meget mildt Fængsel – og venter Dem altsaa paa Lørdag Eftermiddag [den 6. april].

*Venligst Hilsen!
Deres hengivne
Niels Stenfeldt*

Brev nr. 6 på 2 sider: Hvis ikke der er gået nogle breve tabt, må Niels Stenfeldts brev omhandle et mundtligt aftalt møde mellem Hans Ellekilde og Niels Stenfeldt. Der er næppe tale om mødet lørdag den 6. april 1935. Der må pga. den sene dato være tale om et nyt, senere møde, hvor Ellekilde skulle give sin vurdering af den store selvbiografi. Mødet finder af en eller anden årsag ikke sted. Stenfeldt er ikke på forhånd orienteret herom. Han håber nu, at Ellekilde uden noget varsel vil møde op en ikke nærmere bestemt dag inden for det i forvejen aftalte klokkeslæt og give sin vurdering af Stenfeldts store selvbiografi.

Bülowsvej 5C I 21. Apr. 1935.

Kære Hr. Magister Hans Ellekilde!

Desværre havde jeg ikke den Glæde at se Dem ved den aftalte Tid. Jeg gaar jo desværre ikke ud i denne Tid – mon jeg igen skulde kunne [sic!] bevæge mig i fri Luft? – saa jeg sad og ventede. Maaske skulde jeg have meddelt, at Deres Besøg var velkomment. Det kunde De jo nok vide, at det i hvert Tilfælde var. Nu haaber jeg, De uden noget Varsel kommer ved den aftalte Tid – altsaa c. Kl. 3? - 4 og fortæller mig, om De saa efter moden Overvejelse engang kunde ønske den Livsskildring i Deres "Folkemindesamling".

Paa forventet Gensyn

Deres hengivne

Niels Stenfeldt

[PS:] I mine normale Stunder skriver jeg løs paa Bogen om Tikøb Sogn [manuskript nr. 7]. Jeg har ikke langt igen. Den faar jo ikke den Illustrationspynt, Originaludgaven fik; men det er jo mest Oplysningerne, det for Dem gælder at faa. Havde jeg ikke dette Skriveri, var jeg ilde stedt, saa De skal ikke takke mig.

Niels Stenfeldt er af Hans Ellekilde blevet opfordret til at lade sig fotografere. I brev af 9. februar 1935 lover han at lade sig fotografere, selv om han ikke har været fotografere i mange år. I brev af 19. maj 1935 fremsender han efter gentagne opfordringer fotografiet af sig selv til Ellekilde. Han skriver om fotografiet, at "... jeg ser lidt kedelig ud, men jeg har ingen Grund til at smile for Tiden. Jeg har den fornemmelse, en Cykleslange [sic!] maa have, naar den er punkteret." Fotografiet er taget af en gammel veninde af familien i Niels Stenfeldts hjem på Bülowsvej 5 C. I. sal, Vesterbro, den 17. maj 1935.

Foto: Fejø Lokalhistoriske Arkiv.

Brev nr. 7 på 2 sider: Det i forrige brev forventede, uvarslede møde er formentlig blevet forhindret eller ændret, for i næste brev efterlyser Niels Stenfeldt nu indtrængende sin "Levnedsbog". Han spørger ikke længere til en vurdering af sin store selvbiografi. Han nævner i stedet for muligheden af at fremsende den med posten. Stenfeldt fremsender nu det efterspurgte portrætfoto af sig selv.

Bülowsvej 5C I 19. Maj 1935.

Kære Hr. Magister Hans Ellekilde!

Hermed sender jeg det ønskede Billede, som er pænt, finder jeg; det er taget her i mit Hjem [den 17. maj 1935] af en gammel Veninde af os; jeg ser lidt kedelig ud, men jeg har ingen Grund til at smile for Tiden. Jeg har den Fornemmelse, en Cykleslange maa have, naar den er punkteret.

- Jeg længes efter at faa min Levnedsbog igen. Vilde De ikke nok være saa god at sende mig den, inden jeg midt i denne Uge med min Kone rejser paa Landet i det Haab, at Luften vil blive mildere og Solen skinne lidt stadigere paa mig og mit elendige Bryst, saa at jeg engang kunde blive saa kvik, at jeg igen kan komme der, hvor jeg ønsker mig hen: til Nationalmuseet, Kgl. Bibliotek, Rigsarkivet osv. – Kan De ikke selv komme med Bogen, lader den sig jo let forsende med Posten.

Maa jeg bede Dem hilse Hr. Arkivar Grüner-Nielsen og modtage en venlig Hilsen fra min Kone og Deres Hengivne

Niels Stenfeldt.

Brev nr. 8 på 2 sider: I den håndskrevne indkomstjournal over Niels Stenfeldt hos DFS er der under den 20. maj 1935 noteret, at den store selvbiografi er afleveret til Stenfeldt.³⁸ Det er formentlig sket sammen med et udkast til en artikel af Hans Ellekilde om Stenfeldt, som Stenfeldt returnerer med dette brev, efter at han har læst korrektur på artiklen. Når Stenfeldt ikke takker for afleveringen af den store selvbiografi kan det skyldes, at han har takket ved en personlig aflevering. Ligesom han ikke takker for nogen vurdering af selvbiografien. Han er dog lidt flov over den store ros, han tildeles i den omhandlede artikel af Ellekilde.³⁹

Bülowsvej 5C I, 23. Maj 1935.

Kære Hr. Magister Hans Ellekilde!

Idet jeg tilbagesender min Korrektur af Deres Artikel [ifølge DFS' noter: til Fortid og Nutid⁴⁰], kan jeg ikke lade være at sige, at jeg er lidt flov over den store Ros, der her er ydet mig; jeg er dog kun en lille Mand – gid jeg i Parenthes bemærket kunde sige: "Kleiner Mann, was nun?" – men naturligvis glæder det mig samtidig: Som Bjørnson i et Skuespil siger: Rus er som god Vin, den højner vore Kræfter." – I Morgen drager [jeg og] min utrættelige og kloge og osv. [sic!] Kone og Sygeplejerske ned til vort Landopholdssted gennem flere Aar: Franciskasminde, Aastrup, Hvalsø St. for [at: streget over] [om] muligt at styrke mine smaa legemlige Kræfter ved at sidde i Solen og høre paa det fine, stille Skovsus, der for mig er som Evighedens Aandedrag. Det ligger ikke for mig at drives, men som jeg nu har det, bliver det nødvendigt for mig – for os; jeg vil saa nødigt se Taarer i de Øjne, der i saa mange Aar har tindret af stille Glæde mod mig.

Farvel – saa længe!

*Deres meget hengivne
Niels Stenfeldt.*

Brev nr. 9 på 1 side: Niels Stenfeldt når lige at besvare endnu et brev fra Hans Ellekilde inden en planlagt rekreationsrejse. Brevet omhandler Ellekildes interesse i Stenfeldts afsluttende arbejde med Tikøb sogn, som Ellekilde siden hen skriver det omtalte forord til.⁴¹

Det siger sig selv, at Niels Stenfeldts breve til Hans Ellekilde ved Dansk Folkemindesamling først kommer fuldt ud til deres ret, i det øjeblik Hans Ellekildes breve til Niels Stenfeldt også bliver fremdraget og sammenstillet med Niels Stenfeldts breve til Hans Ellekilde. Hans Ellekildes breve til Niels Stenfeldt har jeg ikke eftersporet uden for Det kongelige Bibliotek.⁴²

Bülowsvej 5C 1, 24. Maj 1935.

Kære Hr. Magister Hans Ellekilde!

Paa Falderebet før Afrejse modtog jeg Deres Brev om "Tikøb Sogn" [manuskript nr. 7]. Desværre kan jeg kun sige, at den Bog sammen med de andre ufuldendte Manuskripter er nedpakket tillige med vore Værdisager og deponerede i en Bank. – Det maa saaledes staa hen, til jeg – forhaabentlig lidt mere ved Hægterne end efter den Jordrystelse, saadan en Omplantning giver, er kommen i de gamle Folder.

*Med de venligste Hilsener,
Niels Stenfeldt.*

Bjarne A. Madsen, f. 1957, cand. theol. 1993, sognepræst på Fejø og provst i Lolland nørre provsti, har især specialiseret sig i reformationsperioden, som han har skrevet flere artikler om; men som arkivleder i Fejø lokalhistorisk Arkiv beskæftiger han sig også gerne med lokalhistorien.

Anvendt litteratur:

Andersen, Hans-Georg: "Historisk Bogskat gemmes paa Fejø", i: Lollands-Posten, Tirsdag den 31. August 1954, side 5. Hans-Georg Andersen har misforstået, at Niels Stenfeldt tidligere skulle have været lærer på Fejø.

Dansk biografisk Leksikon. Grundlagt af C.F. Bricka. Redigeret af Povl Engelstoft. Under Medvirken af Svend Dahl. J.H. Schultz Forlag: København, MCMXXXIII-MCMXLIV, bind I-XXVII. Bind XXII fra MCMXLII omtaler ikke Niels Stenfeldt.

Dansk historisk Bibliografi. Systematisk Fortegnelse over Bidrag til Danmarks Historie til Udgangen af 1912 (I Tilslutning til Bibliotheca Danica) ved B. Erichsen og Alfr. Krarup, Bind I-III, G. E. C. Gad: København, 1929.

Ellekilde, Hans: "NIELS STENFELDT. Af Hans Ellekilde". Maskinskrevet manuskript i Dansk Folkemindesamling. [1935]. Fem tætskrevne A4-sider med mange håndskrevne rettelser.

Ellekilde, Hans: "Til Minde om Niels Stenfeldt", i: Fortid og Nutid, 11te bind, 1935-1936, s. 47-52.

Ellekilde, Hans: Forordet til udgivelsen af Niels Stenfeldts bog "Om Tikøb sogn i gamle dage", Helsingør: Grønbechs Forlag, MCMLX, side 7-8.

Hansen, Holger: To Gaver til Landsarkivet i København, i: Fortid og Nutid, 10ende Bind, 1933-34, s. 186-188

Hansen, Verner: Lærer håndskrev smukke bøger om Smålandshavets øer. Og et af hans fineste værker fortæller om falsterske retssager fra gamle dage, i: Ny Dag, lørdag den 30. december 1961, side 13.

Jacobsen, Jan Steen: Brev af den 2. februar 1996 fra Stenstrup Museum til stiftsforvalter Jørgen Schousboe, Aastrup Kloster ved Tølløse.

Jacobsen, Jan Steen: Brev af den 4. februar 2005 fra Odsherreds Kulturhistoriske Museum til forfatteren.

Nielsen, Rasmus: Brev af den 28. april 2004 fra Næstvedegnens Lokallistoriske Arkiv til forfatteren.

Nygaard, S.: Anvisning til at drive historisk-topografiske Studier, i: Fortid og Nutid, 7ende Bind, 1928-29, side 1-30.

Schousboe, Jørgen: Interview i Holbæk Amts Venstreblad, den 29. januar 1996, hvor stiftsfor-

valter Jørgen Schousboe ved Aastrup Kloster bl.a. efterlyser oplysninger om Niels Stenfeldts person.

Steen, Poul: Indholdsfortegnelse. Personalhistorisk Tidsskrift 1880-1990. Systematisk bibliografi med forfatter- og titelregister. Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie, 1992.

Stenfeldt, Niels: Der henvises til de i artiklen omtalte håndskrevne manuskripter såvel som de trykte værker og brevene til de forskellige personer.

Uhrskov, Anders: Brev af den 26. Marts 1922 til Hr. Stenfeldt.

Uhrskov, Anders: Niels Stenfeldt, i: Kultur og folkeminder 12 (1960) 96-106.

Aakjær, Svend: "Anbefalinger for Værket", 2 håndskrevne sider dateret "Viborg, d. 7. Maj 1930", der befinder sig i Dansk Folkemindesamling. Der er flere fotokopier i omløb.

Noter

¹ Arkivar Hans Ellekilde fra Dansk Folkemindesamling skrev en mindeartikel "Til Minde om Niels Stenfeldt" i: Fortid og Nutid, 11te bind, 1935-1936, side 47-52, i forbindelse med Niels Stenfeldts død den 29. juli 1935 i en alder af 72 år.

Arkivar Hans Ellekilde har også skrevet forordet (side 7-8) til udgivelsen af Niels Stenfeldts bog "Om Tikøb sogn i gamle dage", Helsingør: Grønbechs Forlag, MCMLX, der også rummer nogle værdifulde biografiske omtaler af Niels Stenfeldt. Desuden har redaktør og højskolelærer Anders Uhrskov skrevet en biografisk introduktion til "Niels Stenfeldt" i Kultur og Folke minder 12 (1960) 96-106 i forbindelse med et optryk af Stenfeldts indledning til hans manuskript "Om det gamle Esrom Kloster" i samme tidsskrift 12 (1960) 107-111. Uhrskovs biografiske artikel baserer sig i al væsentlighed på Ellekildes mindeartikel fra 1935, selv om han også har haft Stenfeldts korte selvbiografi foran sig, hvorfra han citerer flittigt. Uhrskovs artikel vinder i selvstændighed pga. Uhrskovs personlige kendskab til Stenfeldt, selv om det er tydeligt, at Uhrskovs omtale af lærernes indflydelse på Stenfeldt bygger på Ellekildes forlæg til mindeartiklen. Personalhistorisk Tidsskrift byder ikke på nogen biografi. Endelig må der henvises til diverse avisomtaler i forbindelse med, at Niels Stenfeldts håndskrevne manuskripter efterhånden har fundet vej til trykken eller er blevet fremdraget i lyset i forbindelse med ejerskifte.

² Redaktør Verner Hansen opregner antallet til over 2.000 sider i: Lærer håndskrev smukke bøger om Smålandshavets øer. Og et af hans fineste værker fortæller om falsterske retssager fra gamle dage, i: Ny Dag, lørdag den 30. december 1961, side 13. Det må imidlertid bero på et overoptimistisk skøn.

³ Hans Ellekilde: "Til Minde om Niels Stenfeldt", i: Fortid og Nutid, 11te bind, 1935-1936, side 48.

⁴ Ibid., side 51-52.

⁵ Niels Stenfeldts brev af den 24. marts 1935 til Hans Ellekilde.

⁶ Niels Stenfeldts breve af den 24. marts 1935 og den 21. april 1935 til Hans Ellekilde.

⁷ Hans Ellekilde: "Til Minde om Niels Stenfeldt", i: Fortid og Nutid, 11te Bind, 1935-1936, side 48.

⁸ Niels Stenfeldts brev af den 24. marts 1935 til Hans Ellekilde.

⁹ Niels Stenfeldt: "Lidt om mit Liv", håndskrevet selvbiografisk manuskript af den 16. marts 1935 på i alt 3 sider.

¹⁰ Hans Ellekilde: "NIELS STENFELDT", maskinskrevet manuskript på 5 A4-sider med udeladelser og tilføjelser. [1935]. Dansk Folkemindesamling modtog manuskriptet den 13. januar 1936, efter at manuskriptet i redigeret form var blevet trykt i Fortid og Nutid som en mindeartikel over Niels Stenfeldt. Se note 1.

¹¹ Niels Stenfeldt: "Bibliografi" over "Trykte Sager", "Utrykte Sager" og "Under Forberedelse", håndskrevet manuskript af den 16. marts 1935 på i alt 2 sider.

¹² Landsarkivar Svend Aakjær: "Anbefalinger for Værket", håndskrevet manuskript på 2 sider, dateret "Viborg, d 7. Maj 1930".

¹³ En søgning på Det kongelige Biblioteks hjemmeside gav ikke nogen resultater (håndskriftafdelingen). Ej heller ligger Det kongelige Bibliotek inde med nogen breve til eller fra Niels Stenfeldt (brevbasen).

¹⁴ Hans Ellekildes breve til Niels Stenfeldt har jeg ikke eftersporet uden for Det kongelige Bibliotek. En søgning på Det kongelige Biblioteks hjemmeside gav ikke nogen resultater. Hverken hvad angår breve fra Hans Ellekilde til Niels Stenfeldt eller til Det kongelige Bibliotek eller til Dansk Folkemindesamling.

¹⁵ Se note 1.

¹⁶ Ibid. I forordet til manuskriptet "Om Højby Sogn i gamle Dage" (1918) fortæller Niels Stenfeldt også selv, at det var stifteren af Stenstrup Museum, Laurits Jensen, som gav ham det afgørende stød til de historiske studier. Han skriver: "Mine Besøg i Stenstrup(s) Museum og mine Samtaler med dets Forstander. Hr. Laurits Jensen, gav mig da det Stød, der førte til min Roden i gamle Papirer for at finde noget, der kunde interessere mig selv og muligvis Sognets Folk."

¹⁷ Hans Ellekilde: "Til Minde om Niels Stenfeldt", i: Fortid og Nutid, 11te bind, 1935-1936, side 50-51.

¹⁸ Verner Hansen: Lærer håndskrev smukke bøger om Smålandshavets øer. Og et af hans fineste værker fortæller om falsterske retssager fra gamle dag, i: Ny Dag, lørdag den 30. december 1961, side 13.

- ¹⁹ Citeret efter Anders Uhrskov: Niels Stenfeldt, i: Kultur og folkeminder 12 (1960) side 105.
- ²⁰ Hans Ellekilde: "Til Minde om Niels Stenfeldt", i: Fortid og Nutid, 11te bind, 1935-1936, side 50.
- ²¹ Endelig skal det nævnes, at Niels Stenfeldt allerede i 1913 fik udgivet en rejseberetning: "Rejsen til Sicilien 1913. En Rejsebeskrivelse", P. Petersens Bogtrykkeri (Egmont H. Petersen): København, 1913, 51 sider. Rygtitel: "N. Stenfeldt: Rejsen til Sicilien 1913". Udgivelsen er blevet solgt gennem Hage og Clausens Boghandel, København. Rejsebeskrivelsen findes på såvel Statsbiblioteket i Aarhus (til hjemlån) som Det kongelige Bibliotek i København (til læsesal). Desværre rummer rejsebeskrivelsen ingen omtale af forfatteren.
- ²² Hans Ellekilde: "Til Minde om Niels Stenfeldt", i: Fortid og Nutid, 11te bind, 1935-1936, side 48.
- ²³ Ibid., side 51.
- ²⁴ Niels Stenfeldt: "Lidt om mit Liv", 1935, side 1.
- ²⁵ I brev af den 7. april 1919 til Laurits Jensen skriver Niels Stenfeldt ellers: "Mine [lokalhistoriske] Studier opmuntrer mig meget. Skolen er jeg desværre træt af og skuffet over. Nu har jeg været Lærer fra 1883, det vil sige 36 Aar, saa er man ikke saa fuld af Tro paa Gerningens Resultater, men træt af altid eet og det samme. Det er som at lade sig træde ihjel af Gæs. Havde jeg ikke ved siden af Lærergerningen haft mange Interesser: Reiser, Læsning, Kunststudier, Malerier, saa var jeg for længst støvet helt ind i min Sjæl."
- ²⁶ Niels Stenfeldt: "Lidt om mit Liv", 1935, side 2.
- ²⁷ Ibid., side 2-3.
- ²⁸ Hans Ellekilde: "NIELS STENFELDT", maskinskrevet manuskript, [1935], side 4.
- ²⁹ Ibid., side 4.
- ³⁰ Årstallet 1918 må skulle tages med et vist forbehold. Hans første sognebeskrivelse "Om Højby Sogn i gamle Dage" er jo fra samme år. Inspirationen må altså ligge før 1918. I forordet til sognebeskrivelsen om Højby sogn, som altså er dateret 1918, indleder han da også med at skrive: "I de sidste Aar har jeg tilbragt min Sommerferie i Lumsaaes." Lidt senere i forordet beskriver han sine besøg i Stenstrup Museum og hvordan det var Laurits Jensen, der gav ham det afgørende stød til de historiske studier. Se note 16.
- ³¹ Hans Ellekilde: "NIELS STENFELDT", maskinskrevet manuskript, [1935], side 4-5.
- ³² Svend Aakjær: "Anbefalinger for Værket", håndskrevet manuskript på 2 sider, dateret "Viborg, d. 7. Maj 1930".
- ³³ Det er ikke tilfældet, at Niels Stenfeldt fra sin barndom og ungdom har færdedes på alle de egne, han beskriver. Svend Aakjær er undskyldt med, at han tilsyneladende kun har læst 2-3 af Niels Stenfeldts herredsbeskrivelser fra Sjælland. Over to tredjedele af Stenfeldts samlede manuskripter er da også blevet til i tiden fra 1930 og fremefter.
- ³⁴ Svend Aakjær tænker måske her på Niels Stenfeldts rejse til Sicilien og beskrivelse af samme i: "Rejsen til Sicilien 1913. En Rejsebeskrivelse". Af Niels Stenfeldt. Hage & Clausens Boghandel. København, 1913.
- ³⁵ Svend Aakjær: "Anbefalinger for Værket", håndskrevet manuskript på 2 sider, dateret "Viborg, d. 7. Maj 1930", side 1-2.
- ³⁶ Hans Ellekilde: "Til Minde om Niels Stenfeldt", i: Fortid og Nutid, 11te Bind, 1935-36, side 52.
- ³⁷ Ibid., side 51. Ellekilde har formentlig hæftet sig ved Stenfeldts datering af hans korte selvbiografi.
- ³⁸ Niels Stenfeldts brev af den 19. maj 1935 har altså haft den omgående virkning, at han allerede dagen efter har fået sin store selvbiografi tilbage.
- ³⁹ Der må være tale om et forlæg til det, der er blevet til mindeartiklen i Fortid og Nutid. Se note 11.
- ⁴⁰ I så fald må der være tale om det, der er blevet til mindeartiklen. For Fortid og Nutid bringer ingen senere artikler af Hans Ellekilde om Niels Stenfeldt. Ej heller anden omtale af Niels Stenfeldt.
- ⁴¹ Ellekilde afstår i forordet fra at gå ind i en vurdering af, hvordan de to manuskripter om Tikøb sogn forholder sig til hinanden, selv om han mener, at de begge går tilbage til en fælles kladder (s. 8). Det stemmer også overens med Stenfeldts brev af den 17. marts 1935, hvor han nævner, at han undtagelsesvis har kladden liggende, og at han er ved at skrive den af. Se også hertil efterskriftet til Stenfeldts brev af den 21. april 1935.
- ⁴² Se note 14.

I lære på Fabrikken Guldborgs Modelsnedkeri i Nykøbing F. maj 1950-55

Af Leif Clausen

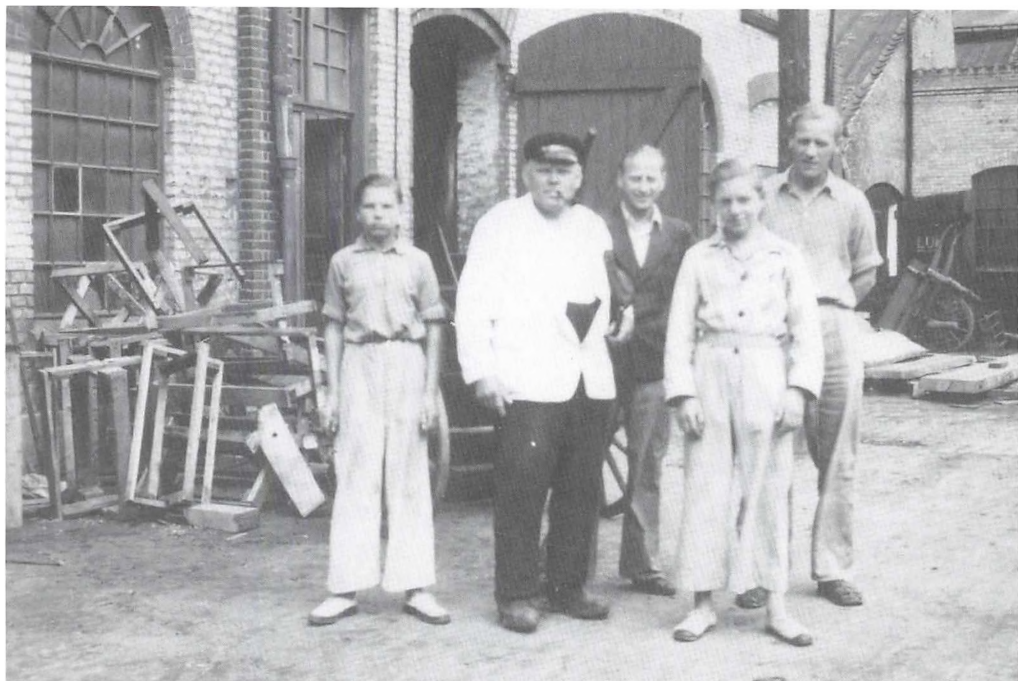

Fabrikken Guldborg set fra Jernbanegade, hvor nu Kwickly ligger. Modelværkstedet er på hele førstesalen til venstre med grøn port og stålbjælke til løbekat.

Jeg står under uret, nej, ikke det man mødes under, men et stempelur med mange patenterede rettigheder fra lande rundt om i verden. Klokken er 12.15, min far er lige gået. Han skulle møde på arbejde. Vi har ventet længe, men der er middagspause, og jeg står og læser på stempelkortene, Leif Svensson, Viggo Hansen, William

Danefærd og mange flere, jeg kender ikke nogen af dem.

Det startede med mit ønske om en læreplads, som tømrer måske, men der var rift om lærepladserne i 1950. Min far spurgte så en morgen, om jeg kunne tænke mig at komme i lære som modelsnedker? "Hvad

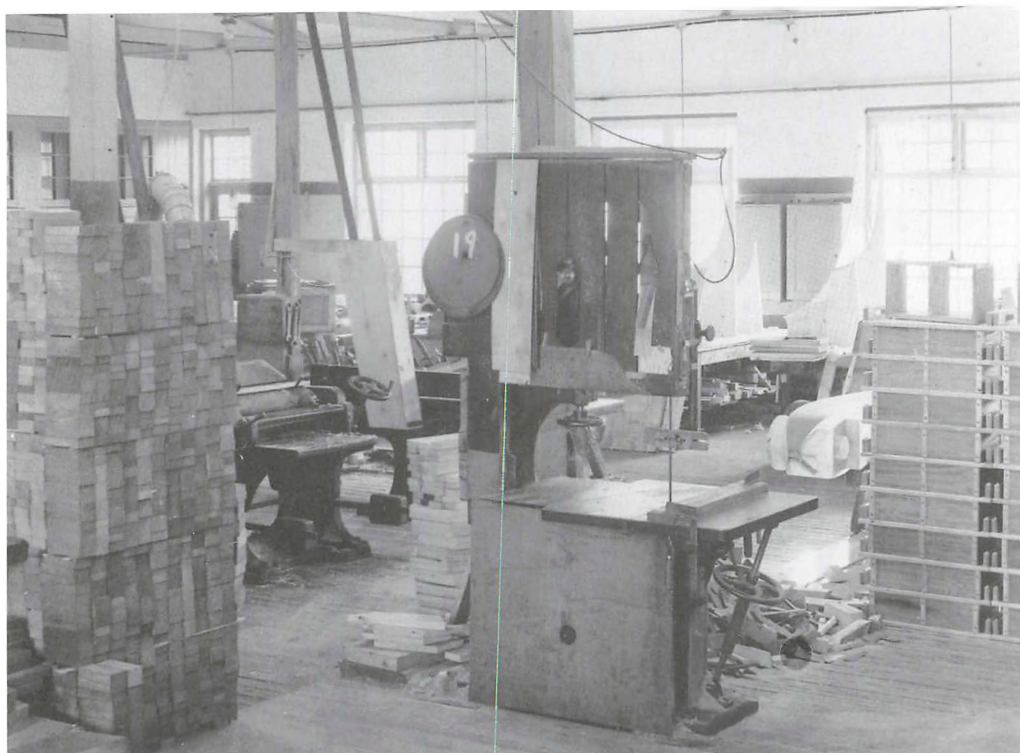
Jørgen Andersen, Ras, Villy Carlsen, Preben Staal og Leif Svensson.

er det?" "Ja", sagde min far, "det er noget på Fabrikken Guldborg, en snedker, der laver modeller af træ, som man så tager et aftryk af i sand, når man skal støbe det i jern. Ellers ved jeg det faktisk ikke, men når jeg kommer hjem til middag, kan vi gå op og se på det".

Så nu står jeg altså her. Klokkeren 12.30 starter værkstedet efter pausen, en stor motor bliver startet, sikken larm, motoren kan ikke ses. Senere bliver jeg klar over, at det er sugelanlægget med rør ud til alle maskinerne, så savsmuld og spåner fjernes.

En svend kommer hen til mig, hilser og spørger om mit ærinde: "Er du Elons dreng?" "Jo, det er jeg da. Jeg kommer for at høre, om der er en læreplads at få?" "Jeg hedder Danefærd, og det er sikkert ikke umuligt. Kom over til min høvlbænk og

fortæl mig, hvorfor du vil være model-snedker". Jeg måtte jo sige det, som det var, jeg vidste ikke meget om det. Danefærd var rar at snakke med, han sagde så: "Nu er Mester kommet, så nu skal du gå ind og tale med ham, husk at banke på". Jeg var ikke mange sure sild værd, da jeg stod inde på kontoret og sagde: "Goddag, jeg kommer for at spørge, om der er en læreplads?" "Hvor gammel er du", spurgte Mesteren? "14 år!" "Kender du noget til modelsnedkerfaget?" "Nej!" "Kender du nogen, der arbejder her på Guldborg?" Nej igen! Jeg kendte lidt til Poul Ågård, men det sagde jeg ikke noget om. "Har du en karakterbog med?" Det havde jeg. "Du har haft geometri!" Jo, det havde jeg. "Da du kun er 14 år skal du stå i lære i 5 år!" Jeg sagde tak. "Du kan begynde på mandag!"

Produktionen af osteforme fyldte meget på værkstedet. Til venstre staver til runde osteforme, til højre færdige osteforme (brødforme).

”Ja tak”, sagde jeg og gik ud fra kontoret og lige hen til Danefærd for at fortælle, at jeg skulle begynde mandag. ”Mandag”, sagde Danefærd, ”det var en mærkelig dag, men tillykke med det”. Da jeg passerede kontoret på vej ud, åbnede Mester døren og sagde: ”Vi må hellere sige tirsdag, man begynder ikke noget nyt på en mandag!”

Turen gik nu til Carl Nielsen i Langgade, stedet hvor man købte arbejdstøj: gule bukser og skjorte, og så til Porse på Østerbrogade for at købe træsko. Endelig tirsdag lidt i syv, der var sat et kort i kassen ved uret, som jeg stemplede og satte over i den anden side af uret, så kunne Mester se om nogen manglede.

Osteforme

Jeg skulle begynde ved osteformene. Først skulle jeg lære at skrue skruer i med skrue-trækker, monteret i borsving. Der blev ødelagt nogle kærver til at begynde med, men jeg skulle i løbet af en uge overtage jobbet efter en andenårs lærling, Poul C. - ikke bare skifte planer, der holdt osteformen fast i drejebænken, men også sætte skruer i båndene på de færdige forme (de blev skruet i med en hammer, når Mester ikke så på). Formene skulle smøres ind i linolie med twist, noget kedeligt griseri, derefter stables i pyramide, så midten af bunden var fri, så til smed Mikkell, der havde værksted i gården, for at få varmet 2 stempler op på essen, hurtigt op og brænde

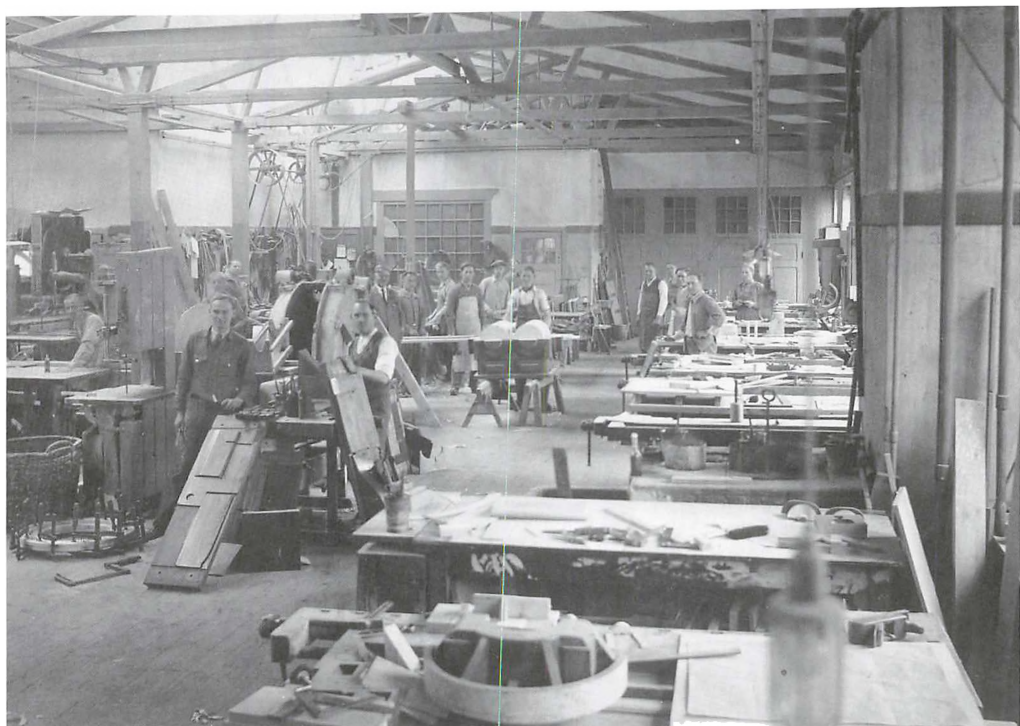
Billede fra udstilling hvor de forskellige størrelser osteforme vises.

navnet "Fabrikken Guldborg" i bunden af formene.

Osteformene blev fremstillet i teaktræ, af en Afrikansk teakerstatning, der hed Irokko, lågene af bøgetræ. Formene blev drejet i hånden, først bundene, hvor planen blev skruet på og derefter drejet. Man samlede derefter teakstaverne i en ring, denne blev så spændt op i bænken, for at der kunne drejes spor til bunden, der blev sat i de løsnede staver og første bånd blev sat på, derefter udvendigt, andet bånd og slutteligt indvendigt og videre til slibning og færdiggørelse. Lågene, som blev fremstillede af bøg, var en skive med svære revler, som skulle skrues på med galvaniserede num-

mer 12 skruer. Galvanisering på den tid lignede sommetider pindsvin med strithår, der bestemt ikke var nemme at skruer i selv med borsving. Det gav hævede og røde brystmuskler, hvor borsvinget hvilede. En rund skabelon blev lagt på, udformet så den passede ned over revlerne, med blyant en streg rundt om og stablet ved båndsavens. Jeg var ikke gammel nok til at skære på båndsav, så en snedker, Børge Andersen, skar dem runde, jeg måtte gerne slibe på plansliberen, så jeg sleb og pudse den sidste halve millimeter af, derefter også linolie på og pakket sammen med formene.

De andre lærlinge, vi var 8 i alt, var i gang med modelproduktion, enten alene eller i

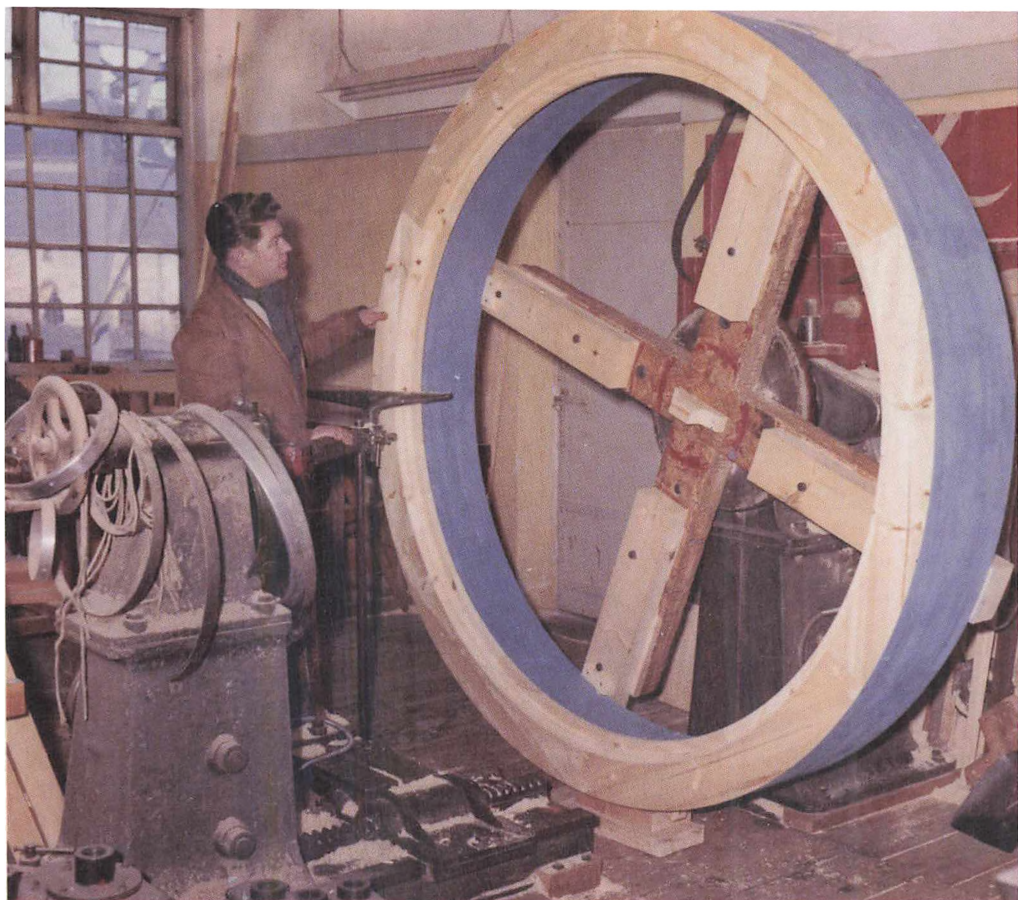
Værkstedet var stort og dejligt lyst.

sjak med en svend eller flere, alt efter hvor store opgaverne var. Den ældste, Preben Stål, blev udlært den dag jeg startede, de andre var Jørgen Andersen, Poul Ågård Petersen, Børge Andersen, Jens Verner Larsen, Per Mogensen, og Poul Christensen. Lønnen var 22 kroner om ugen og da min byplads kun havde været en 10'er, var der jo et pænt overskud, men dog ikke længe, for det blev reguleret, når jeg kom hjem. Min far mente, jeg kunne betale lidt derhjemme for mad og vask af tøj.

Arbejdstiden var 48 timer om ugen, mødetid klokken 7, middagspause fra 11.30 til 12.30, hvor flere kunne nå hjem og spise, mandag, tirsdag og fredag til klokken 16.30, onsdag og torsdag til 17 og lørdag

til 11.30. På stempeluret skulle stemples ud og ind, lærlinge havde numre fra 150 - 160. I støberiet havde man kun en halv times middagspause. Man blev utroligt sort og beskidt og kunne ikke køre hjem i pausen, men det var et emne til evig diskussion i fællesklubben.

Lønnen var ugeløn med udbetaling om torsdagen til fyraften, hvor bogholder Andersen kom med poserne. Min løn var 22 kr. plus et lille tillæg for osteformearbejdet. Som yngste dreng var jeg den, der skulle hente kage hos Maegård og røget sild hos Pryds, og somme tider smørrebrød hos Elite i Østerport. Om fredagen gik turen for svendene til kommunekontoret for at betale skat, det var længe før kildeskat-

Model af svinghjul i store drejebænk med vor senere leder af fabrikken Paul Jensen i 1964.

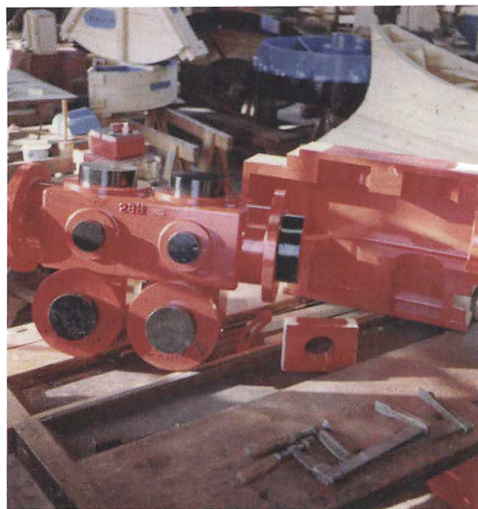
ten, og siden til sparekassen for at sætte penge ind til husleje og forsikringer, det var også længe før betalingservice.

Den varme lim

På den tid brugte snedkerværkstederne varm lim og havde en limovn, hvor man brændte spåner og afskær fra båndsaven, limpotterne stod i vandbad. En dag til frokost var det min tur til at tænde op i ovnen, måske lidt rigeligt, for svendene brugte

også vandbadet til at varme kaffen i patentflasken i, og pludselig sprang der en flaske. Svendene, der havde flasker til varme, fik hurtigt reddet deres, jeg fik reddet mig en god skideballe, og fik da også lært at tænde op i en limovn.

Pædagogik var ikke et ord, lærlinge på den tid hørte ret meget om, for den svend jeg var hos gav mig også en skideballe, da jeg vendte tilbage: "Det er her, du arbejder og mig, der fortæller dig hvad du skal

Modeludstyr for ventilhus til Nakskov skibsværfts Maskinfabrik.

lave", sagt så højt at det ikke kunne misforstås, men, men, sagen blev nu årsag til diskussion: yngste læredreng skulle vel lave andet en ostekopper? Ingen afklaring, freden sænkede sig, men nu kun ture i byen, når min svend var i humør til det, og selvfølgelig måtte Mester ikke opdage det, men det gjorde han nu nok alligevel.

Fyret!

Da jeg havde været 14 måneder ved osteformene, var mine snedkerdrømme næsten forduftede, og da svenden, jeg arbejdede for, bestemt ikke var pædagogisk og heller ikke var et særligt venligt menneske, måtte det gå galt, så efter et par uger med dårligt humør fra begge sider, fyrede han mig. Det var ikke så tosset, men nu måtte jeg jo ind til Mester. Jeg bankede på: "Kom ind!" Inde på kontoret måtte jeg jo fortælle, at jeg var fyret. "Såeh er du fyret? Det er nu nok ikke så slemt; gå du nu over til Danefærd, så finder vi en løsning". Vel ude igen kom de andre lærlinge, de havde jo fulgt

slagets gang. "Hvad skal du så?" "Jeg skal over til William Danefærd". Det var godt.

Hos Danefærd måtte jeg fortælle, hvad der var sket og hvad Mester havde sagt, jeg skulle. "Du skal være velkommen, du kommer lige tilpas og kan hjælpe mig med denne agterstævn, vi skal fylde ud inellem spanterne med træ, som vi senere skal høvle i facon". Verden havde pludselig ændret sig, det sprog havde jeg ikke hørt længe, nu måtte jeg skære på båndsav og bruge afretter og tykkelsehøvl, og lave rigtigt snedkerarbejde. Næste morgen kom Mester rundt på sin sædvanlige morgenrunde, "God morgen Jacob", Mester brugte altid Danefærds mellemnavn, "jeg tror vi lader Leif hjælpe til ved osteformene igen. "Nej nu må det vist være nok Charly, Leif bliver her, du må finde en anden løsning", kom Danefærd mig til hjælp. Og sådan blev det.

Alligevel ikke fyret

Jeg fik nu en høvlbænk og et værktøjsskab med noget skrækeligt værktøj. Selv nu 6 år efter krigen var det svært at få godt værktøj og en del af maskinerne var tillempede modelværkstedet, men udviklingen til i dag, da ville selv et lille sæt hobbyværktøj have gjort os misundelige. Det bedste værktøj var endt i andre skabe, så i mit skab var min hammer kun en jernklump med en pind i. Huljern og kehlhøvle, høvle med forskellige faconer, var anbragt i et skab med fællesværktøj og den ædle kunst at slå søm i uden at slå mærker i træet endte ikke så smukt, min hånd var for tæt på hammerhovedet, så jeg slet ikke kunne styre slaget. Børge tilbød straks sin hjælp, med en blyant satte han et mærke på hammerskaftet, startede båndsaven og skar det overflødige af, så nu havde jeg foruden et ringe hammerhoved, et utroligt kort hammerskaft, så i middagspausen blev der i al hast skåret og høvlet et nyt.

Model for agterstavn med rorløkker, skulle støbes i stål på Varde Stålværk for Nakskov Skibsværft.

Der var også marketenderi og indtil arbejdstid om morgenen og i pauserne kunne øl, vand, mælk og smøger fås på bon, men svendene advarede os drenge: "I skal sørge for at udfylde begge bon'er, så der ikke kan snydes med regnskabet".

Politisk var fabrikken overvejende socialdemokratisk, men med ikke så få kommunister imellem. I fællesklubben, hvor alle arbejdere var repræsenteret igennem deres klubber, bestod bestyrelsen af de fire tillidsmænd. Formere, arbejdsmænd, kermagere og modelsnedkere med hver sine forhandlingsmuligheder, især om lønforhold, men fællesklubben tog sig også af den sociale side såsom juletræ for medlemmernes børn og fastelavnsfest med tøndeslag-

ning. Der var også fester i de 4 faglige klubber såsom svendegilder, lysgilder og udflugter, samt ikke at forglemme: fodbolden, en meget tidlig udgave af firmafodbold på Cementen og i Vesterskoven, hvor Guldborgs hold gerne delte "øretæver ud", for fabrikken var rimeligt godt forsynet med spillere, endda gode spillere som Knud Pedersen, Knud "Dengse" Rasmussen, Kaj "Tjæreby" Andersen, Poul "Stanni" Kleczewski og B1921-målmanden "Mads", modelsnedkerne Poul Jensen og Ib Olsen samt formere Leo Magnusson.

Efter kampen når støvet skulle skylles ned, mødte Bornemand, som havde Stjerne depotet op, fællesklubben havde bestemt, at kun arbejdernes bryggeri, Stjernen, måtte

leverer øl og vand på fabrikken, så Borne-
mand leverede varen til tredje halvleg.

Teknisk Skole

Eftersom jeg kun var 14 år, da jeg kom i lære, havde jeg 5 års vinteraftner i Teknisk Skole. Det var en dejlig skole for mig, der som modelsnedker skulle gå i smedeklasse. Skibssnedkere og modelsnedkere var medlemmer af Snedkerforbundet, men havde overenskomst med Jernet, så når der var strejke, så strejkede modelsnedkersvendene også, mens vi lærlinge pænt måtte møde på arbejde, dog kun med oprydning. På skolen var det især Bruunshåb og Schillers Maskinfabrik, der fyldte klasserne, men en enkelt urmager, et par modelsnedkere og selvfølgelig de mange små smedeværksteder med en enkelt lærling kunne også være et tilskud. Lærerne var fra de samme virksomheder, der leverede lærlingene. Jeg kan huske de bedste, Ing. Larsen, Sejer, Franzman Aster, Villads Petersen og Kaj Laursen. Maskintegning var vort vigtigste fag, men også regning og frihåndstegning var gode fag. Men når vi kom til modell fremstilling og især hvordan træet skulle limes op, så det kunne holde faconen når modellen blev udsat for formerens værktøj, så vidste vi mere end læreren, og kom der en dag hvor det gik lidt trygt, så tog vi opgaven fra modelsnedkerbogen frem, et skrublad og gik op for at få en løsning. "Er De ikke lidt langhåret, Clausen", snakkede de udenom? "Jeg mener frisørerne har brug for modeller i aftent". Frisørerne boede på anden sal, og dér kunne man blive klippet, få håret vasket og føntørret, hvorefter læreren skulle se og godkende kunststykket, på vej ned ad trappen rettede man lidt på resultatet, men det var gratis. Skrubladet havde vi i øvrigt tegnet, men det sagde vi ikke noget om, det skulle måske bruges endnu engang. Når Mester kom med en tegning til en ny

opgave, så var det med: "Kig lige på denne her og lav et rids". Tegningen var af det færdige og bearbejdede gods. Så ridsede vi emnet op, lagde 3 til 4 millimeter på de bearbejdede flader, besluttede hvor delelinien skulle ligge, og hvor mange kærner der skulle være, og hvor meget slip der skulle være på modellen for senere at få modellen ud af det hårdt stampede sand i støberiet.

Modellerne var for det meste komplicerede, det var ikke bare en jernklump, men måske et topstykke til en dieselmotor fra Holeby Diesel, med ind sugning, udstødskanaler og kølevandskanaler, der skulle fremstilles som sandkærner i kærnekasser, og derefter monteres i formen klar til støbning.

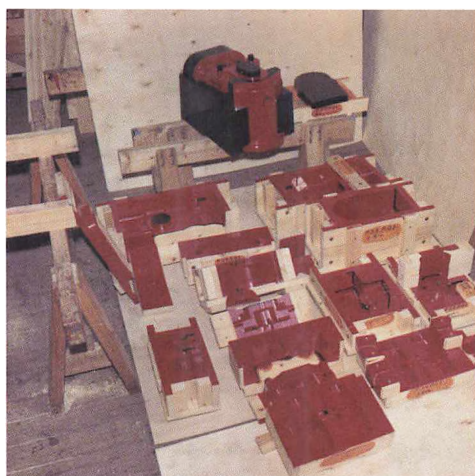
Modellerne blev lakeret for at kunne holde til det hårde miljø i støberiet, især vådt sand, og fordi vi også fremstillede modeller for kunder, der kunne have specielle krav til farven. Vore egne modeller var røde, B&Ws det samme for jern, men rosa for metal, Helsingørs var gule for stål, Vardes Stålstøberis blå.

Maskiner var der mange af på værkstedet, da jeg kom i lære, men kun få motorer, for en enkelt motor kunne ved hjælp af forladstøj, remme fra motoren ud til aksler, der igen med andre remme fik maskinerne på gulvet til at køre. En motor trak 4 drejebænke og 2 boremaskiner.

Maskinparken bestod af 4 båndsave, 4 drejebænke, 2 boremaskiner, 1 afretter, 1 tykkelseshøvl, 1 plansliber, 1 spindelpudser, 1 overfræser, 1 almindelig fræser plus sugelanlæg. I løbet af året lagde der sig utroligt meget støv på bjælkerne. Hvis en rem knækkede, så kendte vi lyden, trods meget støj fra sugelanlægget, og så var det med at komme væk, for den knækkede rem tog en tur over bjælkerne og støvede af. Manden der passede maskinerne hentedes remmen, og forsynede den med en ny

Model for kabelarskive (kædehjul).

Svendestykke for brænderoliepumpe-model og kærne-kasse til Holeby Diesel.

remsamler, en læredreng kravlede op ad stigen, på med remmen og så kunne der forsættes.

Dronning Elisabeth stole

Foruden modeller og osteforme blev der også lavet dæksstole med fodskammel, en liggestol der i dag sælges under dette royale navn. Disse var ligesom klapstole og de utrolig smukke skibsrat tilbehør til nybygninger, altså de store skibe, der blev bygget på Nakskov Skibsværft. Ved om- og tilbygninger på Holeby Diesel lavede vi også bygningssnedkerarbejde som døre og vinduer. Det var et dejligt værksted, stort og lyst. Men moderne værktøj, som vi ser i dag, kunne vi godt have brugt lidt af.

Arbejdsløse gæster

Af og til fik vi på værkstedet besøg af en arbejdsløs vandringsmand, der spurgte på kontoret om de måtte gå ind på spisestuen i pausen eller til fyraften. Deres ærinde var at sælge barberblade, snøreband eller andet

småt for at redde lidt håndører til dagen og måske en pilsner. Enkelte gange dukkede der også en gårdmusikant op og gav et par numre, det både indbragte håndører og pils, og gav lidt humør i spisestuen. En arbejdsløs, "modelsnedker" når han kom hos os, og "pølsemaker" når han kom på slagteriet, kom først i december og tog imod bestillinger på kakao, mandler og paranødder, ting der stadig var rationeret først i 1950'erne. Han var fra Helsingør og havde mulighed for lidt handel i Sverige. I dagene lige før jul kom han med varerne til lidt ekstra juleknas. Så måske ikke så pæn ud i tøjet, men ville sikkert blive lidt fornærmet, hvis han blev tilbudt arbejde.

8 lærlinge

Den dag jeg kom i lære var vi otte, men allerede dagen efter blev den første udlært. Det var Preben Staal, min senere svoger. Men så mange drenge kan også finde på mange drillerier, alle muligheder blev udnyttede. En gang imellem dukkede nyse-

Fabrikken var især støberi og her ses en motorblok under støbning. Vægt ca. 2000 kg. temperatur 1400 grader.

pulver eller kløpulver op, lidt af pulveret på hånden og når man passerede en svend, pustede man en lille sky af sted, så kom der et kæmpenys, men man skulle sørge for at have et stykke træ i hånden og være på vej til en af maskinerne og selvfølgelig at ikke for mange begyndte at nyse, for så var skideballen på vej. Carl reagerede ikke

på nyseriet, han var derimod god til kløpulver. Han havde den vane i middags-pausen, at han lagde sig på høvlbænken og tog en lur med en lille pude under hovedet, hænderne foldet under skindforklædet, en lille cigarstump i munden, nu og da et lille røgsignal. Carl sov, det måtte jo kunne bruges til noget. Yngste dreng, underteg-

Osteform for Rosenborg Danablue til Lundby Mejeri.

nede, måtte hente et stykke is fra isskabet hos Tutfar, isen blev knust og forsigtig lagt på Carls skindforklæde, det tøede og vandet løb ned i spånerne. Lidt efter var pausen forbi, sugeren blev startet, Carl slog øjnene op, rejste sig og begyndte med de kolde fingre at beklage sig over, at der skide koldt på værkstedet, så var det svært at holde masken.

Møtrikken

En af de små opgaver Mester kom med var en møtrik: "Kan du ikke lave sådan en møtrik lige mage til, men i 1,5 % svind?". Det mente jeg jo nok.

Møtrikken lignede en hjulmøtrik i metal, men da jeg satte skydelæren på, var der, selv om det var en sekskant, ikke to sider der var parallelle, det måtte jo være en fejl, frem med gevindtabelle og finde en nøglevidde, der svarede til gevindet og en fin møtrik blev fremstillet og forevist Mester. "Mener du den ligner?" "Jo", sag-

de jeg og forklarede noget om parallelle nøglevidder. "Jeg mener, jeg sagde, den skulle være mage til", var Mesters kommentar og han trak papirkurven ud og lod modellen falde ned i: "Møtrikken er fra en veteranbil på Ålholm, så den skal være mage til, så om igen". Havde jeg kendt hele historien, kunne jeg nok have klaret det med en model.

Lysestagen

En smuk lysestage var fundet, vist nok på loftet i Maribo Domkirke, en svinglysestage, men den var knækket, så reparation var nødvendig. Det var sikkert Lundquists Metalstøberi der kom med den, de var jo også gørtlere. De knækkede ender var blevet slebet, så de passede sammen, og nu skulle der laves en lille model af en tap med trappefacon, så der kunne støbes en metalap, der kunne samle stumperne. Den er meget smuk, men næste gang du besøger Maribo Domkirke og ser lysestagen,

så gå tæt på, så kan du se hvor bruddet var, og at metaltappen desværre er støbt i for rødt materiale, der ikke passer i farven.

Svendestykket

Tiden var nu kommet til at jeg skulle lave et svendestykke. Mester kom en dag med en tegning: "Kig lidt på dette dæksel ind imellem, det bliver dit svendestykke". Jeg skulle fortsætte med hvad jeg var i gang med, men havde jo en ide om hvordan det skulle laves, så når jeg var på trælageret, reddede jeg mig lidt godt træ og gemte det til opgaven. Efter 2 uger kom Mester igen med en ny tegning: "En lille ændring, det er dette pumpehus, du skal lave og du må begynde med det samme". Den var ikke så god, nu havde jeg jo sat mig ind i det andet og dette pumpehus 38B81L20 var mere kompliceret end den første opgave.

Men der var ingen vej udenom, så et nyt stykke krydsfiner på arbejdsbordet og i gang med opridset af pumpehuset, tegnet set fra forskellige sider, tegnet med en 1% større målestok, for at tage højde for at jern svinder 1%, når det køler efter udstøbningen. 4 millimeter tillæg på bearbejdede flader og huller, vurdere muligheden for deleline, anvisere, der skal styre de kærner, som danner de indvendige rum. Efter at opridset var tegnet færdigt med blå skravering af godset, røde krydser for bearbejdning og tydelig markering af anvisere, skulle det lakeres med klar lak, og så i gang med modellen og de mange kærnekasser.

Efter 3 ugers arbejde pakkede jeg det nylakerede svendestykke i en trækasse og dette blev sendt til Teknologisk Institut, hvor 2 modelsnedkermestre og 2 svende skulle bedømme og måle og vurdere arbejdet. Først flere måneder efter kom Mester ud og fortalte, at svendestykket var antaget med karakteren "Vel udført". Hvor blev

jeg dog glad, men nu 50 år efter kan jeg ikke huske, at der nogen sinde er spurgt efter mit svendebrev.

Svendegildet

Den sidste dag i min læretid, den 22. maj 1955 til fyraften skulle det fejres, at man nu var modelsnedkersvend. Modelsnedkernes klub havde foretaget de indledende øvelser med mad og pynt af spisestue, og min del var en kasse øl og en flaske brændevin, klubben gav smørrebrød og mere øl og brændevin – spisestuen var fyldt til sidste plads. Min far var også inviteret, men måtte senere erkende, at han var kommet i menneskehænder, holdt dog skansen indtil vi hen på aftenen havde tømt beholdningen, og skulle slutte af på Østfalster (ØSTEN) hos Fempeter – vi blev bænket om et bord, hvor der indvendig stod en sofa, og Børge ville hoppe ind på sofaen som kæntrede og alle fire ben knækkede af. Den historie holdt længe på værkstedet.

Leif Clausen: Født nov. 1935. Efter læretiden soldat bl.a. i Itzehoe. Modelsnedkeri i Næstved. Tilbage til Guldborg i 1960. Modelmester 1970 – 77, hvor Bonde Nielsen solgte B&W til MAN. Guldborg lukkes aug. 1977. På Holeby Diesel til 1995. På efterløn for at pleje min store interesse: fuglene.

Kongebesøg i Nykøbing og Nysted - for et hundrede år siden

Af Arne Heyn

Året 1906 indledtes med, at automobilfarten mellem Nysted og Nykøbing, der som Danmarks første var startet i september 1903, måtte ophøre, da selskabet gik fallit. Det blev et savn, for rutebilen var bekvem og ret hurtig – 1 time – og billigere end postvognen, og den havde holdt forbindelsen ved lige mellem de to byer to gange daglig.

Nytåret bragte dog også den positive nyhed, at "Nysted og Omegns Adresseavis" begyndte sin tilværelse. Den udkom hver fredag i 1000 eksemplarer og omdeltes gratis i Nysted og de omliggende landsbyer.

Af professor A. Munchs og Hustrus dødsbo købte lensgreve Frederik Raben Levetzau i januar "Villa Marina" for 25.000 kr. med den bestemmelse, at den skulle være bolig for grevskabets godsinspektør.

Folketællingen den 1. februar fortæller os, at Nykøbings indbyggertal var opgjort til 7.790 og Nysteds til 1.456, og den 15. marts blev der indsat en charabanc med plads til 8 personer i daglig fart mellem de to byer med afgang fra Nysted kl. 8 fm. Og fra Nykøbing kl. 15.30.

Den 29. januar døde Christian den Niende, og i den anledning blev der fra 30. januar til 17. februar hver dag fra kl. 10-12 og 14-16 ringet med alle kirkeklokker, og

Æresporten ved Nysteds bygrænse.

den nye konge, Frederik den Ottende dekreterede samme dag hofsorg i 30 uger. Midt i august kunne man så læse i avisen "Dannebrog", at kongen onsdag den

22.august ville tage fra København med det ordinære Gedser-iltog for at besøge sin udenrigsminister, lensgreve Raben - Levetzau på Ålholm.

Forberedelserne

Både i Nykøbing og i Nysted blev der nu truffet store forberedelser til kongens komme, og begge steder rejstes der flere æresporte. Kongens besøg var planlagt til tre dage, og der arrangeredes aftenselskaber på Ålholm såvel onsdag som torsdag.

Forsvars- og Våbenbrødrene i Nykøbing og i Nysted ville paradere ved kongens ankomst i de to byer.

Onsdag morgen var man i Nykøbing parat til at gøre kongens korte ophold så festligt som muligt. Jernbanestationen var af malermester Carl Hansen pyntet med guirlander og flag, og 2.klasses ventesal, hvor der forventedes en kort kur for de autoriteter, der ville møde op, var gjort hyggelig ved rigelig anvendelse af portierer og blomsterdekorationer.

Fra sporet, hvor kongetoget skulle ankomme, førte en løber ad en interimistisk bro over det første spor ind til ventesalen, hvor der foran døren var smukt draperet med tæpper, guirlander og skjolde med kongens navnetræk.

Foran selve stationsbygningen blev der i løbet af tirsdag eftermiddag rejst en stor æresport med skjolde, for hvilken tømrermester Schultz havde æren. Beboerne i Jernbanegade og Østergade havde på forskellig måde pyntet med grønt, og på Torvet, hvor skolebørnene skulle danne espalier var der rejst en mængde flagstænger. Særlige anstrengelser var der gjort ved udsmykningen af byens hovedgade, Langgade, der med guirlander og en mængde flagdekorationer gjorde et meget festligt indtryk. Endelig havde kommunen ved Christian IX's Bro rejst en meget smuk æresport, der på toppen bar en stor blomster-

krone, udført af gartner Corfitzen. Hele broen var omdannet til en flagallé, og alle skibe på sundet og i havnen var flagsmykket fra mastetop til ræling.

Ankomsten til Nykøbing

Trods det dårlige vejr havde der samlet sig store menneskemasser foran stationen og i de gader, kongen skulle passere, og de holdt trofast ud, til kongen kom. I ventesalen havde følgende honoratiores givet møde: Stiftamtmand Feddersen, borgmester Finsen, herredsfoged Jepsen, postmester Møller, telegrafbestyrer Schönheyder, jernbanelæge Tiemroth, biskop Sørensen, stiftsprovst Kemp, pastor Holck, landstingsmand, hofjægermester Fr. Tesdorpf, hofjægermester A. Tesdorpf, folketingsmand C. Reventlow, rektor Hoff-Hansen m.fl. Endvidere var mødt medlemmer af amtsrådet, byrådet og Industriforeningens bestyrelse.

Kl. 2,06 rullede kongetoget ind på stationen, hvor udenrigsministeren, stiftamtmanden og borgmesteren ventede på peronen. Kongen hilste først på grev Raben, derefter på stiftamtmanden, der præsenterede borgmester Finsen. Denne førte kongen ind i ventesalen, hvor han i en kort tale bøde kongen velkommen og udbragte et Kongen leve ! Kongen takkede – også for deltagelsen ved hans kære faders død og udtalte, at han bevarede de kærester og lyseste minder her fra egnen.

Derefter præsenterede amtmanden og borgmesteren samtlige tilstedeværende for kongen, der vekslede et par venlige ord med enkelte af dem, som kongen kendte fra tidligere tid. Til slut hilste kongen på våbenbrødrene, hvis formand, fhv. politimester Lenschau holdt en lille tale, hvori han forsikrede kongen om sin og våbenbrødrenes hengivenhed.

Da kongen trådte ud på stationstrappen, udbragte borgmester Finsen et: Danmarks

konge leve! som besvaredes af rungende hurraer fra den store menneskemængde. Kongen tog derefter sammen med grev Raben plads i vognen, der var forspændt med et sort firspand, medens borgmester Finsen steg ind i en landauer og kørte foran op gennem byen. Hele vejen hilstes kongen med hurra, der på Torvet, hvor skolebørmene var opstillet, steg til vældig jubel.

Køreturen til Nysted

blev desværre ikke så smuk, som turen gennem dette kønne landskab kan være en smuk sommerdag, men regnen ophørte, og da den kongelige kortege nåede Nysted, var solen endog et øjeblik lige ved at skinne. Hele vejen vajede flagene fra gårde og huse, og langs vejen var mødt mange landboere, der hilste kongen velkommen. Ved Fuglsang og lidt nærmere Nysted – ved Ålholm Avlsgård - var der rejst smukke æresporte, og fra kirkens slanke spir, fra møllernes vinger og fra ethvert tagvindue vajede Dannebrog. Lige uden for selve bygrænsen var opført en meget stor og pragtfuld æresport, konstrueret af maler Volsø og prydet med et skjold med kongens navnetræk. Her var mødt byens honoratiore, borgmester Holck, stiftsfysikus

Hansen og pastor Graae samt toldkontrolør Nielsen og postmester Andersen. Desuden var mødt byrådet in pleno, Industrieforeningens bestyrelse, våben- og forsvarsbrødrene, sangforeningen og sygekassen, alle med faner.

Kongens ankomst

fandt sted i udmærket vejr kl. 15,20, og her udtalte borgmester Holck på byens vegne dens glæde ved kongens besøg og håbet om, at der derved blev knyttet et stærkt bånd mellem kongehuset og folket. Kongens takkede såvel byrådet som byens befolkning og de mange, der trods det dårlige vejr var kommet for at byde ham velkommen. Under dundrende hurraer kørte kongen derefter til Ålholm, hvor han blev modtaget af lensgrevinde Raben – Levetzau og de på slottet boende gæster, ”Skygekongen til Kokkedal Slot”, admiral Andreas du Plessis de Richelieu og frue, lensbaron Rosenkrantz, Rosenholm og kammerherreinde Bille. f. Raben.

Kl.18,30 var der middag på slottet, hvortil der foruden grevens gæster var indbudt stiftamtmand Feddersen og frue, biskop Sørensen og frue, stiftsfysikus Hansen, borgmestrene fra stiftets købstæder, grev Ludvig Reventlow og frue, hofjæger-

Alholm Slot.

mester Wichfeld og frue og hofjægermester Tesdorpf og frue.

Den italienske havefest

Ved halvnitiden var der souper for ca. 100 gæster, deriblandt amtsrådets medlemmer, en del medlemmer af Nykøbing og Nysted byråd og stiftets rigsdagsmænd med fruer. Kl. 9 gav kongen en kort kur, hvorefter hele selskabet begav sig til anlægget foran slottet, hvor man overværede den italienske fest. Tusinder af tilskuere havde samlet sig på stien fra slottet ned til havnen, hvor der var rejst en mængde begrafkler. Ude på begge sider af indsejlingen til Noret – på Skansen og Hjortemarken – var tændt to mægtige bål, der lyste viden om, medens raketter og blålys sås rundt om på bredderne. Både med kulørte lamper krydsede midt på Noret med gondolier i stævnen. Den ret stærke blæst generede en del, så illuminationen ikke kom helt til sin ret, men Nysted Sangforening, der sang fra en båd kunne notere en stor succes. Kl. elleve var festen forbi, og fiskerne, der havde medvirket, søgte ind til havnen, hvor to tønder øl lå rede.

Kongen besøger Kettinge

Torsdag morgen gik kongen, der er morgenmand, sig en tur gennem Nysted, der stadig var i festdragt, og senere på formid-

dagen kørte majestæten med sin vært og værtinde en tur gennem byen og ud til Kettinge, hvor præsten, menighedsrådet og sognerådet tog imod selskabet. Efter at kongen havde hilst på hver enkelt af de tilstedeværende, beså han kirken med de otte år tidligere restaurerede kalkmalerier og aflagde senere et besøg i præstegården og derefter i fattiggården, hvor han talte med de gamle beboere. Kl. 12 var selskabet atter tilbage på slottet, og om eftermiddagen foretog kongen en køretur i slosparken.

Kl. 18,30 var der middag, hvortil særlig var indbudt stiftets godsbesiddere og herredsfogeder med fruer, og til aftenselskabet kl. 20,30 var der udsendt ca. 100 indbydelser, nemlig til de godsejere, der ikke var med til middagen, til deputationer fra de lokale sogneråd og til grevskabets funktionærer.

Et fakkeltog

Ved nitiden bragte omegnens landboere kongen et fakkeltog. Der var ca. 150 fakkelbærere, der med musik i spidsen drog ad den nye vej over Rørsøen og ind i slottshaven foran slottet. Her gik kongen dem i møde, og folketingsmand Jørgen Frederiksen fra Vester Ulslev holdt på den lollandfalsterske landbefolknings vegne en tale, hvori han fremhævede kongens udtalelse på Fredensborg, at han ikke var og ikke ville være konge for en enkelt stand eller et enkelt parti, og han sluttede med at ønske kongen en lang og lykkelig regeringstid. Kongen besvarede hyldesten med kraftig røst, så alle deltagerne i toget kunne høre det og sluttede med at udtale, at han med inderlig tillid ville komme folket i møde i den gerning, Gud havde lagt på hans skuldre.

Fakkeltøget defilerede derefter forbi kongen, medens der afbrændtes et smukt fyrværkeri. Masser af mennesker bevægede sig som tilskuere på Piledammen og i

alléerne, og kongen begav sig flere gange ud iblandt mængden, der hilste med stærke hurraråb.

Afrejsen

Fredag formiddag var det rigtigt sommervejr, så kongen under et lille ophold i byen kunne få det rette indtryk af Nysted. Han foretog flere ture i slottets anlæg og gartneri og plantede en akacie til minde om besøget.

Kl.14 fandt afrejsen sted fra slottet. Kongen kørte sammen med grev Raben i en ekvipage med firspand. Ved æresporten var samlet vel et tusind mennesker, der bød farvel efter at Hans Majestæt til borgmesteren havde udtalt sin glæde over, at dennes søn, der kuldsejlede på Noret dagen i forvejen, var blevet frelst fra denne fare.

Køreturen til Nykøbing var så smuk som tænkes kunne. Mange steder hilste kongen med hurraer af de forsamlede landboere, og mange unge piger kastede buketter til kongen, der på Christian IX's bro blev genstand for et formeligt blomsterbombardement, så vognen næsten fyldtes med blomster, inden den nåede jernbanestationen. Her, hvor dekorationen fra modtagelsen var bibeholdt, var mødt de samme honoratiores som ved kongens ankomst. Kongen hilste på de tilstedeværende og underholdt sig med dem i et kvarters tid. Han udtalte til Industri- og Håndværkerforeningens bestyrelse sin glæde over Nykøbing, som han havde fået det bedste indtryk af. Kongen håbede snart atter at komme til byen og da at have dronningen med, som sikkert ville glæde sig ved et besøg her.

Kilder:

Lolland-Falsters Folketidende 1906

Nysted-krøniken 1906

Arne Heyn er født 1924, opvokset på Sydfalster og i Nykøbing. Læreruddannelse på Jonstrup i årene 1942 -46 og efter endt militærtjeneste ansat som lærer ved Frejlev vestre skole i Kettinge-Bregninge Kommune - i 1951 som førstelærer og sognebibliotekar samme sted. Medlem af Lolland-Falsters Historiske Samfunds bestyrelse i en lang årrække og har skrevet årbogsartikler i 1984 og i 1999. Free-lance medarbejder ved Lolland-Falsters Folketidende siden 1994.

En jagt på Rågø Sand i 1947

- hvor Hitler leverede stof til lokkefuglene

Af Sven Thorsen

Hverdagen sætter sig sjældent varige spor i historien, og for de fleste ”træskojægere” var strandjagten en del af hverdagslivet.

Det giver store huller i vores viden om denne særlige danske jagtform. Derfor er der grund til at glæde sig over, at modelsnedker Leif Clausen, Nykøbing Falster, har passet godt på et fotoalbum, der gør det muligt at dokumentere ”den skønneste af alle jagter”: Forårsjagten på knortegæs.

Gæssene var kærkomne og nyttige forårsbebudere, der kunne spises eller gøres i penge. Endnu huskes ”Rulte-Gerda”, en fiskerkone fra Errindlev Havn, der i 1930erne og 1940erne cyklede rundt og solgte knortegæs for tre kroner stykket. Andre fiskere solgte gæs til vildthandlerne, mens arbejdsfolk med jægerblod skød til eget forbrug - og indimellem til naboer og venner.

På Lolland-Falster var der særlig mange gæs i området mellem Hyllekrog og Gedser, i Smålandshavet og i den yderste del af Nakskov Fjord. Og selv om Lolland ikke er nogen stor ø, er den alligevel så stor, at knortegåsen havde tre forskellige navne. På Sydlolland blev den kaldt ”Rulte”. Ved Langelandsbæltet ”Rante”, og i Smålandshavet ”Skrate”. ”Det var først, da vi fik en fuglebog, vi fandt ud af, at de hed knortegæs”, fortalte en gammel Fejø-fisker.

Den lille sorte gås var ikke særlig bange for mennesker og var derfor let at skyde. Forårsjagten blev forbudt i 1956, og gåsen blev totalfredet i 1973, efter at det var sandsynliggjort, at det var den intensive danske strandjagt, der var skyld i gåsens voldsomme tilbagegang. Siden er bestanden steget fra ca. 40.000 til ca. 250.000 fugle.

Sven Thorsen (f. 1942). Uddannet som lærer og arkæolog. Ansættelser ved Nationalmuseet, Fredningsstyrelsen og Storstrøms Amt. Har leveret bidrag til Historisk Samfunds Årbøger 1988, 1999 og 2001.

Efterlysning:

Forfatteren arbejder på en bog om strandjagtens kulturhistorie og vil gerne i kontakt med jægere o.a., der ligger inde med materiale der kan belyse den lokale strandjagt i tidsrummet 1880 – 1950. Det være sig erindringer om forårsjagten på knortegæs, gamle fotos, jagtjournaler, lokkefugle eller andet.

Skriv til Sven Thorsen, Tjæregade 11, 4800 Nykøbing F, sventhorsen@mail.dk, eller ring 54 86 11 06.

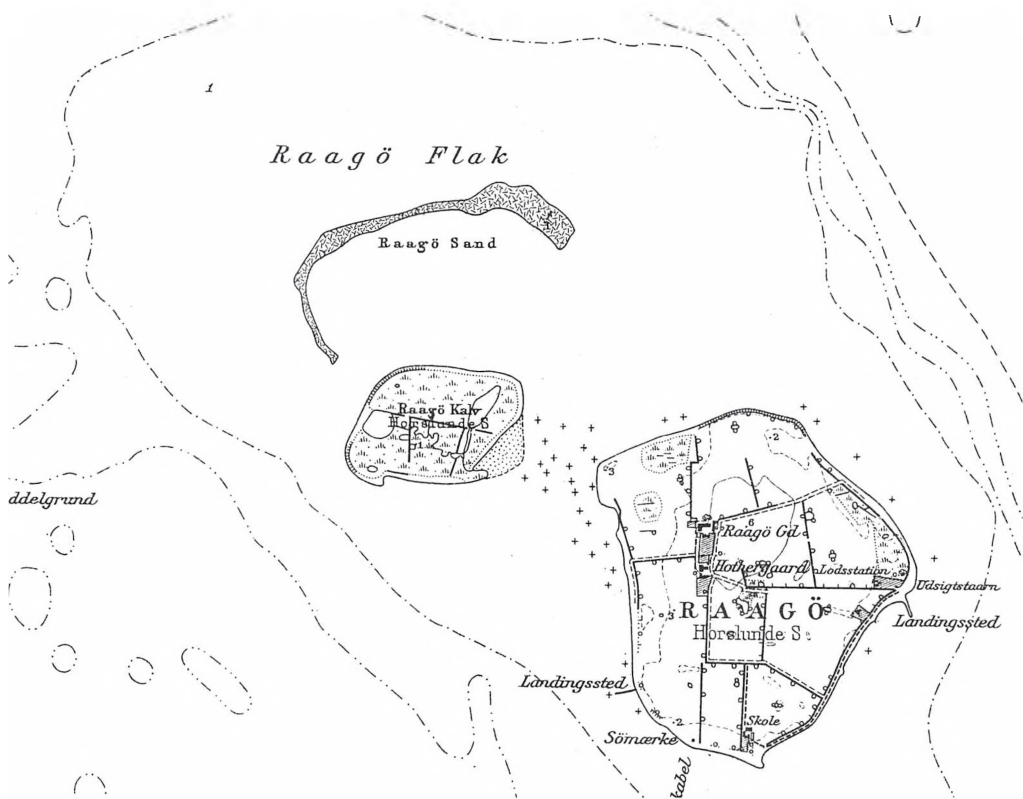
Fotoalbummet har tilhørt Elon Clausen (1909 – 1966), der var arbejdsmand ved DSB i Nykøbing Falster, men de fleste af billederne er taget af hans jagtkammerat Willy ”Stenhugger” Hansen, der i 1940erne havde anskaffet sig et fotografiapparat.

Her er de. Året er 1942, og de er på vej til arbejde. Det er Willy til venstre. ”Willy var vaks ved havelågen og havde mange jern i ilden. Der var altid nogen, der havde brug for en ret ål eller et par ænder. En ”sort” gravsten kunne han også klare. Willy havde altid penge, så der var råd til et fotografiapparat. Min far var havde ikke råd til ret meget. Han havde svært nok ved at skaffe penge til patroner”, fortæller Leif Clausen. ”Men han var en bedre skytte end Willy, og det gav balance i forholdet!”

Dengang var arbejdsugerne lange. Lørdag var fuld arbejdsdag, og jagtturene gik for det meste til den sydlige del af Guldborgsund. I Påsken gik turen til Rågå i Smålandshavet, hvor der altid var godt med knortegæs.

Om vinteren, når der var småt med arbejde, klarede man sig ved at stange ål. Her er Willy i træskostøvler og et sæt overtrækstøj med en helt særlig historie. I 1944 fik Elon og Willy under en jagt øje på noget, der mest af alt lignede en død hval, der flød rundt i Guldborgsund. Det viste sig at være en tysk spærreballon, der efter et allieret luftangreb havde revet sig løs, og efter turen over Østersøen var det meste af gassen gået af den. Willy øjnede straks mulighederne. Hvis de i al stilfærdighed kunne bjærge ballonen, var der stof til både regnfrakker og til vind- og vandtæt jagttøj. Ballonen var næsten tyve meter lang og lavet af fint lærred. Men bjærgningen var vanskelig, fordi der stadig var gas i ballonen. Det hjalp ikke meget at fortøje den til hegnsplæ. Kom der et vindpust, trak den pælene op. "Vi skyder den fandeme", sagde Willy. "Min far var ikke meget for det", fortæller Leif Clausen. "Men det gik, og jeg fik da en skoletaske af lærredet. Det var nærmest en slags oilskin".

Rågø ligger på et lavvandet flak, et par kilometer ude i Smålandshavet. Mod øst ligger Ståldybet, og indsejlingen til Sakskøbing og Bandholm.

Willy var så tidligt som i 1937 blevet opmærksom på, at "tangpesten" havde fået sandet til at vandre og blive til en hurtigt voksende sandbanke: "Sandet" eller "Rågø Sand". I 1947 var Sandet blevet til en lang, smal ø, næsten to kilometer lang, og 15 – 25 meter bred. Her kom gæssene gerne for at pille grus og for at hvile mellem måltiderne. Willy så, som altid, mulighederne. I Guldborgsund var der mange jægere og få knortegæs, hvad der gav trængsel i de områder, hvor der var gæs. Og det ville være problematisk at bevæge sig ned i det sydlollandske område, hvor de lokale fiskere så mere end skævt til fremmede strandjægere. I Smålandshavet var der mere plads og længere mellem fiskere, der drev erhvervsmæssig jagt. Og på Sandet var der ingen, der kunne påberåbe sig hævdevundne rettigheder.

Turen til Rågø foregik i Willys båd "Sulen", en gammel marinekutter med åbent styrehus. Forude var der to kahytter. I den forreste havde Willy monteret en "spareovn" af den type, man brugte under krigen. Så kunne der laves mad i båden. Det var hyggeligere og gav mere varme end en primus. Om aftenen blev der lagt plader hen over bord og kistebænke. Det gav soveplads til tre mand, og i en snæver vending kunne der indrettes en fjerde soveplads i den forreste kahyt. "Men det var ikke let at få billet til en tur med "Sulen"", fortæller Leif Clausen. "Elon og Willy var et par sære trolde. Tredjemanden skulle være den rigtige mand. Han skulle ikke være alt for dum til at gå på jagt og skulle finde sig i at blive jaget lidt med". I 1947 var Charley Henriksen tredjemand. Han var snedker og en halv snes år yngre end Elon og Willy. Her er det ham, der har fotograferet de to andre. Willy sidder forrest i prammen med piben i munden. Elon stager prammen, iført en jakke lavet af godt tysk lærred.

Her er Willy på vej ind mod Rågø i sin pram, hvad der kan forekomme lidt underligt, fordi jagten foregik på Sandet, længst ude i højre side af billedet. Lodstårnet og lodshuset, der i dag er skjult bag store træer, ses tydeligt.

I 1947 var der et par gårde, nogle husmandssteder og en lille skole på Rågø, der havde 30 – 40 beboere. I dag er den affolket, og det naturfond, der nu ejer øen, har tilplantet store dele af den med buske og træer med ”oprindelige” danske gener. Størstedelen af Rågø Flak er udlagt som jagt- og forstyrrelsesfrit område. ”Sandet” tilhørte, som andre nyopdukkede øer, staten. Det betød at staten havde jagtretten. Derfor måtte jægerne købe et særligt jagttegn, som kun politimesteren i Nakskov kunne udstede. De lokale jægere har sikkert set skævt til folk der kom udefra, men Willy og Elon havde som regel stedet for sig selv den ene gang om året, de var der. Fiskerne, der drev erhvervsmæssig jagt, har vel sat pris på et par fridage i påsken.

Det var ikke muligt at sejle helt ind til Sandet. Derfor blev "Sulen" forankret på "højt vand" i læ af Rågø, mere end en kilometer fra det sted, jagten foregik. Det betød, at lokkefugle og andet udstyr måtte fragtes i land i prammene.

Her er det meste af grejet bragt i land. Elon sidder ved prammen. Forrest ligger ti par lister, der under transporten var samlet to og to. De blev ved hjælp af en tredje liste samlet til trekanter med en lokkegås i hvert hjørne.

Det var Willy, der havde udtænkt, hvordan det hele skulle laves, og hvordan tingene lettest kunne transporteres. Lokkegæssene var fremstillet af lærred og fyldt med korksmuld, så de var meget lette, og uden rammerne ville det være umuligt at styre tredive lokkegæs på vandet. Der blev også placeret en håndfuld gæs på forstranden. De fleste af lærred, men der blev også anvendt udstoppede knortegæs. Dem fik Elon og Willy af konservator Lundahl, som tak for de sjældne fugle, jægerne skød til ham.

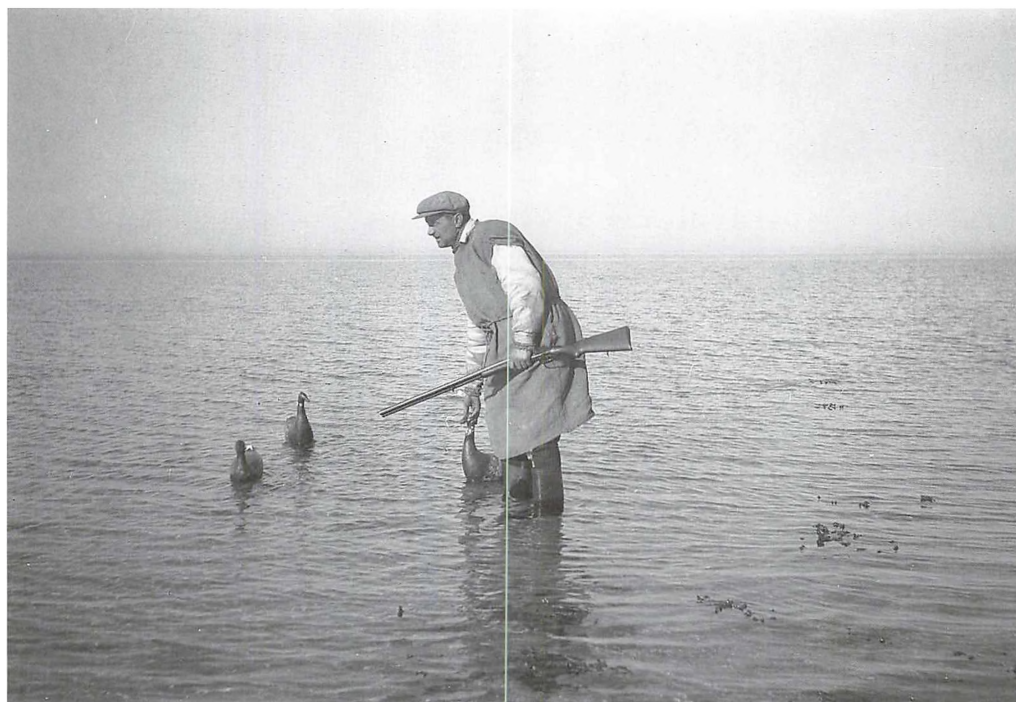
Når de trekantede rammer var samlet, og der var placeret en lokkefugl i hvert hjørne, blev rammerne søsat og forankret til en sten.

Det var Willy og hans kone, Musse, der syede lokkefuglene. Willy lavede snitmønstre og skar lærred til. Så blev stykkerne syet sammen til en pose, som blev krænget og stoppet med korksmuld.

Til sidst blev den hårdt stoppede pose forsynet med fast bund, en oval træplade, der blev stiftet fast med blåsøm. Under denne blev der sømmet en korkplade.

Lærredet til de mange lokkefugle stammer sandsynligvis fra den tyske spærreballon, og det store antal lokkefugle har sikkert sammenhæng med en vis overflod af lærred.

Korkfyld skaffede man hos grønthandlerne, der dengang fik deres vindruer leveret i små tønder med fint korksmuld. Når der skulle laves lokkefugle, gjaldt det om at holde øje med, om grønthandleren havde vindruer.

Lokkefugle af lærred og kork er meget lette og tilbøjelige til at flyde alt for højt på vandet. Det havde Willy taget højde for ved at forsyne lokkefuglene med blyvægte, der fik rammerne til at forsvinde ned under vandet, så de forbigående gæs ikke kunne se dem.

Leif Clausen fortæller, at Willy var en enestående dygtig håndværker og en mester i alle slags "udregninger og rævestreger", og at systemet sikkert er afprøvet "hjemme" i Nykøbing Havn. Strengt taget var det unødvendigt at gøre så meget ud af det, men dengang var aftenerne lange, og drømmen om kommende jagter fik jægeren til at ofre tid på at fremstille flotte lokkefugle.

Den stolte lokkefuglemager poserer i jagtdress: en sæk med huller til arme og hoved. Han har taget bøssen med, selv om han ikke rigtig har noget at bruge den til, mens han lægger lokkefugle ud. Men hvilken jæger vil ikke gerne fotografere med sin bøsse og sine flotte lokkefugle.

Rigtig bemaling var vigtig, hvis lokkefuglene skulle virke. Derfor har Willy forsynet sine lokkere med store hvide rumper. Sort og hvidt synede, når gæssene lå og vippede. Sider og rygge var grå med stiliserede fjer. Heller ikke knortegåsens hvide halsring var glemt.

Skulle der sættes en enkelt finger på de elegante lokkefugle, måtte det være, at malingen forekommer at være lidt for blank på nogle af fuglene, hvad der blev anset for at være uheldigt, fordi det virkede skræmmende på de rigtige knortegæs. Derfor valgte de fleste lokkefuglemagere at blande petroleum i malingen, der så blev mat.

På Charley Henriksens billede af jagtkammeraterne kan man danne sig et indtryk af jagtens landskab. En kilometerlang barreø, dengang blot 15 – 25 meter bred og næsten ubevokset. En botaniker, der fulgte øens udvikling, fandt 29 plantearter, da han besøgte Sandet i 1947. Året efter fandt han 44, og i 1952 var der i alt noteret 70 plantearter på Rågø Sand.

I 1947 faldt skærtorsdag den 3. april, og Elon fryser. Charley er klædt bedre på. Lokkefuglene er lagt ud, og jagten kan begynde. Der kan tælles 32 lokkegæs på vandet og tre på forstranden. Altså mindst 35 lokkegæs. Kigger man godt efter, kan man se, at Willy har lavet dem i flere forskellige udgaver. De fleste ser ud, som om de svømmer roligt rundt, men der er også nogle, der vagtsomt strækker hals, mens andre har hovedet under vandet og den hvide rumpe i vejret. I flovt vejr, hvor vandet er så blankt som her, ville de ligne en rigtig gåseflok. Kom der lidt vind, ville de lægge sig med næbet op mod vinden, sådan som gæs gør.

De rigtige knortegæs ankommer sidst i marts og bliver til begyndelsen af maj. De foretrækker lavvandede områder med ålegræs og sandbanker. De hører til blandt verdens nordligst ynglende fuglearter. Derfor skal de være fede, når de ankommer til ynglepladserne på den snedækkede sibiriske tundra. Gamle jægere fortæller da også, at skindet på en skudt gås sommetider revnede, når den ramte vandet.

Jagten foregik altid i den østlige ende af Sandet. Det var der to grunde til. Den ene var, at det var den ende af Sandet, der vendte ud mod Ståldybet, hvor gæssene ledte efter ålegræs. Den anden var, at det var her, sandholmen var højest: halvanden meter, hvad der gjorde det muligt at grave et nogenlunde tørt skydehul. Som beskyttelse mod regn er der ved hjælp af en åre og et stykke sejldug lavet et lille tørvejrsum til patroner og andet i hullets forreste del.

Charley spejder efter gæs. Var der ikke bevægelse i gåseflokkene, håbede jægerne på, at der skulle komme en flyvemaskine. Det fik altid gåseflokkene på vingerne. Ænsede de ikke lokkefuglene, kunne man forsøge at påkalde sig deres opmærksomhed. Elon har fortalt, at han engang var på jagt sammen med en fisker, der demonstrerede, at det er let at snyde knortegæssene. Han rejste sig bare op og vinkede af dem, hvorefter han lagde sig igen. Og ganske rigtigt. Gæssene drejede og kom tilbage.

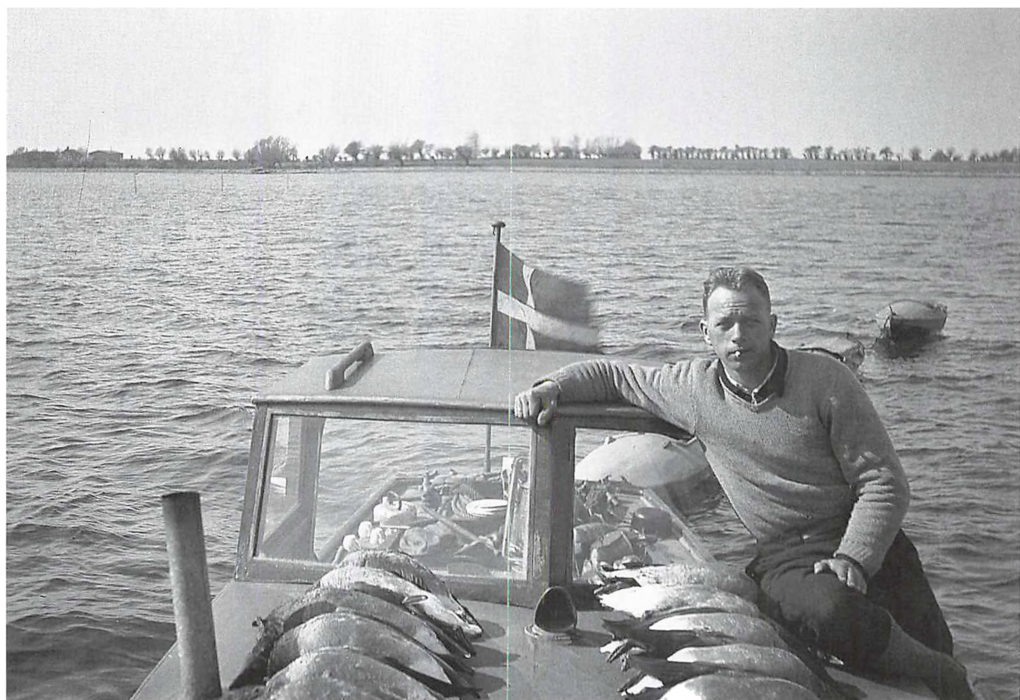
En væsentlig årsag til at forårsjagten på knortegæs var så populær var, at erindringerne om forårsdage, hvor ”man kunne skyde gæs i skjortærmer”, blev stående, mens dage med blæst, kulde og piskende byger blev glemt.

Billedet af Charley, der en stille, lun aften bjærger skudte knortegæs, mens lokkernes hvide rumper fanger lyset fra en lav sol, dokumenterer, at der er noget om det med skjortærmer. Han har ganske vist sweater på, men han er barhovedet, skjortekraven er åben, og den fortjente smøg sidder i mundvigen. Og der blev røget meget dengang. Hver tredje gang én af dem optræder på et billede, er det med en pibe eller en cigaret i munden, hvad der måske hænger sammen med, at det var Willy, der sørgede for at proviantere. Det var også ham, der stod for afsætningen af jagtudbyttet. Og i en tid med tobaksknaphed foretrak Willy at lave aftaler med dem, der arbejdede på Nobels Fabrikker i Nykøbing, og de kan meget vel have betalt et lille forskud.

Elon ligger i ”ventestilling” i skydehullet i det åbne, ørkenagtige landskab, hvor det gjaldt om at dukke sig, hvis man ville være uset, og for en gangs skyld optræder han ikke i sit arbejdstøj.

I 1947 var fritidstøj et ukendt begreb. Strandjægeren gik for det meste på jagt i arbejdstøj. For Elons vedkommende var de eneste undtagelser, at han på vandet var iført en jakke af det vandtætte lærred fra spærreballonen, og at han her er trukket i en lys busseronne for at falde i med omgivelserne. Om det er hans eget tøj, eller om det er noget, han har lånt af Willy, er der ingen der husker. Hans jagtkammerater var faglærte og havde råd til lidt mere. Willy foretrak at gå i ”fiskertøj”. Lys - men sjældent uplettet - busseronne og Holmensbukser. Og sommetider med et overtræk, en jutesæk med huller til hoved og arme. Charley optræder både i lys snedker-kedeldragt, Holmensbukser og i flere sweatre. Men alle gik med kasket. Man påstod, at Elon var født med kasket.

”Sulen” var jægerens faste station. Her lavede de mad, og her sov de. Blæste det for meget, kunne de altid søge læ i Bangs Havn på Skalø. Willy og Elon kendte Bang, der var fisker og havde sin egen lille havn. Og hvis Bangs kone ville stege et par gæs, kunne de som regel levere råvaren.

Her poserer Charley sammen med to rækker gæs. Tre skydepramme vugger, som perler på snor, agten for det blafrende Dannebrog.

Det er tid til afgang. Ser man godt efter, står der tre kopper og en aluminiumskedel på den ene af bagdækkets bænke. På den anden ligger en emaljeret gryde med bunden i vejret. Påsketuren var en ekspedition til en yderlig udkant, men alligevel tæt på civilisationen. Leif Clausen fortæller, at Willy kunne finde på at sejle til Fejø for at blive barberet. ”Hans barbergrej duede ikke, og han havde kun fået halvdelen af hovedet barberet. Så han så forskrækkelig ud. Den anden halvdel havde flere dage gamle skægstubbe. ”Jeg skal til barber, sagde Willy, og så sejlede selskabet til Fejø, hvor alle blev barberet”.

Tilbage i Nykøbing. Det stolte jagtselskab har arrangeret 30 knortegæs på flydebroen i det hjørne af havnen, hvor "Sulen" havde sin faste plads. Willy viser det nedlagte vildt jægermæssig respekt og er for en gangs skyld barhovedet. Elon var inderligt ligeglad med den slags pjat.

På et lignende billede fra 1949 kan man tælle 18 knortegæs, så jægerne havde grund til at være tilfredse.

De fleste af gæssene blev solgt. Det tog Willy sig af, ligesom han tog sig af de indkøb, der skulle gøres inden turen. "Det kostede jo noget at sejle med skibet. Benzin, madvarer, tobak og den slags. Man kan sådan set ikke kalde det jagt for pengenes skyld, men det hele skulle jo løbe rundt", fortæller Leif Clausen. "Willy havde mange forbindelser, og der var altid nogen, der ville have gæs. Far solgte en gang imellem nogle ænder til kokken på Hotel Baltic. Aldrig gæs, men han havde selvfølgelig et par stykker med hjem, når de havde været på Rågå Sand".

Billederne i Elons fotoalbum er i sig selv enestående dokumentation af forårsjagten på knortegæs, som blev forbudt i 1956. Men det viste sig, at billederne også kan bruges til at dokumentere og datere en mærkværdig knortegås i forfatterens samling af gamle lokkefugle.

Lokkefuglens historie er lidt broget. Den skal være dukket op, da man i 1980'erne sanerede en husrække i Nykøbing Falsters havnekvarter. Herfra var den via en mellemmand endt hos en strandjæger i Stubbekøbing. Men det var småt med oplysninger om fuglens oprindelse og alder.

Det lykkedes dog at fastslå, at den var fundet i en sæk i et udhus, der havde tilhørt Valdemar Olsen, en kendt skikkelse i det lokale strandjagtmiljø. Han blev siden strandjagtskonsulent i Landsjagtforeningen. Og her endte sporet, hvad der var ærgerligt, fordi den historiske værdi af en udateret lokkefugl er ret begrænset. Desuden er lokkefugle af lærred meget sjældne, og denne var yderst speciel.

Dette foto leverede løsningen. Det er fra påsketuren til Rågø Sand i 1949. Willy poserer foran fem knortegæs, formentlig dagens jagtudbytte. Til højre står skovlen, der blev brugt, da skyttehullet skulle graves, og til højre for denne står en spidsrumpet knortegås med hovedet nede i sandet. Ligheden med den lokkefugl, der blev fundet i Valdemar Olsens hus, er så slående, at der næppe kan være tvivl om, at Valdemars lokkefugl er lavet af Willy "Stenhugger", hvad der yderligere kan bekræftes ved sammenligning af bemaling og andre detaljer på de lokkefugle, der optræder på Willys billeder. Willy må være ophavsmanden, og billedet fortæller, at lokkefuglen er lavet før 1949. Men hvor længe før?

Også dette spørgsmål kan besvares. Ser man godt efter, kan man se, at lokkefuglen er fremstillet af genbrugsstof. Tæt vævet, svært lærred med nogle underlige "gamle" sømme. Det er derfor nærliggende at antage, at den er lavet af det lærred, som Willy og Elon bjærgede, da de i 1944 skød en spærreballon i Guldborgsund.

Lensborge på Lolland-Falster

En skitse

Af Erik Mandrup-Poulsen

Indledning

I 1995 og 1996 var jeg projektleder for Lollandsprojektet på det, der blev kendt som Hejrede Vold. Projektet var udformet, så min leder Birthe Aagaard, de andre medarbejdere fra Lollandsprojektet og jeg tog os af mandskabet på udgravningen og økonomien, der blev sponsoreret af EU's mål 3, mens Lolland-Falsters Stiftsmuseum stod for det arkæologiske ansvar, med Karen Løkkegaard Poulsen som ansvarshavende og med arkæolog Kirsten Christensen som daglig leder. Projektet var beregnet på at hjælpe arbejdsløse og kontanthjælpsmodtagere i arbejde. Det var opdelt i nogle moduler som undervisning, udgravning og en udstilling med resultaterne af udgravningen. De blev ført ud i livet i tæt samarbejde med Lolland-Falsters Stiftsmuseum.

Vores teoretiske afsæt var Sven Thorsens artikel i Skalk 1993, hvor han bl.a. gennemfrematte den af C.C. Haugner fremsatte teori, at volden i Kårup Vænge og volden ved Søholt Avlsgård skulle være den østre og vestre afgrænsning af et kæmpemæssigt anlæg. Udgravningen viste, at de to volde var lig hinanden og vi fik en $c14$ datering til 550 e.kr. De to volde hørte sammen,

som hævdede af C.C. Haugner og Sven Thorsen.

Sven Thorsen havde to fortolkninger af Hejrede Vold. Den første, som blev fremsat i en artikel i Skalk 1993/1, går ud på at Vesterborg, Hejrede Vold og Falsters Virke skulle være tilflugtsborge/folkeborge planlagt af en overordnet kraft, fordi den danske konge svigtede Lolland og Falster. De tre anlæg ligger på herredsgrensene og dateringen skulle være fra sen vikingetid/tidlig middelalder.

Den anden teori er fra Lolland-Falsters Historiske Samfunds Årbog 2001, og er en udvidelse og ændring af den første. Dateringen er ændret fra vikingetid/ tidlig middelalder til 550 e.kr. Man har tilsyneladende fundet Vesterborg i Halsted Dyrehave. Den overordnede "kraft", er blevet til "en magtfuld ledelse".

Ligesom jeg var inspireret af Sven Thorsen i 1994-95, da jeg udformede Hejrede Vold projektet, har jeg endnu engang ladet mig inspirere af ham, men mine resultater er anderledes end hans. Fra starten var jeg skeptisk overfor hans konklusioner. Skulle Halsted Dyrehave, Falsters Virke og Hejrede Vold virkelig være folkeborge, planlagt af en magtfuld ledelse omkring 550 e.kr ? Mærkeligt er det at Halsted Dyreha-

Figur 1. Herredsgrensene og de 9 anlæg som omtales i artiklen.

De sorte firkanter er anlæggene fra 550 e. kr.

De røde cirkler er anlæg fra 1100-1200-tallet.

De grønne stjerner er anlæg fra 1200-1300-tallet.

Kort fra Mapinfo pakken modificeret af Erik Mandrup-Poulsen.

ve og Falsters Virke er trevoldede, mens Hejrede Vold kun har en grav og en vold. Mærkeligt at Halsted Dyrehave og Falsters Virke er meget uregelmæssige, mens Hejrede Vold har en grundplan, der er regelmæssig. Disse og mange andre spørgsmål gjorde, at jeg begyndte at undersøge anlæggene for at kunne imødegå Sven Thorsens teorier. Samtidig med at jeg afviste disse, gik det op for mig, at teorierne godt kunne bruges, men med andre voldsteder. Derfor endte jeg med at tage Vesterborg, Refshaleborg, Trygge Slot, Ravnsborg, Ålholm Slot og Nykøbing Slot med i min undersøgelse.

Min teori er, at Halsted Dyrehave ikke har eksisteret og at Falsters Virke er meget tvivlsom som voldsted i hvert tilfælde omkring 550 e.kr., hvilket efterlader Hejrede Vold som det eneste sikre voldsted i tiden omkring 550 e.kr.

Tidligst omkring 1000-tallet og senest omkring 1200-tallet, altså 450-650 år senere, lader den danske kongemagt Vesterborg, Refshaleborg og Trygge Slot opføre. Disse tre borge afløses i anden halvdel af

1200 eller måske i begyndelsen af 1300-tallet af Ravnsborg, Ålholm og Nykøbing Slot, hvilket vil blive forsøgt bevist over de kommende sider.

Selvom det skriftlige såvel som det arkæologiske kildematerialet er mangelfuldt og mine teorier dermed delvis står på sand, så følg mig igennem beviserne og indicierne til konklusionen.

Hejrede Vold, Halsted Dyrehave og Falsters Virke

Hejrede Vold' består af to volde, som ligger med ca. 3,5 km afstand. Den østlige vold, kaldet Kårupvolden, løber i en halvbue fra Hejrede Sø i nord til Røgbølle Sø i syd, med voldgraven mod øst. Et forløb på ca. 1,2 km.

Den vestlige vold, kaldet Søholt volden, løber lige vest for Søholt Avlsgård fra Sønder sø til de våde områder, der er en forlængelse af Røgbølle Sø, med voldgraven mod vest. En afstand på ca. 0,5 km. Arealen, som på denne måde er indesluttet af volde, søer og sump, er ca. 5 km²! Af bevaret vold er der ca. 300 m ved Hejrede Sø og ca. 115 m ved Søholt.

Figur 2 De røde markeringer er østre og vestre vold i Hejrede Vold. Læg i øvrigt mærke til Borgø (Refs-haleborg). Udsnit af moderne kort. Copyright Kort og Matrikel Styrelsen, modificeret af Erik Mandrup-Poulsen.

Hejrede Vold består af én vold og én grav. Dette fremgår dels af udgravningen, hvor der ikke på noget tidspunkt blev påtruffet en vold eller grav nummer 2. Dels af luftfotos fra Kort og Matrikelstyrelsen, hvor der kun er en voldgrav på Kårupvængesiden². På Søholtsiden blev der gravet ud til 40 m fra volden og heller ikke dér var der endnu en vold og grav³.

Museumsinspektør Aage Roussell fra Nationalmuseet gravede i Kårupvolden i

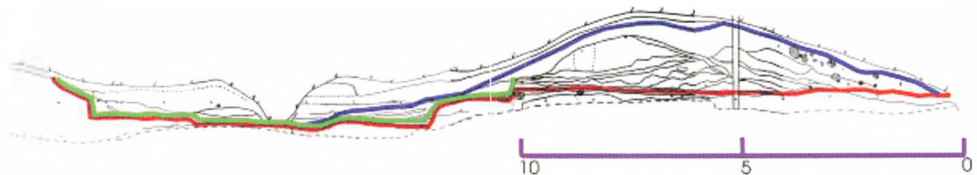
1944. Han fandt en lille vold 40 m øst for hovedvolden. Intensive undersøgelser (men ikke udgravning) af terrænet foran voldgraven bragte i 1995 ikke det mindste spor som kunne tyde på en sekundær vold og grav. Sammenholdt med hvad der er anført ovenfor, fører det frem til at han tog fejl.

Kårupvolden er 8-10 m bred og 1,50 - 1,75 m høj, hvor den er svagest og op til 3 m hvor den er stærkest. Graven er 0,75 - 1 m dyb og 8-9 m bred hvor den er svagest, til 1,5 m dyb hvor den er stærkest.

Søholtvolden er ca. 1,75 - 2,00 m høj, 8-9 m bred. Graven kan der ikke siges noget sikkert om, idet den i moderne tid har været rensset op og uddybet for at være afløb fra Røgbølle Sø til Søndersø. På Kårupsiden og Søholtsiden er indersiden af volden nærmest brolagt med knytnevestore sten ca. 0,3 m under overfladen. Voldgraven var fladbundet, på ydersiden med et brat fald, på indersiden med 1-2 brede trappe-trin. På alle punkter danner Hejrede Vold ved sin opbygning en modsætning til Halsted Dyrehave og Falsters Virke.

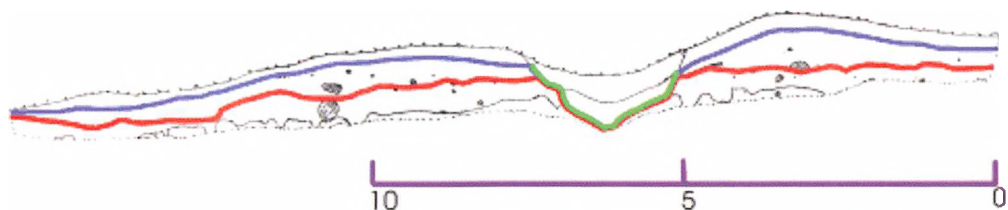
Halsted Dyrehavevolden skulle være Vesterborg, ifølge Sven Thorsen⁴. Den skulle indeslutte området mellem Isholt Bro og Vesterborg Sø og have dækket 1-1½ km².

Anlægget har op til 3 volde og grave. Hovedvolden er 4-5 m bred og ca. 0,75 m

Figur 3 C-snittet i Kårup Vænge (Østvolden). Den røde streg angiver undergrunden. Den blå angiver voldens udbredelse. Den grønne udbredelse af voldgraven. Læg mærke til voldens nedflydning i voldgraven, til lagdelingen inde i volden, og til muldlaget under volden.

Originaltegning ved Niels Levinsen, Karen Løkkegaard Poulsen og Kirsten Christensen, modificeret ved Erik Mandrup-Poulsen.

Figur 4 Rød markering er undergrund, blå markering er vold. Grøn markering er voldgrav. Læg mærke til at der ikke er nedflydning af vold ned i voldgraven, at der ikke er lagdeling i volden, og at der ikke er muldlag mellem undergrund og vold. Originaltegning ved Henrik Schilling, modificeret ved Erik Mandrup-Poulsen.

høj, voldgraven er spidsbundet, den er 2-3 m bred og 0,8 m dyb.

Ser man på profilsnittet af volden, er der flere ting, som undrer en. For det første, er der ingen udflydning af de overliggende lag ned i voldgraven. For det andet, når en

vold bygges, graver man gennem forskellige lag, som oftest i det, der senere bliver voldgraven, som man kaster op på volden. Derved opstår en lagdeling af jorden i volden. Den lagdeling er ikke til stede i Halsted Dyrehaves vold. Der er kun to lag, et

Figur 5 Halsted Dyrehave omkring 1800. De røde markeringer angiver, at hegns/voldlinien er delvis ændret. Udsnit af Original I kort. Copyright Kort og Matrikelstyrelsen, modificeret af Erik Mandrup-Poulsen.

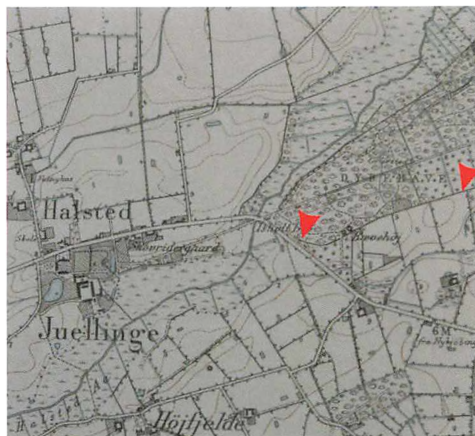
Figur 6 Halsted by med Æn og Halsted Dyrehave som før 1719 blev kaldt Munkelunden. De to røde pile markerer en hegnslinie, som kun ved Isholt Bro er overensstemmende med den senere hegnsvoldlinie. Udsnit af kort Copyright Reventlow Museet Pederstrup, modificeret af Erik Mandrup-Poulsen.

muldlag på ca. 0,15 m højde og et fyldlag på ca. 0,6 m højde.

For det tredje, har udgraveren konstateret, at der ikke er noget græstørsvlag mellem fyldlaget og undergrunden. Man kunne have gravet mulden væk inden. Dette var næppe tilfældet, da undergrunden buler for meget til, at en afgravning kunne være tilfældet. Endelig kan det siges, at der er ingen stenlag i volden, sådan som det var tilfældet i Hejrede Vold. Volden har kun én opførelsesfase. Der fremkom ingen daterende elementer i fylden, men det var forventeligt med den begrænsede udgravning, der lavedes.

Anlægget i Halsted Dyrehave er efter min mening et hegn som det også ses af et kort fra 1893. Her kan man se en hegnslinie, som er vores "vold", gående fra broen op forbi to gravhøje kaldet "Rævehøje". Lige efter bliver det til skellet mellem skov og mark og ender blindt. Det er muligt at vejen, som fulgte hegnet ned til Isholt Bro, har gnavet sig ned i jorden en, to eller tre gange og dermed har dannet de "volde", som vi ser.

Som man kan se af et kort, som opbevares på Reventlow Museet Pederstrup, ligner hegnene noget anderledes end de gjorde ca. 100 år senere på Original I kortet

Figur 7 Halsted Dyrehave 1893. De røde markeringer angiver hvor hegnsvolden løber. Imellem de to markeringer kan man se Rævehøj, som formodes at være fra bronzealderen. Copyright Kort og Matrikelstyrelsen, modificeret af Erik Mandrup-Poulsen.

fra Kort og Matrikelstyrelsen. Dette fører frem til, at de "volde", vi ser, sandsynligvis er opstået mellem ca. 1700 og ca. 1800. Måske skete det i forbindelse med at Kronen mageskiftede Halsted Kloster med Juellinge på Stevns i 1719.

Falsters Virke indeslutter ca. 1 km², hvor 1300 m vold og Tingsted Å udgør forsvarsværkerne⁵. Volden eller voldene går fra en over to til tre volde og er fra 0,5-0,75 m høje og fra 4,5-6 m brede. Voldgravene er fra 2-4,5 m brede og ca. 1 m dybe. Der var her tegn på, at der var nedskredet materiale fra voldene og ned i gravene, og afgravning af muld under disse. Voldene har kun én opførelsesfase og de har i planet et meget uregelmæssigt forløb. Der var ikke som ved Hejrede Vold brugt sten i volden.

Selve anlægget ligger meget sumpet og egner sig knap til at være borg. Museumsinspektør Hans Stiesdal fra Nationalmuseet mente, at der var en sammenhæng mellem Virket og Trygge Slot, men uden at sige hvordan. Det har jeg svært ved at se, eftersom luftfotos angiver, at de tre volde stopper ved Tingsted Å og ikke fortsætter på den anden side. Virket er lavtliggende og har lave volde, op til tre, og en uregelmæssig grundplan, hvor Trygge Slot er højtbeliggende og har høje volde. Man kunne måske som forklaring på anlægget tænke sig, at voldgravene var en form for

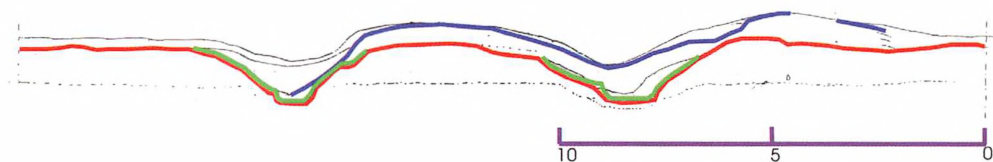

Figur 8 Falsters Virke i Hammenov Skov. Man kan tydeligt se, at der er en, to og tre volde og at de er meget uregelmæssige. Læg også mærke til Trygge Slot øverst i højre hjørne.

Udsnit af kort, copyright Kort og Matrikelstyrelsen.

afvanding, som skulle gøre det indesluttede areal brugbart?

Når Sven Thorsen daterer Falsters Virke til 550 e.kr., kommer han i knibe. Anlægget kan ikke være både fra 1158 e.kr og fra 550 e.kr, så meget mere, som Virket kun har én opførelsesfase. Der er for mig ingen tvivl om, at anlægget ikke kan være det Virke som Saxo beretter om, dertil er voldene for lave, til at modstå en stor hær i 1158⁶. Arkæologisk er Falsters Virke uda-

Figur 9 Den røde markering er undergrund. Den blå markering vold. Den grønne markering er voldgrave. Bemærk at voldene flyder ned i voldgravene, og at mulden tilsyneladende er gravet væk. Dette er kun et af mange snit.

Originaltegning Hans Stiesdal, modificeret af Erik Mandrup-Poulsen.

Figur 10 Vesterborg. På Original i kortet syd-vest for søen er der en forhøjning, der kaldes Borre Banke. Copyright Kort og Matrikelstyrelsen.

teret, selvom der er gravet adskillige snit i voldene og selvom detektorfører Bøje Hansen har søgt på og indenfor voldene uden at finde noget.

I 550 e.kr. har vi kun et befæstet område på Lolland-Falster, nemlig Hejrede Vold. Vesterborg viser sig at være en blanding af hjulsporet der fører ned til Isholt Bro og et hegn fra 1700-tallet. Falsters Virke har en række ting, der gør den diskutabel: Den har op til 3 volde, jordmasserne, der er gået til voldene, er meget begrænsede, voldgravene er kun halvt så brede som Hejrede Vold. Også placeringen i forhold til vand er forskellig. Hejrede Vold har det meste på høj tør grund, hvor Virket ligger lavt og decideret fugtigt.

Herrederne eller rettere herredsgrensene er en af Sven Thorsens vigtige pointer. Han mener, at herredsgrensene er opstået med udgangspunkt i de tre folkeborge Halsted Dyrehave, Hejrede Vold og Falsters Virke. Nu er det sådan at Halsted Dyrehave og Falsters Virke kun har én opførelsesfase og Hejrede Vold har to med kort mellemrum⁷. De nyeste undersøgelser på området viser at herrederne tidligst kan være opstået en gang i begyndelsen af 1000-tal-

Figur 11 Vesterborg. Halvcirklen i søens sydvestre ende er ifølge artiklens forfatter Vesterborg. Copyright Reventlow Museet Pederstrup, modificeret Erik Mandrup-Poulsen.

let som administrative inddelinger planlagt af kongemagten. De volde som er anlagt ca. 550 e.kr. og anvendt måske ca. 50 år skulle, ifølge Sven Thorsen, 450-650 år senere have dannet grundlag for de herredsgrænser kongemagten udstak.

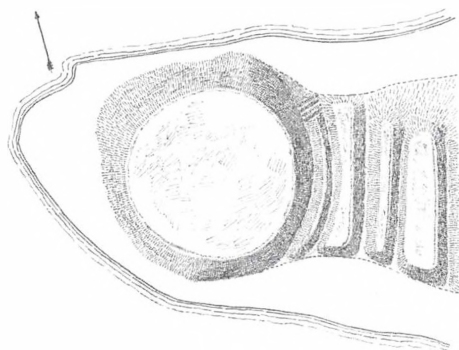
Det ville være rigtigere, hvis vi kunne finde nogle borganlæg, der tidsmæssigt lå nærmere og som samtidigt lå på herredsgrænserne – og de findes som Vesterborg, Refshaleborg og Trygge Slot. Herredsgrænserne er knyttet til disse tre sidste.

Vesterborg, Refshaleborg, og Trygge Slot

Vesterborg borgbanke ligger i den sydlige ende af Vesterborg Sø⁸. På et stort kort fra Reventlow Museet Pederstrup, dateret omkring 1700, kan man tydeligt se en halvcirkel for enden af Vesterborg Sø. På Original I kortet fra ca. 1800 kaldes det samme sted "Borre Banke", altså borgbanke. Selvom der ikke er fundet noget ved overfladesøgning på borgpladsen, er man stødt på palisader af middelalderlig karakter i 1882, da man anlagde saftstationen på borgbanken og 1950'erne hvor man udvidede saftstationen og stødte på et hjørne af muren. I ingen af tilfældene blev tingene undersøgt af fagfolk. Vesterborg kendes fra Valdemars Jordebog, som er dateret til 1241, men det fremgår ikke, om Vesterborg er et stednavn eller en borg. Borgarealet dækker et areal på ca. 32.000 m².

Refshaleborgen ligger i Maribo Sønderø i den vestlige ende af en lille ø, som hedder Borgø⁹. Selve borgen består af en cirkelrund borgplads på ca. 90 m i diameter og dækker ca. 7.000 m². På den side der vender ind mod øen er der 4 volde og 5 grave.

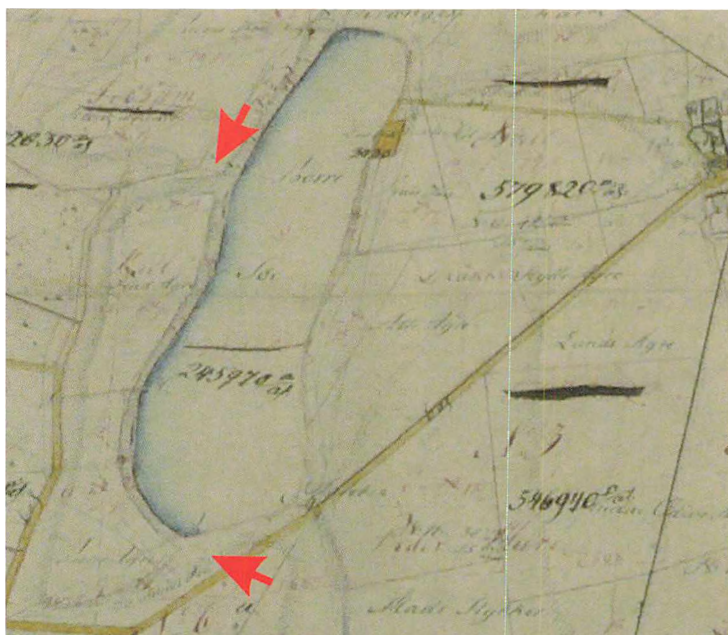
Borgen kendes fra Valdemars Jordebog, hvor det ikke fremgår af sammenhængen, om det er et stednavn eller en borg. Ifølge Lundeårbogen bliver Refshaleborgen be-

Figur 12 Refshaleborg på den vestlige del af Borgø. Efter Vilh. La Cour.

lejret og erobret i 1256, altså under Christoffer I. Dendrokronologiske undersøgelser af broen, der førte fra fastlandet og over til borgen, viser, at den er fra 1195-1200. I 2002 blev en bul- eller stavbjælke fisket op af vandet neden for borgen, den er dendrokronologisk dateret til 975 e.kr. Nogle få skår og et lille klæberstenskar blev udgravet på borgpladsen af ejeren af Engestofte, som også ejede Borgø, godsejer Jørgen Wichfeldt. Nogle af skårene er østersøkeramik fra 1050-årene frem til 1250 og nogle er fra vikingetid eller jernalder. Det lille klæberstenskar dateres traditionelt til vikingetid. Så med mange forbehold kan man sige, at borgen eksisterede fra slutningen af vikingetiden og til 1256.

Refshaleborgen må være den nærmeste kandidat til betegnelsen "Østerborg". Eftersom Vesterborg og Refshaleborg ligger på herredsgrænserne, ville det være fristende at kalde Refshaleborg for Østerborg, så meget mere som 1205 e. kr. er dateringen på Østerborg-brevet. Det eneste minus er, at borgen i de andre benævnelser kaldes Refshaleborg.

Figur 13 Trygge Slot. Figuren oppe til højre er landsbyen Virket. Midt i er Borre Sø og til venstre for den, markeret med rød pil i nord og syd, en aflang forhøjning som kaldes Borre Agre. Copyright Kort og Matrikelstyrelsen.

Med baggrund i Falsters Virkes mange bagsider: Fugtigheden, de små volde og grave, dateringen til 1158, at den lå på den forkerte side af Tingsted Å osv, begyndte jeg at søge et voldsted, som lå højt i landskabet og i nærheden af landsbyen Virket og som ligger på herredsgården¹⁰. Jeg fandt Trygge Slot.

Trygge Slot ligger knap 500 m fra Falsters Virke på den anden side af Tingsted Å, nærmere landsbyen Virket. Den sø, der ligger vest for Virket, som i dag hedder Virket Sø, kaldes på Original I kortet fra ca. 1800 for "Borre Sø" altså borg sø. På den plads, hvor Trygge Slot er markeret, kaldes den mark, der ligger nord for, mellem Borre Sø og Tingsted Å, for "Borre Agre" altså borg agre. Borgen ligger på vestsiden af Virket Sø mellem søen og det lave område, som står i forbindelse med Tingsted Å.

Stedet er indrammet i syd og nord af solide volde på mellem 2 og 5 meters højde. Stedet er ca. 60.000 m² stort. Der er fundet rester af en munkestenmur på ca. 20 m længde i den sydlige ende, men borgen er ikke undersøgt af fagfolk. Efter min mening er Trygge Slot et meget bedre bud på Virket, som det fremstilles hos Saxo, end Falsters Virke.

Ravnsborg, Ålholm og Nykøbing Slot "

Ravnsborg ligger ikke på herredsgårserne. Den ældste skriftlige datering er 1334 og den optræder til slutningen af middelalderen som borg og med ansvar for Nørre og Sønder herreder. Der er sat spørgsmålstegn ved, om 1334 er grundlæggelsesåret, man kan godt forestille sig en tidligere dato. Ålholm kendes fra 1329 og det siges, at de nuværende bygninger ikke er ældre

end ca. 1300. Nysted, som ligger op til slottet, får et Franciskanerkloster i 1286. Ålholm ligger ikke på herredsgrensene, dets ansvarsområde var Fuglse og Musse herreder.

Nykøbing Slot kendes fra 1253, hvor slot og by bliver brændt af. Slottet optræder til slutningen af middelalderen. Nykøbing by kendes fra købstadslisten i Valdemars Jordebog. Nykøbing Slot ligger ikke på herredsgrensene og har haft ansvaret for Falsters Nørre og Søndre herreder.

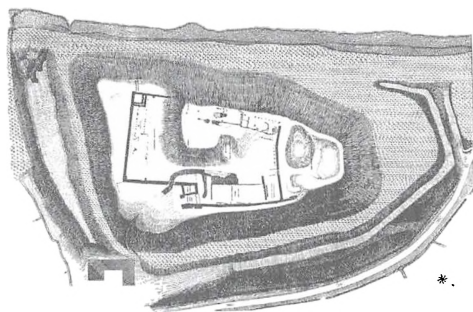
Der findes rigeligt med oplysninger om disse tre slotte senere i middelalderen. Det, der her er fremhævet, vedrører slottenes tidligste år. Det er det, der er det interessante i dette tilfælde, fordi de tre sidstnævnte borge sandsynligvis er Vesterborg, Refshaleborg og Trygge Slots afløser.

Konklusion - en skitse

Halsted Dyrehave har ikke eksisteret og Falsters Virke er meget tvivlsom som voldsted i hvert fald år 550 e. kr., hvilket efterlader Hejrede Vold som det eneste sikre voldsted i tiden omkring 550 e.kr. Der er ingen kontinuitet mellem Hejrede Vold og de middelalderlige anlæg.

Tidligst omkring 1000-tallet og senest omkring 1200, altså 450-650 år senere, opføres Vesterborg, Refshaleborg og Trygge Slot af en stærk ledelse, nemlig den danske kongemagt, som netop ikke forsømte de sydlige øer, sådan som Sven Thorsen mener. De tre borge er nævnt i Valdemars Jordebog og selvom det ikke fremgår af sammenhængen, om de er stednavne eller borge, så ved vi, at Refshaleborg bliver belejret, erobret og ødelagt i 1256. Derfor er det naturligt at tro, at de to andre også var borge, selvom de ikke eksplicit bliver nævnt som sådanne.

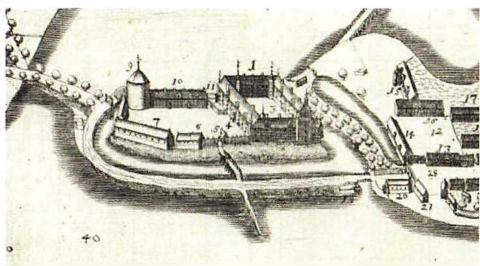
Går vi så frem til begyndelsen af 1300-tallet, er Vesterborg, Refshaleborg og Vir-

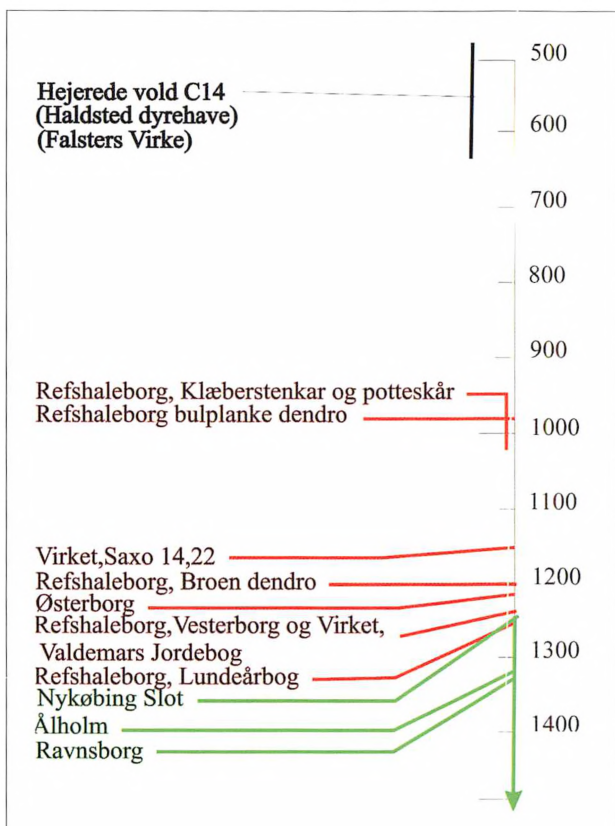
Figur 14 Plan over Ravensborg Slot. Efter C.M. Smidt.

Figur 15 Ålholm Slot. Udsnit efter Resen 1677.

Figur 16 Nykøbing Slot. Udsnit efter Resen 1677.

Figur 17 En tidslinie gående fra 500 til 1500-tallet med de forskellige hovedkilder. Sort er for de anlæg som er fra jernalder. Rød for de anlæg som er fra vikingetid, 1100 og 1200. Grøn for de anlæg der er fra 1200 og 1300-tallet.

ket forsvundet og Ravnsborg, Ålholm og Nykøbing Slot har taget deres plads. Formodentlig er denne ændring sket fra første halvdel af 1200-tallet til omkring 1300.

Der er tilsyneladende en kontinuitet i rollen som sæde for lensadministrationen, som de parvis havde ansvaret for (Vesterborg-Ravnsborg, Refshaleborg-Ålholm, Trygge Slot-Nykøbing Slot).

En anden ting, der er tydelig, er skiftet fra borge, der er indlandsbaserede (Vesterborg, Refshaleborg og Trygge Slot) til borge der er kystbaserede (Ravnsborg, Ålholm og Nykøbing Slot). Måske er det en gåen fra tvangsborge, hvor kongemagten forsøgte at holde sammen på landet mod indre

fejender, til at beskytte det, man havde mod ydre fjender? Der er i øvrigt ikke nogen, der siger, at borgene var til forsvar, de kunne ligeså godt være til angreb.

Selv om de ydre rammer passer med Vesterborg, Refshaleborg og Trygge Slot som de første lensborge og Ravnsborg, Ålholm og Nykøbing Slot som afløserne, er der mange uløste problemer. Her især at få fastslået begyndelses- og slutdato for hvert anlæg. Her trænger især Vesterborg og Trygge Slot til at blive undersøgt.

Den gamle teori, som Sven Thorsen var talsmand for, med Halsted Dyrehave, Hejerede Vold og Falsters Virke, som en virke-

lighed med udgangspunkt i 550 e.kr., mener jeg at have bevist ikke holder.

Den nye teori får større orden på tingene, som det også fremgår af figur 17, men kræver en del i at blive endeligt bekræftet. Et par snit i Vesterborg, Trygge Slot og Ravnsborg kunne bringe os lidt videre, ligesom også en nærmere undersøgelse af Refshaleborgen, og måske Vesterborg og Trygge Slot kunne afgøre om disse anlæg har en forhistorie, der fra middelalderen ubrudt rækker tilbage til sen vikingetid.

Jeg vil gerne sige tak til Sven Thorsen for inspiration, Birgit Julie Fryd-Johansen for gennemlæsning af manuskript, Leif Plith Lauritsen for diskussion om specielt Halsted Dyrehave og gennemlæsning af manuskript, samt Henrik Schilling, Karen Løkkegaard Poulsen og Kirsten Christensen. Også det friske personale på Kort og Matrikelstyrelsen og NMII fortjener ros.

Noter

- ¹ LFS 801-1995-12 og andet vedrørende Hejrede Vold på Lolland-Falsters Stiftsmuseum.
- ² Luftfotos fra Kort og Matrikelstyrelsen.
- ³ NMII: Godsted sogn.
- ⁴ LFS 30 og Lolland-Falsters Historiske Samfund 2001.
- ⁵ Trap Danmark, Femte udgave Bind IV,3 1955, Tingsted og Falkerlev sogne. NMII Tingsted og Falkerlev sogne.
- ⁶ Saxos Danmarks Historie oversat af Peter Zeeberg. Fjortende bog, kapitel 22, afsnit 1.
- ⁷ National Encyklopædien: Herred.
- ⁸ www.dkconline.dk. (Fund og Fortidsminder): 070412, 22, 57 Vesterborg. Valdemars Jordebog.
- ⁹ NMII: Maribo landsogn og Engestofte, LFS Refshaleprojektet og andre relevante papirer fra sognearkivet. Borgøfundet fra Engestofte samlingen.
- ¹⁰ NM II: Falkerlev sogn. Kort og Matrikelstyrelsen.
- ¹¹ Trap Danmark, Femte udgave, Bind IV, 3, 1955, Birket, Ålholm og Nykøbing. Lolland-Falsters Historiske Samfund 2002. Erik Mandrup-Poulsen: Ravnsborg.

NMII: National Museets II afdeling.

Erik Mandrup-Poulsen har siden december 2001 været ansat på Lolland-Falsters Stiftsmuseum i fleksjob. Han har studeret arkæologi og historie fra 1974-1978 og deltog om sommeren i udgravninger fra 1971-1978. I 1995-1996 var han projektansvarlig for "Lollands Projektet" på "Hejrede Vold", hvor Stiftsmuseet havde det arkæologiske ansvar.

Refshaleprojektet

Af Leif Plith Lauritsen

I 2004 var det Lolland-Falsters Stiftsmuseums 125 års jubilæum. Samtidig var det 10 år siden, at det spændende projekt "Refshale" blev sat i bero på grund af de implicerede parter manglende tid. Projektet omfattede undersøgelserne af Refshale landsby, kirkegård, teglovn, rester af bro/sejlspærring mellem Borgø og Lolland og en dengang planlagt undersøgelse af borgen. Kun enkelte boreprøver blev gennemført på borgarealet. Parterne i dette projekt var Nationalmuseet, Lærestolen for middelalderarkæologi i Århus, Odense Universitet og Stiftsmuseet i Maribo. Projektet blev som nævnt sat i bero i 1994, men det er langt fra dødt.

Det har længe været et ønske fra museets side at genoptage dette projekt, og netop nu er muligheden der atter. Foruden museet er følgende interesserede i at deltage i projektet: Jacob Kiefer Olsen (den Antikvariske samling i Ribe; tidligere Moesgård), Niels Engberg (Nationalmuseet), Ingolf Eriksson (universitet i Bamberg, Tyskland; tidligere Moesgård) og Jesper Boldsen (Odense Universitet).

Det er planlagt, at når projektet er færdigt, vil en endelig publikation komme til at omhandle både Refshale by, kirke, teglovn og selve borgen.

Skriftlige kilder om borgen

Der er skrevet en del bøger om borge, hvor Refshaleborg nævnes. Dette på trods af, at der ikke har været foretaget egentlige undersøgelser på borgen, men bøgernes forfattere har lagt stor vægt på de få skriftlige omtaler fra middelalderen, der findes om borgen. Desværre har mange af disse bøger viderefornet en gammel fejltolkning.

Mange forfattere beretter om borgen, at man i Rydårbogen og Lundeårbogen under året 1256 blandt andet kan læse følgende: "*Kodkarlene var galne med køller*" og "*at disse overvandt og ødelagde Refshaleborg*". Ved nærmere granskning af førnævnte årbøger, viser det sig, at det faktisk ikke er det, der stod.

I Rydårbogen stod der ganske vist, at i år 1256 "*var kodkarlene galne med køller*" – men dette er ikke knyttet til Refshale! Her er der tale om et lokalt jysk bondeoprør.

Lundeårbogen skriver derimod om Lolland og Refshaleborgen, at den efter en belejring bliver overvundet og senere nedbrudt.

Se, det er en ganske anden sag! Der var altså ikke tale om nogle tilfældige karle,

Broens forløb. Pindene i vandet er sat lige ved siden af de bevarede bropæle. Bøjerne markerer tilsvarende pæle på dybt vand.

bønder eller hvad udtrykket ”kodkarle” end måtte dække over, som overvandt en kongeborg. Der er nærmere tale om en regulær militær styrke med en vis krigserfaring.

Det giver i alt fald større mening, eftersom borgen var en af landets største, vurderet på dens udformning, og dertil bygget i større eller mindre omfang i tegl.

Et forslag til selve angrebets forløb vil fremgå senere i artiklen.

Mulig årsag til fejlkilden

Forvirringen omkring Refshaleborg og Borgø kan muligvis knyttes til historikeren Jens Rostgaard. Det er nemlig med stor sandsynlighed ham, vi kan takke for den

måske mest kendte - men forkerte - historie om Refshaleborg.

Jens Rostgaard (1650-1715) skriver i sin historie om København i starten af det 17. århundrede:

”Et andet Fæste for Kiøbenhavn/ Refshaleborg kaldet / nedbrød Bønderne Aar 1256.”

Hvor han har sine kilder fra, vides ikke – men der er næppe tale om Refshaleborg på Lolland. Betegnelsen Refshale i forbindelse med en ø er nemlig brugt flere steder i landet. Det menes, at navnet Refshale (rævehale) er en beskrivelse af øens form. Den form kan ganske mange øer have haft, og blandt andet var der i middelalderen en ø tæt ved øen Holmen i København, der

Dykkere og slamsugere.

hed Refshaleø. Den dag i dag er der nær Christiansborg stadig en vej, der er opkaldt efter øen.

Undersøgelserne i 2004

Undersøgelserne i 2004 foregik i to områder. Det ene var på selve borgbanken, og det andet var i vandet mellem ø og fastland.

Før udgravningerne i 2004 var der kun gamle optegnelser om, at der var konstateret murværk på Borgø, men intet var registreret i nyere tid. Det kan forekomme mærkeligt, at ingen har undersøgt denne mægtige borg nærmere, idet den ganske sikkert må være en af landets største borge i årene omkring år 1200 -1250. I den forbindelse kan nævnes, at en anden, samtidig, kongeborg, nemlig Vordingborg, inklusive de omgivende 20 meter brede

voldgrave målte, ca. 70 x 50 meter. Alene borgbankens topflade på Refshale måler 90 x 90 meter.

En af årsagerne til, at der aldrig er blevet udført udgravninger på øen, er muligvis, at den de sidste 500 år har været vanskeligt tilgængelig. Det er den stadig, og det er en skam for formidlingen af et af de måske mest spændende borganlæg i Danmark.

Undervandsundersøgelserne

Der var tidligere konstateret pæleværk, dateret til omkring år 1200, i vandkanten mod landsiden og ligeledes i vandet ind mod øen. Det var dog uklart, om der var tale om to anlægsbroer, en bro eller en pælespærring.

Forårets undersøgelser viste dog med al ønskelig tydelighed, at der var tale om en bro med en formodet vindebro midt på.

De hvide bøjer markerer en åbning i broforløbet. Dette tolkes som åbningen til en vindebro.

Dykkeren konstaterede 3 pælerækker, der forløb sætvis 3 og 3. Samtidig fandt man omkring disse pæle enkelte planker, der havde en gennemsnitslængde på omkring 2,5 meter, altså præcis halv bredde af broforløbet.

Midt i broforløbet var der en åbning på godt 8 meter. På begge sider af denne åbning fandtes der meget kraftige stolper, 40 x 40 cm, hvilket svarer til mellem 10 og 20 cm mere end hos de andre registrerede pæle.

Broen må tolkes som hverdagsadgang til borgen. Dels fordi den ligger lige overfor den teglovn, der blev fundet på marken lige over for borgen i 1991, dels fordi det

ville være normalt, at man ønskede sig en let adgang til borgen, der dog kunne fjernes, hvis borgen blev angrebet.

Undersøgelserne på borgen

På selve borgområdet åbnedes et større og to mindre felter med en samlet størrelse på i alt ca. 28 m².

Felt 1

I dette felt konstateredes blandt andet en grøft fyldt med sten, teglsten og mørtel. Denne kan tolkes som en fundamentsgrøft, der under plyndringen af borgen eller under den omfattende plyndring af den ødelagte borgs mure, blev opfyldt med muraf-

Uden den store hjælp fra amatørarkæologerne ville gravningen på Borgø i 2004 ikke have kunnet gennemføres.

Felt 1. Profilen studeres. Felt 1 afslørede et større omfang af jordarbejde på voldstedet end forventet. Ned i over 2 meters dybde kunne forskellige jordarbejdsfaser iagttages. Den naturlige undergrund var det trods nedgravningens dybde ikke muligt at få kontakt med.

Det 1,2 meter brede fundament. På dette fundament var der aldrig påbegyndt en opmuring. Hvorvidt dette skyldes angrebet på borgen eller ej kan der kun gættes på.

fald som brokker m.m. Under denne registreredes en vold. Vi forsøgte at grave ned til en oprindelig bakkeoverflade, men da vi kom over 2 meter ned uden at nå bunden, måtte vi af sikkerhedsmæssige grunde standse arbejdet.

Det var dog tydeligt, at der på udgravningsstedet havde løbet en mindre vold langs borgbanken.

Denne vold kunne tolkes som base for en evt. tidligere palisade.

Ud fra den plyndrede grøfts retning valgtes det at forsøge at åbne et mindre felt 4 meter vest for felt 1, for her at konstatere fundamentets karakter.

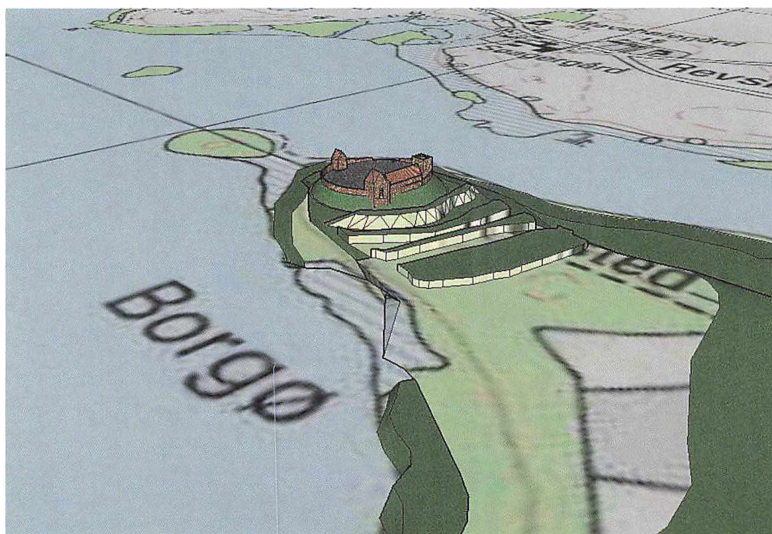
Felt 2

Dette felt afslørede et ca. 1,20 meter bredt kampestensfundament. Der var på dette fundament ingen spor af mørtel. Det kunne tyde på, at der aldrig har været bygget en mur på fundamentet! Dette kan have flere

På dette fundament, i felt 3, iagttoges resterne af murkærne. Det inderst af kasse-muren var ikke blevet taget med under plyndringen af borgens byggematerialer: Her sidder en enkelt munkesten fast i mørtel på stenene.

Fri fortolkning af Borgø lige før angrebet. Vi ved ikke om eller hvor der har været bygninger på Borgø, men budet her indikerer et porttårn i øst og vest. Det vestlige er hverdagsporten mod land.

forklaringer, f.eks. at man blev forhindret på grund af et angreb, eller at vi har ramt en åbning i muren (dør eller port). Sidstnævnte er dog ikke særligt troligt, men skal dog nævnes.

Dette ikke plyndrede fundament ansprede os til at lave yderlige et felt 5 meter vest for felt 2.

Felt 3

I dette lille felt (1x2 meter) konstateredes der lige under overfladen et tilsvarende fundament. Her var dog tydelige spor af murkærne, idet der på enkelte sten var teglstensbrokker indlejret i mørtel. Her havde der altså stået en mur i uvis højde.

De tre felter gav en fornemmelse af murens forløb

Resultatet kan tolkes således, at vi i de 3 felter møder tre forskellige faser af opbygning og nedrivning. Felt 1 viser tydeligt den barske plyndring af den ødelagte borgs mure. Efter ødelæggelsen af borgen har bønder eller andre plyndret den måske del-

vist stående mur for alle de sten, man har kunnet bruge.

Felt 2 var billedet af fundamentet, hvor der endnu ikke var blevet opført nogen mur, og felt 3 viste med skoleeksemplets tydelighed, hvorledes en plyndret mur efterlader spor på fundamentet.

Afsluttende tanker om udgravningen

At sige noget endegyldigt om borgens udseende på baggrund af en udgravning af 28 m² er ganske håbløst. Vi kan dog konstatere, at der sikkert har været planlagt en mur omkring borgen, og at den i 1256 er påbegyndt. Det kan se ud som om, man endnu ikke var blevet færdig med ringmuren om borgen, idet muren sandsynligvis ikke engang har været påbegyndt i det nordvestlige område af borgbanken, da angrebet kom.

At der har været kamp omkring øen spores tydeligt. Fundet af over 60 armbrøstbolte/pilespidser taler sit tydelige sprog. De er fundet omkring broen, der

Blandt fundene på øen var denne is-lægger, som man bandt under skoen for at kunne gå på isen.

førte fra fastlandet over til øen. Pilene blev dels fundet under to små undersøgelser omkring pælene, hvor de støder på land på begge sider af vandet, og dels i 2004, hvor der på borgbanken og lige nedenfor ved broen blev fundet et par håndfulde. Undersøgte man et større område omkring broen, ville der helt sikkert dukke betydeligt flere op.

Endvidere er der ved broen fundet en økse, der lader sig datere til samme periode som broens funktionsperiode.

Den lille udgravning, som Lolland-Falsters Stiftsmuseum gennemførte, viste, at muren i det nordvestlige område af borgbanken med stor sandsynlighed ikke har været opført, og det må antages, at et angreb netop derfor blev rettet mod denne del af borgen. Derfor kan man tænke sig, at det efter belejringen følgende angreb er foregået over broen mod det svageste

punkt på borgen. Dette tyder de store mængder af pilespidser, som er fundet ved broen, på. Det er altså ikke lykkedes borgens forsvarere at nedbryde tilstrækkeligt af broen til at forhindre angriberne i at komme denne vej over til øen.

Efter kampen blev borgen opgivet af kongemagten. Hvorfor? Sikkert enten fordi den i midten af 1200 årene var ved at være en udtjent borgtype, eller fordi kongemagten begyndte at opføre en anden borg. Denne borg kunne måske være den ældste del af Ravnsborg.

Ruinen blev i årene efter angrebet plyndret af lokalbefolkningen for alt, hvad der var af teglsten, tømmer og andet byggemateriale. Materialet kunne bruges til deres eget byggeri, og plyndring af borgruiner var skik langt op i 1800tallet over hele landet.

Når der graves på en ø medfører det naturligvis, at man må sejle frem og tilbage.

Gravning på Borgø i efteråret 2006

Netop hjemvendt fra godt 3 ugers gravning på Borgø kommer denne lille tilføjelse til artiklen.

I denne korte gennemgang af udgravningen 2006 vil der kun blive beskrevet de vigtigste resultater, idet der så kort efter en udgravning ikke har været tid til at behandle alle resultater.

Formålet med årets udgravning var:

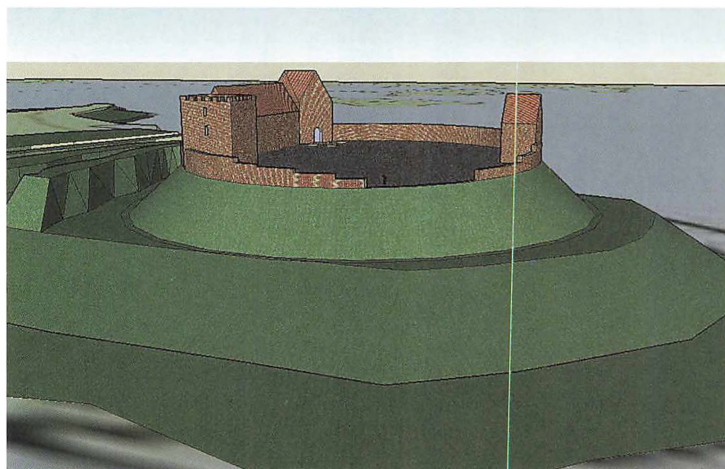
- 1) at forsøge at finde flere spor af ringmursbyggeriet
- 2) at konstatere bevaringsforholdene/nedbrydningsomfanget af den ulige ringmur
- 3) at få en fornemmelse af borgbankens østre forstærknings opbygning
- 4) samt at finde og datere materiale på borgen

I løbet af de tre uger lykkedes det for holdet af amatørerarkæologer og professionelle arkæologer at afdække knap 63 m², hvilket for øvrigt er knap en procent af borgbankens areal på over 6300 m².

Udgravningens 4 nye hovedfelter blev hovedsageligt placeret på den sydlige halvdel af øen, med en enkel undtagelse der placeredes øst-nordøst på banken.

De umiddelbare resultater af udgravning 2006 var følgende relateret til ovennævnte formål:

- 1+2) Det lykkedes i to tilfælde at konstatere et såkaldt afretningslag til muren. Et afretningslag er et mørtellag, der, fyldt med teglstensstumper og småsten, lægges på naturstensfundamentet for at danne en jævn overflade til de egentlige teglsten.

*Så langt var muren muligvis kommet inden angrebet på borgen fandt sted.
Bygningerne er fiktive.*

Et enkelt sted sad der endog endnu 2/3 af en munkesten fast i afretningslaget. Denne sten er pt. den mest bevarede del af muren, hvilket er forbløffende lidt. Samlet er der nu konstateret 6-7 meter af ringmuren hvilket er en forsvindende lille del af de i alt omkring 280 meter ringmur, der må have været planlagt på borgen. Denne murs tykkelse vurderes til at have været omkring 1 m.

På to punkter i murforløbet er det konstateret, at der aldrig har været placeret tegl på fundamentet.

- 3) Den østre 3. del af borgbanken er forsynet med en op mod 1 1/2 meter høj og op mod 12 m bred ekstra vold, som vender ud mod voldgravene, og dermed øger forstærkningen af forsvaret af borgen.

Denne vold synes med resultaterne fra i år, at være opbygget af natursten lagt i ler. Vi har dog ikke kunnet grave gennem volden for at se om dette fortsætter igennem hele voldens konstruktion.

Udvendigt synes borgbanken søgt styrket at en lignende sten/ler opbygning for at kunne modstå trykket af den tunge ringmur, og dermed forhindre en udskridning af volden.

Bag ringmursforløbet lå der tre steder et nedbrydningslag med en tykkelse på op mod 50 cm. Dette må stamme fra ringmuren eller bygninger beliggende tæt ved ringmuren.

- 4) I modsætning til gravningen i 2004 fandtes der i år store mængder af keramik. Hovedsagelig af gråsort hjemligt keramik fra 1200-årene samt såkaldt østersøkeramik.

Langt det meste keramik stammede fra et lille felt, der blev udgravet lidt inde på borgpladsen. Her fandtes der også 4 små armbrøstspidser af den type, der kan gå igennem en ringbrynje.

Dermed er der på nuværende tidspunkt fundet godt 80 af disse pildspidser på borgen og ved broen.

Det er ikke meget mur der er tilbage. Kun afretningslaget og en enkelte teglsten, der sidder fast i det. Yderkanten af den ca 100 cm tykke mur er her markeret med den gule snor.

Enkelte potteskår, der kan dateres lidt ældre, er der også dukket op. Det drejer sig om to mulige vikingetidspotteskår, som måske kan datere anlægget lidt længere tilbage.

Der planlægges allerede nu nye udgravninger på Borgø, der skal løbe af stablen i foråret 2007. Her vil vi bl.a. forsøge at undersøge selve borgpladsen lidt nøjere, samt forsøge at vriste mere viden ud af volden og broen til øen.

Leif Plith Lauritsen
Uddannet middelalderarkæolog med bifag
i forhistorisk arkæologi 1997.
Siden 2003 arkæolog på Lolland-Falsters
Stiftsmuseum og siden 1. januar 2005
souschef sammesteds.

MAN B&W Diesel i Holeby

Af Museumsinspektør Ulla Scholtz

Det første syn, der mødte museets medarbejdere på MAN B&W Diesel i Holeby, var en kæmpe hal med en enorm maskine, som foretog et stykke arbejde på en ca. 5 meter lang skinnende, forkrøppet krumtapaksel. Det var ikke til for udenforstående at se, hvad arbejdsprocessen egentlig gik ud på. Men det var tydeligt, at vi her blev præsenteret for en helt unik maskine betjent af medarbejdere med særlige kompetencer, som de anvendte på en særlig arbejdsproces. Det stod klart, at MAN B&W Diesels afdeling i Holeby er en moderne og international fabrik.

En etnologisk undersøgelse af en international og moderne industrivirksomhed som MAN B&W Diesels afdeling i Holeby er en meget mere kompleks opgave end at dokumentere en gammeldags landsbysmedje. Det stiller store krav til tidens museumsfolk at beskrive og dokumentere store internationale virksomheder; en sådan opgave kan synes uoverskuelig og må nødvendigvis tages i etaper.

Denne artikel beskriver arbejdet med undersøgelsen og løfter sløret for, hvilken type af oplysninger det indsamlede materiale rummer.

Den sidste del af personalet fotograferet foran fabrikken i 2005.

Det er en stor udfordring at udvælge de rigtige og repræsentative arkivalier.

En etnologisk undersøgelse

I sommeren 2004 sprang bomben og nyheden om, at MAN B&W Diesel i Holeby ville lukke produktionsafdelingerne og flytte nogle af dem til Frederikshavn, men dog lade de tekniske og nogle af de administrative afdelinger forblive i Holeby. Det betød, at flere hundrede arbejdspladser ville forsvinde fra Lolland. Samtidig ville virksomheden i Holeby ændre sig fra at være en produktionsvirksomhed til en vidensvirksomhed.

Stiftsmuseet tog kontakt til virksomheden, som heldigvis var interesseret i museets planer om en etnologisk undersøgelse af MAN B&W Diesels Holeby afdeling.

Et første møde blev etableret, og omkring bordet sad repræsentanter fra Erhvervsarkivet i Århus, lokalhistorisk Arkiv i Holeby, repræsentanter fra virksomheden, repræsentant fra B&W museet i København og Stiftsmuseet. Ved denne lejlighed blev der etableret en arbejdsgruppe med det formål at få mest muligt samlet ind om virksomhedens historie. Ligesom det blev aftalt, hvordan arkivalier, billedmateriale og genstande bedst blev bevaret for eftertiden og gjort tilgængeligt. Det blev besluttet, at arkivalierne skulle samles på Erhvervsarkivet, B&W museet og Lolland-Falsters Stiftsmuseum skulle tage sig af de andre grupper af genstande. Når materialet er

klargjort, bliver der offentliggjort en registrant over, hvad der findes i sagen.

En bevilling fra Kulturarvsstyrelsens rådighedssum på ca. 100.000 kr. gjorde det muligt for Stiftsmuseet at iværksætte en større etnologisk undersøgelse, som skulle dokumentere MAN B&W Diesels Holeby afdeling på lukningstidspunktet. En komplet virksomhedshistorie kræver langt flere midler end der var til rådighed, derfor traf museet det valg at dokumentere virksomheden inden nedlægningen af produktionsafdelingen, ud fra betragtningen at detastede med at få samlet og behandlet den del af virksomhedens historie. Den historiske del af virksomheden ligger gemt i de arkivalier, som er indsamlet og for størstedelens vedkommende befinder sig på Erhvervsarkivet, klar til den, der skulle ønske at skrive virksomhedens samlede historie på mere end 100 år.

Lolland-Falsters Stiftsmuseum ansatte etnolog Mette Lund Andersen til at interviewe udvalgte medarbejdere på virksomheden og samle resultaterne i en rapport. Folklorist Sven B. Ottosen fik opgaven at filme arbejdsprocesserne på nedlukningstidspunktet. Dette team arbejdede sammen og udførte denne del af undersøgelsen i marts-maj 2005.

Inden for samme år foretog Holbæk Museum en undersøgelse af Holbæk Jernstøberi og Østsjælland Museum af Bjælkerup Jernstøberi. Disse undersøgelser blev også foretaget af ovenstående team, og resultaterne af de 3 undersøgelser er sammenfattet i en rapport. På den måde bliver undersøgelsen af MAN B&W Diesels afdeling i Holeby sammenholdt og sat i perspektiv af de andre undersøgelser. I det følgende vil fokus dog ligge på MAN B&W Diesel i Holeby.

Det indsamlede materiale

En omfattende mængde af materiale blev hjemtaget og indsamlet i forbindelse med undersøgelsen.

Etnolog Mette Lund Andersen udførte interview med 10 medarbejdere på virksomheden; det var medarbejdere fra forskellige dele af produktionen og administrationen. Interviewene varede hver især 2-3 timer og er udført efter etnologiske metoder. Interviewene er bearbejdet i form af delvise udskrivninger og befinder sig nu i museets arkiv, hvor de er omfattet af arkivlovens klausuler.

I efteråret 2004 blev væsentlige dele af produktionsarealerne gennemfotograferet med digitalt kamera og S/H film. Billederne indgår sammen med plantegninger i undersøgelsen. Folklorist Sven B. Ottosen tog fat på at filme alle centrale arbejdsprocesser på virksomheden, suppleret med mindre interviews med 20 medarbejdere. Der foreligger op mod 20 timers råfilm, som efterfølgende er redigeret sammen til ca. 3,5 timers film fordelt på produktionsens hovedlinjer. Der er således afsnit om arbejdsprocesser i knastcentret, krumtapsafdelingen, plejstangsafdelingen og montageafdelingen, ligesom den indledes med et historisk afsnit.

Undervejs i forløbet er genstande også indsamlet til museet, om end mængden er forsøgt begrænset. Det stod hurtigt klart, at genstande skulle udvælges med omhu, idet fabrikken er stor og mængden af værktøj o. lign. er omfangsrig. Genstandene, der blev hjemtaget til museet, blev derfor genstande med en symbolværdi. F.eks. blev der hjemtaget et ældre fleksur og en mindre model af en motor, originalskitserne til de vægmalerier, der befinder sig på fabrikkens mur ud mod hovedgaden i Holeby, knastaksel, plejstang, knastskiver samt en del arbejdstøj. Til gengæld har museet f.eks. ikke hjemtaget en krumtapsaksel; en

Et meget stort antal unikke og spændende tegninger er hjemtaget til Stiftsmuseet.

sådan repræsenterer en anseelig værdi og vejer op mod flere tons.

Stiftsmuseet har hjemtaget et mindre antal arkivalier hovedsageligt henhørende til virksomhedens tidlige historie, dvs. inden den i 1929 blev fuldt opkøbt af B&W. Til gengæld udvalgte Erhvervsarkivet i Århus sig en repræsentativ del af de nyere arkiva-

lier. En del ældre billedmateriale blev også hjemtaget til Stiftsmuseet; det foreligger i både papir, fotografiske glasplader og digitale formater. En særlig samling er et meget stort antal tegninger. Det drejer sig om mellem 2500-3000 tegninger fra virksomhedens tidlige år, og der er tale om et tegningsmateriale, der relaterer sig til produktionen af landbrugsmaskiner, petroleumsmotorer og stationære motorer til elværk i by og på land og til udtørring/pumpeanlæg. Ligesom der også findes enkelte skibsdieselmotortegninger. Den store mængde tegninger ordnes og beskrives på bedste vis i disse måneder af tidligere ingeniør gennem 30 år på MAN B&W Diesel, Niels Carøe. Dertil kommer en del tegninger af selve fabrikken, som på den måde viser udviklingen i bygningsmassen og derved også udviklingen i fabrikken og dens produktion. Den samlede sag med alt indsamlet materiale bliver indlagt i de danske museers fælles registreringsprogram, Regin og

Personale på arbejde i krumtapsaksafdelingen. fotografert december 2004.

bliver på den måde tilgængeligt for publikum.

I det følgende fortælles ganske kort virksomhedens udvikling beskrevet gennem et udsnit af tegningsmassen. Denne korte skitsering af, hvordan bygningen har udviklet sig og på hvilken baggrund, er kun dækkende for den del af fabrikken, der er placeret på matriklen på hjørnet mellem Østervej og H. Christoffersens vej i Holeby. En del af undersøgelsen havde det formål at kortlægge bygningsmassens udvikling set i relation til virksomhedens udvikling. Denne vinkel på materialet blev anlagt, idet der i disse år er særlig fokus på industrikulturens bygninger.

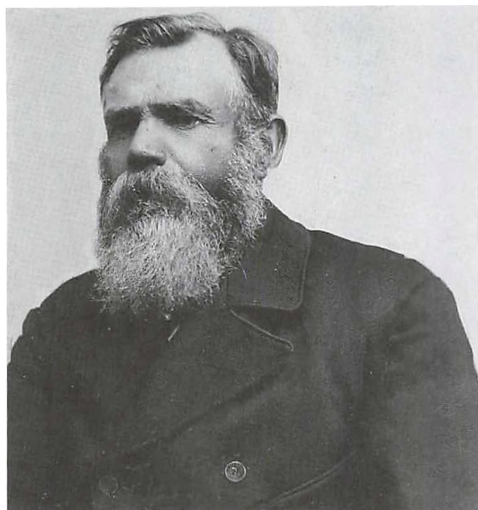
Bygningernes udvikling

Når besøgende kommer kørende af landevejen fra Nysted sydøst om Holeby Diesel, er det første, der kommer til syne 3 tårnhøje skorstene i det fjerne. Efter nogle kilometer ses hele bebyggelsesanlægget klart og tydeligt. På denne del af Lollands landskab, som er relativt fladt, synes virksomheden meget stor og egentlig meget malplaceret. Tages vejen syd om, er det den nyere del med de kæmpe store hvide haller, som først ses. Tager man derimod vejen nord om, ad hovedgaden i Holeby, får man en ganske anden oplevelse. For enden af hovedgaden i Holeby får den besøgende først øje på den ældste del af bebyggelsen med bygninger fra det første årti af 1900-tallet og med tydelige spor af den tidligere jernbaneforbindelse. Den blev ført gennem Holeby på grund af sukkerfabrikken, men Holeby Diesels grundlægger, H. Christoffersen, var ikke sen til at udnytte jernbanens placering. Løftes blikket op, ses bagved de 100 år gamle, klassiske røde mursten, de nye og kridhvide lageranlæg med tag og mindre tilbygninger i stærke farver.

MAN B&W Diesel Holebys vartegn.

En fabrik med vokseværk som Holeby Diesel, har det med, ligesom en krabbe, at vokse ud af skjoldet. Det har været nødvendigt, i takt med udvidelser og ændringer af produktionsformer og ikke mindst skift af satsningsområder, at udvide i stor stil igennem de mere end 100 år, fabrikken har været placeret på denne matrikel. Der er således uendeligt mange knopskydninger, som alle vidner om forskellige tiders byggeskik indenfor fabriksbyggeri. MAN B&W Diesel har haft det store held at ligge i udkanten af Holeby. Den har derfor haft masser af plads til at udvide mod syd og øst. Det giver en meget spændende form og struktur på byggeriet. Begyndende med det gamle i det nordvestlige hjørne, og endende med de seneste udvidelser mod syd og øst.

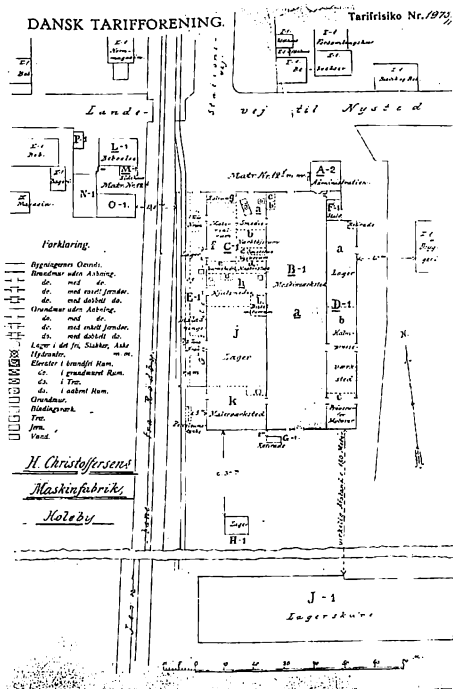

Hans Christoffersen, grundlæggeren, 1845- 1908.

Fabriksanlæggets nuværende form dækker et areal på omkring 30.000 m². Det er derfor en stor mundfuld at skulle beskrive. Da fabrikken har en bebyggelsehistorie på ca. 100 år, er der en sandsynlighed for at enkelte bygninger bliver overset i denne gennemgang.

De første bygninger

Efter nogle års ansættelse i Højbygårdsmedjen besluttede Hans Christoffersen sig for at blive selvstændig. Han købte smedjen i Godsted, ca. 8 km. fra Holeby. I 1882 investerede han på ny, denne gang i smedjen i Holeby, som han købte af brødrene Frederiksen. Den 3. januar 1883 slog Hans Christoffersen dørene op for en maskinfabrik i Holeby. Den kom til at hedde H. Christoffersens Maskinfabrik. Han havde mange ordrer, og senere købte han jorden på den anden side af jernbanen. Her var god plads til udvidelse, og samtidig var det tæt på jernbanesporet.

H. Christoffersens grunde og ejendomme ca. 1902.

Den ældste del af det nuværende byggeri stammer fra 1902, hvor H. Christoffersen anlagde en ny fabrik på den anden side af vejen. På dette tidspunkt producerede maskinfabrikken landbrugsredskaber og motorer; der blev produceret petroleumsmotorer fra midten af 1890'erne. Der var endnu ingen elektricitetsanlæg på landet, og i de kommende år skulle motorer fra Holeby Maskinfabrik blive spredt ud over landet og senere hele verden. Både i form af stationære anlæg og lokomobiler. Produktionen af dieselmotorerne kommer først til i 1910 efter, at B&Ws licens fra Rudolf Diesel var udløbet.

Lolland-Falsters Stiftsmuseum er i besiddelse af bygningstegninger af fabrikken

Et blik ind i maskinhallen, ca. 1900-1910.

og således også en fra starten i 1902. På tegningen ses et kvadratisk byggeri 40 m. x 40 m. og i det ene hjørne er tegnet et lille kvadratisk tårn, hvori der skulle være udstilling og kontor. LFS har imidlertid også en tegning fra 1903; her er kontortårnet ikke med. Noget tyder på, at tårnet først blev bygget i 1905. Måske har der ikke været de fornødne penge til at få det med i første omgang, og drømmen om et kombineret udstillings- og kontortårn har således måttet vente med at blive realiseret.

Fabriksbygningen var fra begyndelsen tænkt til at kunne indeholde stordrift. Chri-

stoffersen havde for alvor forladt den lille landsbysmedje og var trådt ind i rækken af fabriksejere. Den kvadratiske fabriksbygning var iøjnefaldende. Den var indrettet i moduler med en montagehal mod øst og sidebygninger mod vest med shedtage, hvori der var forskellige produktionsværksteder. De såkaldte shedtage var forholdsvis nye i Danmark på dette tidspunkt. De store forhold gjorde, at man nu kunne gå i gang med produktionen af tærskværk, halmpressere og kværne.

Bygningerne er opført i røde mursten. Den store maskinhal har store vinduer i

Indgangspartiet ved fabrikken med jernbaneskinner.

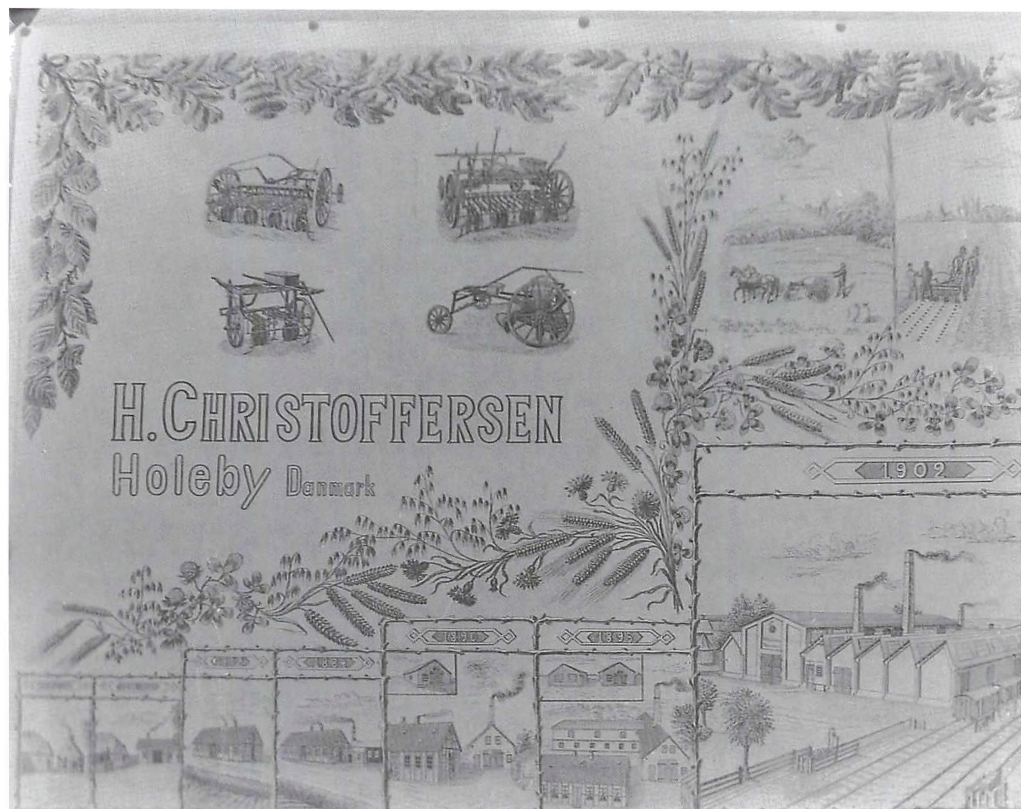
den øverste tredjedel af sidemuren. På billeder taget i hallen ses store stålkonstruktioner, der går på tværs over hallen. Herpå var monteret hejseværk til at flytte de store maskindele.

Tegning fra 1911

Allerede mindre end 10 år efter det første spadestik, kan det af tegningen fra 1911 ses, at der var udvidet i stor stil. Det må antages, at udvidelsen af fabriksarealet til mere end det dobbelte skyldtes, at H. Christoffersens maskinfabrik nu var begyndt at producere dieselmotorer, og det generelt gik godt for H. Christoffersens efterfølger, nemlig sønnen Jens, der overtog efter faderens død i 1908.

Omkring 1904-5 udvidede Christoffersen bygningen mod vest med en perronbygning, så jernbanen kunne køre igennem, og godset derved kunne lastes i tørvejr. Bygningen er karakteristisk i sin stil, langstrakt og fronten har længst mod vest en stor indgang til togene og en mindre til hestevogne ved siden af. Øverst på bygningen står der stadig og er, ligesom de langt senere byggede 3 kæmpeskorstene, synonym med maskinfabrikken.

Mod øst ses det af tegningen, at fabrikken er blevet udvidet med en tilbygning husende lager og værksted samt prøverum for motorene. Denne bygning er ligeledes også bygget med shedtage. Mod syd er

Reklamemateriale for H. Christoffersen, Holeby, 1902.

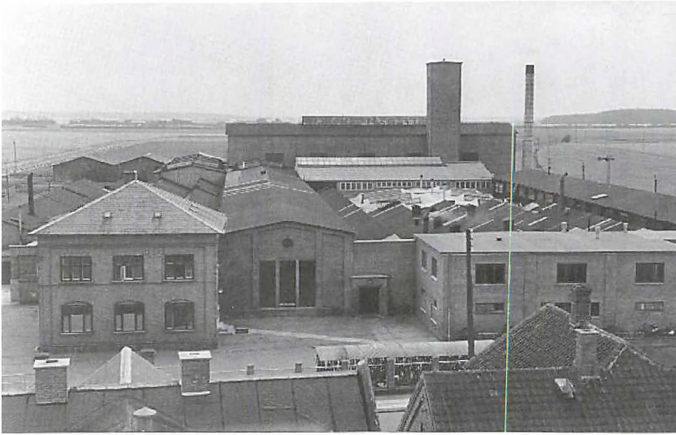
bygningen blevet udvidet til det dobbelte, så fabrikken nu i alt var 80 meter lang. Den nye tilbygning har ikke shedtage, men var bygget som maskinhal med et bredt spænd. Dog holdt i samme højde som de tidlige dele af fabrikken. Den oprindelige hal med maskinværksted var blevet forlænget med ca. 40 meter. Forlængelsen mod vest, altså efter de gamle shedtage, indeholder lager og bagest mod syd malerværksted.

Af tegningen fra 1911 ses også, at der ca. 30 meter mod syd var et lille lager og yderligere 20 meter mod syd et stort område med lagerskure.

Fabrikken 1916-1929

På en tegning fra 1918 ses mod nord lige mellem indgangen til jernbaneperronen og kontortårnet, at der nu er bygget en bygning til personale med vaskerum, garderobe og spisestue. Mod syd benævnes de tidligere lagerskure nu prøvehal, og det må antages, at der også er gjort en del ved den bygning. I denne periode beskæftiger fabrikken omkring 100-150 mand, så det er antageligt strengt nødvendigt med nye faciliteter til personalet. Jens Christoffersen solgte sit firma til direktør O.L. Kongsted i 1916. Ved samme lejlighed fik det navnet Dansk Dieselmotor Kompagni. Dette fir-

Fabrikken set fra nord ca. 1940.

ma blev opløst i 1919 og ved en rekonstruktion omdannet til A/S Holeby Dieselmotor Fabrik. Som direktør for A/S HDF ansattes ingeniør C.V. Kayser, som allerede i 1913 var blevet knyttet til fabrikken.

De motorer, der blev fremstillet på fabrikken, blev stadig større og større, og derved blev produktionen mere pladskrævende. På en tegning fra 1922 ses, at prøvehallen mod syd nu er blevet forbundet med resten af fabrikken, og det nye overdækkede område blev montagehal og hal for større værktøjsmaskiner. Den nye bygning, der forbandt rummet mellem den ældste del af fabrikken og prøvehallen mod syd, skiller sig ud ved at være et langt højere byggeri end tidligere. Også en meget høj, rund skorsten anlægges i den forbindelse, dertil også et højt firkantet vandtårn.

1955 – et år med udvidelser

I 1955 blev Th. Nissen, som allerede på det tidspunkt havde været på Holeby Diesel i næsten 20 år, udnævnt til ny administrerende direktør. Dagsordenen var klar. B&W, som havde opkøbt aktiemajoriteten i 1929, ønskede, at Holeby afdelingen

skulle udvide sin produktion af dieselmotorer med 100 %, dvs. med 40-50 motorer mere om året. Ombygningen gik i gang. Horisontalhallen blev forlænget til det dobbelte, der blev bygget nye lagerhaller, kontrolafdelingen blev moderniseret, og i 1957 flyttede specialafdeling, hvor der næsten kun var kvindelige ansatte, til en nyopført fabrik et lille stykke væk på Hans Jørgensens Allé, altså vest for fabrikken.

1970erne – et stort byggeår

I 1972 havde fabrikken opnået en produktion på 100.000 hk om året, hvilket var rekord. Alligevel var målet at nå en fordobling eller 200.000 hk om året. Dette krævede endnu en gang store udvidelser.

Det første spadestik til den 7000 m² store udvidelse blev taget i det sene efterår 1973. De nye kvadratmeter blev fordelt på prøvehal mod syd, 3 nye produktionshaller i forlængelse mod syd af de oprindelige anlæg. De 4 haller blev forbundet med en lang gang med transportanlæg.

Der blev også anlagt en ny administrationsbygning, som blev placeret mod sydøst, til brug for en ny salgs-, administrations- og konstruktionsafdeling, der nu blev

placeret i Holeby. Endelig blev der bygget en folkebygning med kantine til den stadigt voksende skare af ansatte. På dette tidspunkt var der omkring 700 medarbejdere. Bygningen blev placeret øst for det daværende fabriksanlæg. Stilen er typisk 1970er. Bygget af hvide betonelementer, og altså et brud med de røde mursten, som ellers havde domineret byggestilen op til da.

I 1977 røg den sidste rest af minderne om den gamle landbrugsproduktion. De røde lader, som lå i udkanten af området mod syd, blev revet ned og en ny prøvehal så dagens lys. I forbindelse med prøvehallen anlagdes et elanlæg til udnyttelse af overskudsvarmen fra prøvekørslerne. Den producerede el blev benyttet til at opvarme vandet til kogepunktet i et varmeveks-

lingssystem. Det stod i forbindelse med byens fjernvarmecentral.

De ønskede 200.000 hk årligt blev dog langt fra nået, og i anden halvdel af 1970erne balancerede B&W koncernen på randen af en økonomisk afgrund, men afdelingen i Holeby indtjente penge. Målet blev først nået i 1980, efter virksomheden blev overtaget af det tyske firma MAN.

1980 og 90erne - Sidste udvidelse

I 1985 blev der igen skiftet direktør, og i den forbindelse blev et større moderniseringsarbejde sat i gang. De gamle bygninger fra 1902 blev i den forbindelse udsat for en gennemgribende modernisering og udvidelse i højden, som faktisk var den eneste udvidelsesmulighed.

En ny sekscylinde motor til naturgas blev lanceret, og i den forbindelse blev en særlig prøvehal til gaskørsel indrettet. Endvidere blev hjørnet mellem Østervej og H. Christoffersens vej opkøbt og inddraget. Her lå Holebygård og byens gamle bryggeri.

I 1990 omkuldstyrte de entreprenørmaskiner bygningerne på det nyerhvervede stykke og gjorde derved plads til et lager på 2600 m². Heri blev indrettet supermoderne lagersystemer, herunder et særligt paternoster og et fuldautomatisk højlager. Derved var der ca. 3 ha. land under tag. Store omstruktureringer blev foretaget, og specialafdelingen for kvinder vendte tilbage til fabrikken. Montageområdet fra 1915-1930 blev moderniseret, og dette omfattede bl.a. en 50 tons kørekran over hele hallens længde.

Holeby Diesel – på lukningstidspunktet

Holeby Diesel har udviklet sin produktionsform over årene. I de første år var det en lille, overvejende håndværksbaseret virksomhed med et begrænset niveau af arbejdsdeling og én ejer, der tegnede virksomheden både udadtil og indadtil og sågar selv deltog i produktionen. I takt med en specialisering af produktionen og det at virksomheden i højere grad koncentrerede sig om produktionen af motorer i stedet for landbrugsmaskiner, skiftede virksomheden karakter, den blev udvidet og kom såvel i sit fysiske miljø som i sin indre organisering mere til at ligne en klassisk industri- virksomhed. Der skete en større opsplitning i arbejdsfunktioner og større differentiering af medarbejderstaben, ligesom ledelsesfunktionen i 1918 blev lagt i en bestyrelse, og ikke blev varetaget af en enkelt mand.

Produktion og indretning

MAN B&Ws hovedprodukt var på undersøgelsestidspunktet generatoranlæg i form

af fire-takts dieselmotorer til skibe og stationære anlæg over hele verden. Virksomheden var opdelt i 3 hovedafdelinger. Powerplant, som er de stationære anlæg, Genset, som var de søgående anlæg og Licence, som varetog alle opgaver vedrørende virksomhedens licenstagere, der verden rundt producerer MAN B&W motorer på licens.

Fabrikkens produktionsområder – dvs. de områder som ikke rummede kontorer og folkebygning – var delt op i en række afdelinger. De overordnede produktionsområder for fabrikken var: knastcentret, plejlstangsafdelingen, krumtapsafdelingen, hovedmontagen og rørsmedjen. Det var de afdelinger, hvis arbejdsfunktioner direkte var relateret til fremstilling og montering af de forskellige former for motorer, fabrikken producerede. Krumtapsafdelingen blev i slutningen af 2004 solgt til en koreansk licenstagere med overtagelse 1. juli 2005. Den koreanske ejer overtog både produktionen og de medarbejdere, der betjener de højteknologiske maskiner, som kræver en særlig ekspertise. Fabrikkens el-afdeling blev solgt til en lokal elektriker i Holeby.

Desuden rummede fabrikken værktøjsafdeling, prøvehal og malerhal. I prøvehallen afprøves de færdige motorer, inden de afsendes til respektive kunder. Hertil kommer et stort lagerområde med et fuldautomatisk lagerstyringsystem og i tilknytning hertil varemottagelse og forsendelse.

Personalet

På lukningstidspunktet for produktionen var der på hele virksomheden i Holeby ansat ca. 650 medarbejdere, men i begyndelsen af 1990'erne var antallet af ansatte oppe på ca. 850. Ca. 200 af medarbejderne var på nedlukningstidspunktet den 30. juni 2005 ansat i produktionen, men lukningen berørte alle de ansatte. I forbindelsen med

nedlukningen fik medarbejderne tilbudt at flytte med produktionen til MAN B&W Diesels afdeling i Frederikshavn, men meget få medarbejdere tog imod tilbudet.

Ser man på den geografiske sammensætning af medarbejderne afspejledes det også, at virksomheden var meget lokalt forankret. Interviewmaterialet afslører, at størstedelen af de ansatte boede på Lolland, hovedsageligt i Holeby og Rødby samt i byerne Maribo, Nakskov og Sakskøbing. Endvidere var mange af de tidligere ansatte bosat i Nykøbing Kommune. Der var samtidig en høj gennemsnitsanciennitet på fabrikken, en stor del af medarbejderne havde været ansat på stedet i mange år, en del var uddannet på stedet og havde efterfølgende fået stillinger. 25, 40 og også enkelte 50 års jubilæer var derfor ikke ualmindeligt forekommende.

Overordnet set var der to typer af ansatte på virksomheden: de timelønnede og funktionærerne. De to typer ansatte havde med enkelte undtagelser hver deres fysiske område på fabrikken. Groft sagt var opdelingen således, at de timelønnede arbejdede "på gulvet", dvs. i produktionsområderne, mens de fleste funktionærer havde deres arbejdspladser i kontor- og administrationsbygningerne, som lå adskilt fra produktionshallerne. Skellene var forholdsvis skarpe; hovedparten af de timelønnede kom aldrig i administrationen og omvendt.

Flokken af funktionærer var en stor og blandet skare af ansatte med forskellige uddannelsesmæssige baggrunde og jobs. Virksomheden beskæftigede tekniske tegnere, ingeniører, planlæggere, mestre, økonomifolk, sekretærer, mellemledere og afdelingschefer, sælgere, indkøbere, regnskabsfolk, korrespondenter mv.

De timelønnede fordelte sig i to grupper: de faglærte og de ufaglærte. De faglærte udgjorde den største del af bemanningen på gulvet. Det var maskinarbejdere og

Der arbejdes på krumtapsakserne, december 2004.

smede, men også folk med andre typer faguddannelser som f.eks. mekanikere. Det var maskinarbejdernes opgave at passe maskinerne og sørge for at holde produktionsapparatet i gang. De mange særlige præcisionsopgaver på fabrikken gjorde, at maskinarbejderne ofte er meget specialiserede og udelukkende varetog en enkelt eller to arbejdsprocesser i et produktionsforløb.

I mindre maskintunge afdelinger, f.eks. hovedmontagen og rørsmedjen, havde smedene en større vifte af opgaver, som de udførte. I produktionen var også ansat et antal arbejdsmænd. For den uindviede kunne det være svært umiddelbart at skelne arbejdsmændene fra de faglærte maskinarbejdere. Alle de ansatte på gulvet var klædt i ens firma-arbejdstøj, så der var ikke noget i det ydre, der indikerede fagforskellene mellem de timelønnede. Forskellen på de to grupper lå i det arbejde, de hver især udførte. Maskinarbejderne betjente f.eks. CNC styrede maskiner, bear-

bejdede emnerne og udførte det reelle produktionsarbejde, mens arbejdsmændene hjalp maskinarbejderne til at passe deres arbejde. Arbejdsmændene havde truckkort og krancertifikat, og en stor del af deres arbejde bestod i at hente komponenter og flytte de færdige produkter videre i produktionen, til lager, forsendelse el.lign. Det var endvidere arbejdsmændenes opgave at fylde op på hyldeerne med de materialer, som maskinarbejderne i den pågældende afdeling brugte samt at rydde og feje i produktionshallen. Produktionsarbejdet var til sidst organiseret i selvstyrende grupper, der i højere grad blødte op på faggrænserne end det tidligere mestersystem.

Afslutning

En virksomhed som MAN B&W Diesels Holeby afdeling fortjener en grundig gennemgang af kilder og interviewmateriale med henblik på en egentlig bogudgivelse. I det indsamlede interviewmateriale og videofilm ligger en guldgrube af oplysninger, der kan medvirke til at afdække de forskellige grupper af ansattes arbejdsdag og ikke mindst deres samarbejde. Arkiv og fotomateriale kan også beskrive virksomhedens historie nøjere og til sammen kan materialet afdække historien om MAN B&W Diesels afdeling i Holeby fra lokal smedje og maskinfabrik til international og superspecialiseret virksomhed.

Museumsinspektør Ulla Scholtz er leder af Lolland-Falsters Stiftsmuseum og uddannet cand. mag. i etnologi og historie i 1999. Forfatteren har beskæftiget sig med industrikultur og har ud over undersøgelsen af MAN B&W Diesel i Holeby også udført undersøgelser af virksomhederne Proms Kemiske Fabrik, BUKO, Novo Nordisk og Nysted Savværk.

Mediehøsten

- bibliografi over udgivelser om Lolland Falster-egnen i 2005

Af Henrik Steen Jensen, Nykøbing Falster Centralbibliotek

Emnemæssigt spænder årets udgivelser vidt: Fra mord, pest, hekse og fæstninger over fødsel, hverdagsliv, egnsretter og fæsteprotokoller videre over guldaldermalere, erhvervsudvikling, Claus Meyer og spejderlejr til Nakskov Skibsværft, Rødby Skole, Fejøs Posthus, Saksøbing Kirkes Pigekor, Gedsermøllen og 'Nykøbing F. valsen'. Selv to nye sommerfuglearter og en bispevielse er det blevet til. Jo, året bød på noget for enhver!

Nedenstående bibliografi er inddelt i afsnittene: *Bøger, kort, nystartede tidsskrifter, artikler og elektroniske medier*. De enkelte beskrivelser er med få undtagelser kopieret fra to biblioteksdata-baser, og på trods af visse rettelser har denne fremgangsmåde medført dels en noget tør tekst og dels en vis uensartethed i præsentationen. Fremgangsmåden har også haft indflydelse på, hvilke udgivelser bibliografien omfatter: Direkte fordi databaserne f.eks. ikke optager alle artikler fra de lokalhistoriske årbøger, og indirekte fordi de så sjældent registrerer avisartikler, websider og sædvanlige kommunale udgivelser (herunder lokalplaner), at jeg har valgt helt at udelade disse.

Bibliografien har i efteråret 2006 cirkuleret i arkiv- og bibliotekskredse, og jeg takker meget for alle tilbagemeldingerne! Opmærksomme øjne vil imidlertid utvivlsomt fortsat kunne finde både fejl og mangler. Rettelser og oplysninger om forbigåede udgivelser modtages med glæde på mailadressen hsj@nyk-f-kom.dk.

Skulle bibliografien give appetit på flere udgivelser om Lolland Falster-egnen, kan *Dansk Lokal Bibliografi: Storstrøms Amt* anbefales. Den er tilgængelig via www.lokallit.dk.

BØGER

9 nye byvækstarealer. (2005). Nykøbing F.: Storstrøms Amt, 2005. 27 sider, [6] sider med kortbilag. (Regionplan 2001-2013. Tillæg ; nr. 11). Af indholdet: Et areal ved Sdr. Vedby Skovhuse. Et areal øst for stationsområdet i Nørre Alslev. Et areal syd for Stubbekøbing by. Et areal ved Gedser Feriepark i Gedser. Emne: byzoner; planlægning; regionplanlægning. DK5: 71.9564 Storstrøms Amt.

Aktive Senior Borgere auf Westlolland. (2005). *Stadtwanderung in Nakskov* (2. udg.). [Nakskov]: Aktive Senior Borgere auf Westlolland. 15 sider.: ill.

Aktive Senior Borgere på Vestlolland. (2005). *Nakskov Fjord* (4. udg.). [S.l.]: [s.n.]. [11] sider: ill.

Andersen, Peter. (2005). *Sjælland, Lolland-Falster, Bornholm* (2. udg.). Hedehusene: Peter Andersen. 104 sider: ill. (Smal-sporede industrimotorlok, 3. del).

DK5: 65.842; 62.75. (Tidligere: 1. udg. 1976. "...tilføjet en del "nye" baner ... en del af banerne fra 1. udgave ikke medtaget...").

Bertelsen, John; Krog Clausen, Sten & Hansen, Jørgen F. (medred.). (2005). *Vejledning i funktionsuddannelse: håndbog*. Saksøbing: Den Sociale Virksomhed Saxenhøj; [Nykøbing F.]: i samarbejde med Forum for Skabende Arbejde. 93 sider: ill.

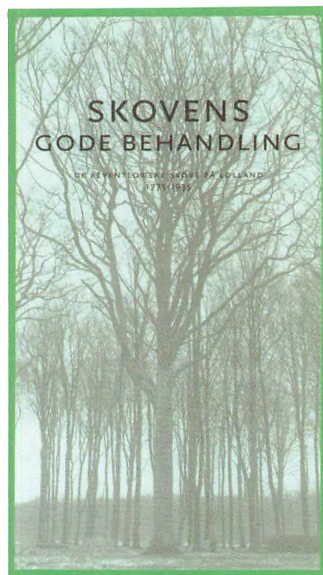
DK5: 38.7. Med litteraturhenvisninger.

Beyer Nielsen, Morten. (2005). *Undersøgelse af klageadfærd og klagehåndtering i Føtex Nykøbing Falster*. 266 sider.

Emne: Forbrugeradfærd; Brugerindflydelse; Dagligvarehandel. (Hovedopgave, Cand. Merc. Økonomisk Markedsføring (EMF))

Bligaard, Mette. (2005). *Skovens gode behandling: De reventlowske skove på Lolland, 1775-1935*. Horslunde: Reventlow-Museet Pederstrup. 78 sider: ill.

Emne: Reventlow, Christian Ditlev, f. 1748; skovbrug; skovhistorie; fredskov; Danmark; Lolland; Christianssæde; 1700-1799; 1800-1899; 1900-1999. DK5: 46.4 Christianssæde; 63.409. Udgivet i forbindelse med udstilling. Med litteraturhenvisninger. Historien om de

reventlowske skove tilknyttet grevskabet Christianssæde på Lolland samt historien om hvordan statsminister C.D.F. Reventlow som videnskabsmand, lovgiver og praktisk forstmand fik afgørende betydning for dansk skovbrug, bl.a. med Fredskovsforordningen af 1805, der satte en stopper for den hårdhændede udnyttelse af skovene.

Bitsch Christensen, Søren (red.). (2005). *Den klassiske købstad*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag: i samarbejde med Dansk Center for Byhistorie. 417 sider: ill. (Danske bystudier; 2)

Emne: købstæder; historie; byudvikling; byhistorie; 1400-1499; 1500-1599; 1600-1699; 1700-1799; 1800-1899; Danmark. DK5: 71.956. Af indholdet: Lolland og Falster; Nykøbing Falster; Saksøbing; Købstadshavne på Lolland-Falster 1798-1968.

Christensen, Henning Steen. (2005). *Stokkemarke sogn*. Rødovre: Hensch. 416 si-

der: ill. (Grevskabet Knuthenborgs gårde og huse: brugere og ejere ca. 1750-2000; Bind 5).

DK5: 46.4 Mariboegnen.

Christiansen, Belinda (red.). (2005). *U-359*. Nakskov: [Det Gamle Trykkeri]. 20 sider: ill.

DK5: 62.628. Den russiske u-båd i Nakskov.

Cornett, Andreas P.; Groth, Niels Boje & Nielsen, Bue. (2005). *Kommuners og pendlingsregioners sårbarhed over for outsourcing: en statistisk analyse med udgangspunkt i Herning, Randers og Nakskov*. Hørsholm: [Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole], Center for Skov, Landskab og Planlægning. 81 sider: ill. (Arbejdsrapport / Skov & Landskab; nr. 21-2005).

Emne: Byer; Virksomheder; Beskæftigelse; Danmark.

Egholm Andersen, Frank. (2005). *Steen St. Blicher som ung*. Frederiksberg: Her & Nu. 71 sider: ill. (Store danske forfattere som unge; Bind 5).

Emne: Blicher, Steen Steensen, f. 1782; forfattere; dansk litteratur; ungdom; 1810-1819; 1820-1829; 1830-1839; Danmark. Form: biografier. DK5: 99.4 Blicher, Steen Steensen, f. 1782; 81.63. Med litteraturhenvisninger, filmografi og internetadresser. Om digteren Steen Steensen Blichers (1782-1848) ungdomsår og hans digtnings sammenhæng med hans liv. Af indhold: Huslærer på Falster.

Fischer-Nielsen, Werner. (2005). *Giv en hånd, Benny Olsen!* (Særudgave) [Kbh.]: Det Danske Bibelselskab: for KFUM-Spejderne i Danmark. 88 sider.

DK5: 24.3. Udgiven i forbindelse med Guldborgsundlejren 2005.

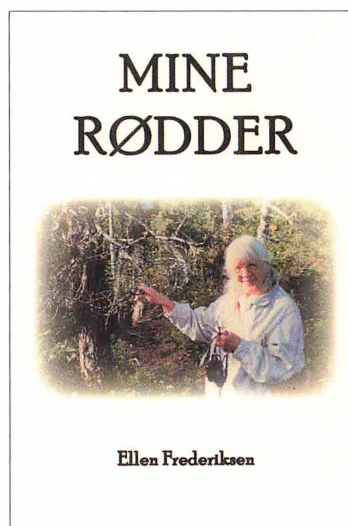
Forslag til Regionplan 2005-2017. (2005). Nykøbing F. : Storstrøms Amt. 255 sider: ill. i farver + 1 kortbilag

Emne: regionplanlægning; fysisk planlægning. DK5: 71.9564 Storstrøms Amt.

Forslag til Regionplan 2005-2017: hvidbog, vurderinger af bemærkninger. (2005). Nykøbing F. : Storstrøms Amt. 247 sider.

Emne: regionplanlægning; fysisk planlægning. DK5: 71.9564 Storstrøms Amt.

Frederiksen, Ellen. (2005). *Mine rødder*.

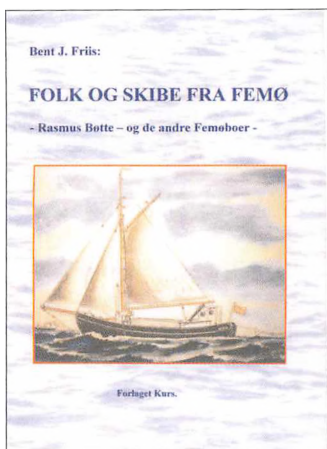

S.l. : s.n., [2005]. 1 bd. : ill.

Form: erindringer. 99.4 Frederiksen, Ellen. Ellen Frederiksen (f. 1918) beretter om bl.a. barndommen i Canada, livet som pige i huset i England under 2. Verdenskrig samt livet i Kraghave (ved Nykøbing Falster), hvor hun boede i over 50 år.

Friis, Bent J. (2005). *Folk og skibe fra Femø: Rasmus Bøtte - og de andre Femøboer*. Snekkersten: Kurs. 234 sider: ill.

DK5: 46.4 Femø. Hertil findes supplerende materiale på forlagets internetadresse.

Gamle Trykkeri, Det. (2005). *Hvorfor hedder de det?*. Nakskov: Det Gamle Trykkeri. 24 sider: ill. + 1 kort.

DK5: 89.684; 46.4 Nakskov. På omslaget: Nakskovs gader og veje - en historisk oversigt.

Gamle Trykkeri, Det; Nielsen, Per (red.). (2005). *Løven og Nikkelhorn*. Nakskov: Det Gamle Trykkeri, 2005. 31 sider: ill.

DK5: 89.689. På omslaget: Kæle- og øgenavne på Nakskov Skibsværft og Nakskov Sukkerfabrik.

Groth, Niels Boje & Smidt-Jensen, Søren. (2005). *Erhvervsklynger i den fysiske planlægning: tre eksempelstudier Randers - Herning - Nakskov*. Hørsholm: Skov & Landskab. 112 sider: ill. (By- og landsplanserien; nr. 24).

DK5: 71.962. Med litteraturhenvisninger.

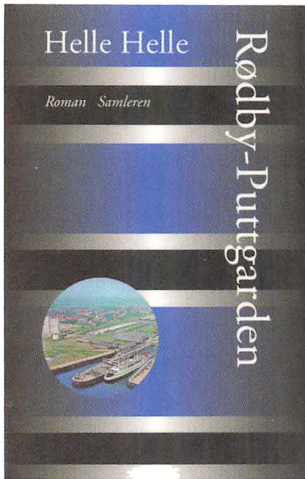
Gulmann, Steffen. (2005). *CityDesign*. [Kbh.]: Gyldendal. 264 sider: ill.

Emne: byer; byudvikling; byplanlægning; CityDesign. DK5: 71.956. Med litteraturhenvisninger. CityDesign-modellen er en helhedsorienteret metode, der skal lede frem mod en levende, aktiv og kreativ proces i arbejdet med byudvikling m.h.p. at skabe gode livsbetingelser for borgere, erhverv og turisme. Bogen er en håndbog i indførelse af en ny og bedre bystruktur. Af indholdet: Nykøbing Falster.

Hansen, Hans. (2005). *Steen Steensen Blichers Barndom og Ungdom & Studier over Steen Steensen Blicher*. [S.l.]: Blicher-Selskabet; Odense: Syddansk Universitetsforlag. (Forord, efterskrift, redaktion, noter og billedudvalg ved Erik Harbo. 218 sider: ill).

Emne: Blicher, Steen Steensen, f. 1782; dansk litteratur; forfattere; 1800-1899; Danmark. Form: biografier; litteraturanalyser; analyser. DK5: 99.4 Blicher, Steen Steensen, f. 1782; 81.63. En indføring i forudsætningerne for St. St. Blichers (1782-1848) forfatterskab med mange henvisninger til faderen Niels Blicher. Af indhold: Steen Steensen Blichers Barndom og Ungdom: Lapseaar, sygdom, Falsterophold. (Tidligere udgivet 1902).

Helle, Helle. (2005). *Rødby-Puttgarden: roman*. (1. bogklubudg.). [Kbh.]: Gyl-

dendals Bogklubber. 174 sider.
DK5: 86-06; sk

Helle, Helle. (2005). *Rødby-Puttgarden: roman*. [Kbh.]: Samleren. 174 sider.

Emne: hverdagen; færger; søstre; samfundsskildringer; Danmark; 1980-1989. DK5: 86-06; sk. Skildring af søstrene Jane og Tines liv som ekspeditricer i parfumeriet på Rødby-Puttgarden-færgen engang i 1980'erne. Et jævnt, almindeligt og ufarligt liv, sådan set. Vinder af Kritikerprisen 2005.

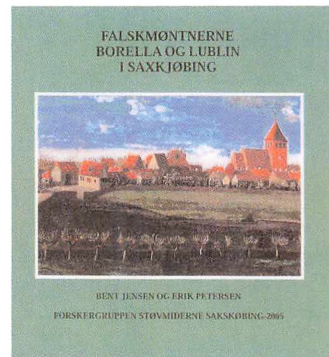
Højer Petersen, Anne (red.) & Dolmer, Jane Løvschall (red.). (2005). *Olaf Rude: retrospektiv*. Maribo: Storstrøms Kunstmuseum; Aalborg: Nordjyllands Kunstmuseum; Gudhjem: Bornholms Kunstmuseum. 171 sider, tavler i farver: ill. + 1 værkfortegnelse.

Emne: Rude, Olaf; dansk malerkunst; malerkunst; 1900-1999. Form: udstillingskataloger. DK5: 99.4 Rude, Olaf; 74.6. Udgivet i forbindelse med bl.a. udstilling på Storstrøms Kunstmuseum 5.3.-22.5.2005. Med resumé på engelsk. Med litteraturhenvisninger. Om maleren

Olaf Rude (1886-1957) samt et udvalg af hans værker.

Højer Petersen, Anne (red.) & Oelsner, Gertrude (red.). (2005). *Et godt papir: 50 års grafik af Hans Meyer Petersen*. Maribo: Storstrøms Kunstmuseum. 30 sider: ill. DK5: 99.4 Meyer Petersen, Hans; 75.096. Udgivet i forbindelse med særudstilling 3.9.-23.10.2005.

Jensen, Bent & Petersen, Erik; Christiansen, Bo (red.). (2005). *Falskmøntnerne Borella og Lublin i Saksøbing*. Saksøbing: Foreningen Forskergruppen Støvmiderne. 58 sider: ill. DK5: 34.796.

Jensen, Bent & Petersen, Erik; Christiansen, Bo (red.). (2005). *Mord redder herregård fra brand november 1813; og 4 mindre retssager ved Saksøbing byfoged året 1807-1810*. Saksøbing: Forskergruppen Støvmiderne. 49 sider: ill.

DK5: 34.796. Med litteraturhenvisninger.

Knudsen, Lise Gerda. (2005). *Pesten græsser!/: en undersøgelse af pesten i Danmark i 1650'erne*. [Kerteminde]: Landbohistorisk Selskab. 183 sider: ill. (Landbohistorisk Selskabs studieserie).

Emne: Danmark; pest; historie; 1650-1659. DK5: 61.612. Lettere omarbejdet speciale, Københavns Universitet, 2004. Med litteraturhenvisninger. Undersøgelse af pestepidemien i Østdanmark (Sjælland, Møn, Lolland-Falster og Bornholm) i perioden 1653-1657 med udgangspunkt i kildemateriale fra epidemien i form af kirkebøger for en række sogne. Indhold: Pesten i historisk perspektiv; Kirkebøgerne; Epidemiens udbredelse; Spredning; Årstidsfordeling; Hvem blev ramt?; Dødeligheden; Konklusion.

Koch, Per. (2005). *Nakskov skibsværft's historie: episoder og notater*. [Nakskov]: Per Kochs Forlag. 215 sider: ill. DK5: 62.81.

Koefoed, Ingerlise. (2005). *Da storken kom med lillesøster: og andre historier*. [Vordingborg]: Attika. 171 sider.

Emne: Koefoed, Ingerlise; 1920-1929; 1930-1939. Form: erindringer; barndomserindringer. DK5: 99.4 Koefoed, Ingerlise. Det tidligere folketingsmedlem for SF Ingerlise Koefoed (f. 1922) fortæller om sin barndom og ungdom på Frederiksberg og i Nykøbing Falster.

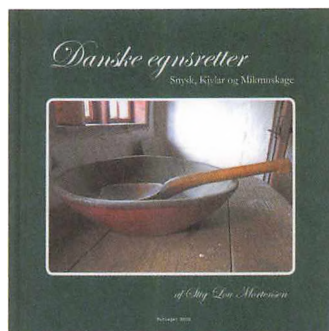
Kompetenceudvikling. (2005). [S. 1.]: Storstrøms Amt: Storstrømmens Sygehus. 15 sider.: ill.

Kvist, Palle. (2005). *Register over artikler 1913-2005. Roskilde*: Palle Kvist. 45 sider.

DK5: 46.4 Lolland-Falster. Register til: Lolland-Falsters Historiske Samfunds årbog.

Larsen, Jens Erik. (2005). *Cykelruter i Storstrøms Amt: turbeskrivelser*. (5. udgave). Nykøbing F.: Storstrøms Amt, Teknik- og Miljøforvaltningen, Vejkontoret. 27 sider: ill. + 1 kort.

Emne: cykelruter; cykelveje; turforslag; seværdigheder; Storstrøms Amt. DK5: 46.4 Storstrøms Amt

Lou Mortensen, Stig. (2005). *Danske egnsretter: snylk, kjylar og mikmuskage*. [Kbh.]: BIOS. 203 sider: ill.

Emne: egnsretter; Danmark. Form: koegbøger. DK5: 64.1. Med litteraturhenvisninger og internetadresse. Af indhold: Lolland og Falster (Ristet spegesild; Ålepølse (Stiv ål); Trilleboller; Trillebollesuppe (Mikkelsdagssuppe); Mælkeærter; Bollemælk (Klømpemælk, Kærpemælk eller Dralemælk); Øllebrød; Sulevælling; Grønlankaal fra Lolland; Husmandskål (Fedtkål); Klumpegrød fra Fejø; Fedgrød; Bladpølse; Stumppølse I (Stumpegrød); Stumppølse II; Groffenbrad; Høstklejner; Nonner fra Falster (Æbleskiver); Svupsækker; Mikmuskage (Mikkelmuskage); Ægost).

Lykke Jensen, Ketty. (2005). *Espenhaynslægten: navnet siden fordansket til både Espenhain og Espenhein*. [Eskilstrup]: [Ketty Lykke Jensen]. 68 sider.

Form: Stamtavler. DK5: 99.0 Espenhayn. Med afsæt i stamfaderen Johann Christoph Espenhayn (1755-1818) gives optegnelser over 8 efterfølgende generationer.

Lykke Jensen, Ketty. (2005). *En dansk Bøgvad-slægt og de deri indgiftede slægter*. [Eskilstrup]: [Ketty Lykke Jensen]. 107 sider: ill.

Form: stamtavler. DK5: 99.9 Bøgvad. Med afsæt i Jens Christian Andreas Bøgvad (ca. 1651-ca.1712) gives optegnelser over 12 generationer af slægten.

Lykke Jensen, Ketty. (2005). *Rasmussen-slægten: en slægt fra Lolland-Falster*. [Eskilstrup]: [Ketty Lykke Jensen]. 34 sider.

Form: stamtavler. DK5: 99.9 Rasmussen. Med afsæt i Peder og sønnen Poul Pedersen (ca. 1756-1783) gives optegnelser over 9 generationer af slægten.

Lykke Jensen, Ketty. (2005). *Slægten Werlin: en slægt fra Falster*. [Eskilstrup]: [Ketty Lykke Jensen]. 76 sider.

Form: stamtavler. DK5: 99.9 Werlin. Med afsæt i Thomas Thomasen Werlin (ca. 1678-1734) gives optegnelser over 12 generationer af slægten.

Lykke Jensen, Ketty. (2005). *Valentin-slægten: en slægt fra Lolland-Falster*. [Eskilstrup]: [Ketty Lykke Jensen]. 75 sider: ill.

DK5: 99.9 Valentin. Med afsæt i Dronning Sophies apoteker, Martinus Binus (-1648), gives optegnelser over 14 generationer af slægten.

Møller Nielsen, Erik & Pinholt, Naomi Hainau; Rosenmeier, Edith Marie et al (red.). (2005). *24 kulturmiljøer i Storstrøms Amt*. [Nykøbing F.]: Storstrøms Amt. 122 sider: ill.

Emne: kulturlandskaber; kulturmiljø; kulturarv; bevaring; landskaber; bygningsbevaring; landskabsplanlægning; 1990-1999; 2000-2009; Storstrøms Amt. DK5: 71.9564 Storstrøms Amt. Af indhold: Gåbense Færgegård - færgeri i

århundreder, og så?; Fiskerlejet i Hesnæs - arkitekt tegnede fiskerhuse; Gedser station og færgehavn - vejen til Europa; Herregården Fuglsang - stordriftens kulturmiljø; Købstaden Nysted - historien i en byplan; Stationsbyen Holeby - vækst og stilstand; Rødby Fjord og stormflods-diget - fra hav til dyrket mark; Lollands Albue - mennesket og havet; Nakskov Sukkerfabrik - monument over industriens epoke; Vesterborg Seminarium - væksthus for nye skoletanker; Fejø - branding af et kulturmiljø; Museumsbygningen i Maribo - historie og selvforståelse; Husmandssteder ved Berritsgård - bedre boliger på landet. Per Grau Møller: Digitalt atlas over kulturmiljøer

Nielsen, Uffe B.; Drejer, Carsten (red.) ...[et al.] (2005). *Sårbarhedsplan for Naturpark Maribosøerne*. [Maribo]: Naturpark Maribosøerne; [Nykøbing F.]: Storstrøms Amt, Natur- og Plankontoret. 60 sider: ill.

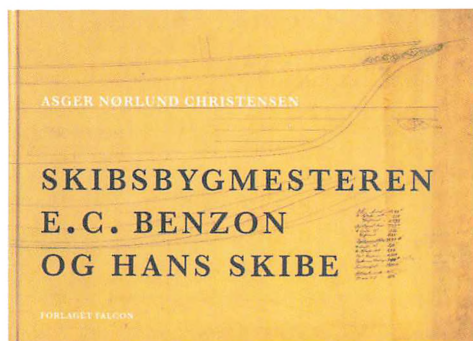
DK5: 50.264 Maribosøerne. På omslaget: Muligheder for at styrke friluftslivet og forbedre offentlighedens adgang til Naturpark Maribosøerne vurderet på baggrund af områdets sårbarhed. Med litteraturhenvvisninger.

Nykøbing F. Kommune. [2005]. *Helhedsorienteret byfornyelse som redskab for partnerskab og hypolitik: en velfærdsmodel på Østerbro*. [Nykøbing F.]: [s. n.]. 32 sider: ill. (Program for forsøgsprojektet; 1).

Emne: byplanlægning; Nykøbing Falster. DK5: 71.9564 Nykøbing Falster.

Nykøbing F. Kommune. [2005]. *Projekt-katalog: helhedsorienteret byfornyelse på Østerbro*. [Nykøbing F.]: [s. n.]. 20 sider: ill. (Program for forsøgsprojektet; 2).

Emne: byplanlægning; Nykøbing Falster. DK5: 71.9564 Nykøbing Falster.

Nørlund Christensen, Asger; Jeppesen, Hans (red.). (2005). *Skibsbygmesteren E.C. Benzon og hans skibe*. [Kbh.]: Falcon [;Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg, Museet Falsters Minder og Kulturmindeforeningen Nykøbing Falster]. 151 sider: ill. (Søhistoriske skrifter; 23).

Emne: Benzon, E. C.; skibsbygning; skibsværfter; historie; 1800-1899; 1900-1909; 1910-1919; Nykøbing Falster. Form: biografier. DK5: 99.4 Benzon, E. C.; 62.8. Med litteraturhenvisninger. Om skibsbyggeren E.C. Benzon (1825-1912) som entreprenør og iværksætter og om de skibe der søsattes fra hans værft i Nykøbing Falster. Indhold: Baggrund; Værft og bolig; E.C. Benzon og krydstoldvæsenet; Tidlige erhvervsfartøjer; E.C. Benzons dampskibe; Nyere erhvervsfartøjer; Lystfartøjer; E.C. Benzons andre aktiviteter.

Oelsner, Gertrud (red.). (2005). *Udsigt til guldalderen*. Maribo: Storstrøms Kunstmuseum; Viborg: Skovgaard Museet. 281 sider: ill. + 1 katalogfortegnelse.

Emne: dansk malerkunst; guldalderen; landskabsmaleri; 1800-1899. DK5: 74.6. Udgiven i forbindelse med udstilling på Storstrøms Kunstmuseum 5.11.2005-15.1.2006 og Skovgaard Museet 27.1.-17.4.2006. Med litteraturhenvisninger. Med udgangspunkt i land-

skabsmalerier fra Lolland, Falster, Møn og Sydsjælland samt det jyske søhøjland, heden og kysterne, beskrives landskabsmaleriet, som i den danske guldalder etablerer sig som selvstændig genre. Af indhold: Thorald Brendstrup - en pionér ved Maribo Sø /Gertrud Oelsner. Danmarksbillede eller hjemstavnsportræt - om C.A. Kølles lollandske landskaber /Tine Nielsen Fabienke.

Olsen, Knud. (2005). *Skiftedage*. Søllested: Skovlænge. 185 sider: ill.

DK5: 99.4 Olsen, Knud, f. 1939. Om 'den simple bondekarl', Frederik, og hans samtid. Frederiks udvikling følges fra konfirmation til bryllupsdag. [Fortsættelse af forfatterens "Frederik: erindringer om en barndom i Søllested" fra 2004]

Pederstrup Konferencen 2005: netværk, foreninger og demokrati i de nye kommuner. (2005). [Kbh.]: Indenrigs- og Sundhedsministeriet; [Jelling]; i samarbejde med Landdistrikternes Fællesråd. 28 sider: ill.

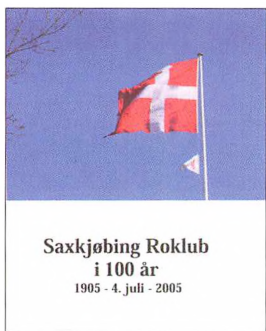
DK5: 36.1. Af indhold: Temaekskursioner (Turisme, borgerinddragelse, viden- og erhvervsudvikling, samt havn og fjord); Velkommen til Pederstrup - Reventlows hjem; Om Østersø-Ret og Kulinarisk Netværk /Lis Andresen; Om borgernetværk - i bogstavelig forstand /Højreby Kommunes Borgerforum.

Petersen, Anne. (2005). *Den tilsidesatte bog: en undersøgelse af børnelitteratur i daginstitutioner fra Falster til Hirtshals: undersøgelsen er en del af projektet Sølv og Guld: læring i dagtilbud ved Learning Lab Denmark*. [S.l.]: Learning Lab Denmark. 79 sider.

Emne: Sølvguiden; Guldguiden; børnelitteratur; daginstitutioner; dagtilbud;

billedbøger; pædagoger; kanon i børnehaven; fiktionskompetence; pædagogers didaktik; børnekultur; sproget i børnehaven; kulturanalyse. DK5: 37.21.

Petersen, Ulla (red.); Minor, Dorit & Nielsen, Harry. (2005). *Saxkjøbing Roklub i 100 år: 1905, 4. juli, 2005: udpluk af Saxkjøbing Roklubs 100 årige historie*. [Holsted]: Uhrskov. 54 sider: ill. DK5: 79.85

Projekt "Folkeparken for fremtiden: et EU-socialfondsprojekt: evalueringsrapport. [Nykøbing F.]: AMC: Nykøbing Falster Kommune, 2005. 32 blade: ill.

Schmidt, Henrik. (2005). *Særprægede navne på Lolland-Falster* (rev. udg.). Nykøbing F.: Henrik Schmidt. [39] sider.

Emne: personnavne; Lolland; Falster; Lolland-Falster. DK5: 89.869.

Strange, Helene. (2005). *Rodbundne; Under familieleven; Ad pligtens vej*. [Højbjerg]: Hovedland; [Hedehusene]: i samarbejde med Nyt Dansk Litteraturselskab. 542 sider. (Sværkeslægten, bd. 2).

DK5: 86-06; sk.

Strange, Helene. (2005). *Søren Sværke; I fædrenes fodspor; Slægtens arv*. [Højbjerg]: Hovedland; [Hedehusene]: i samar-

bejde med Nyt Dansk Litteraturselskab. 551 sider. (Sværkeslægten, bd. 1).

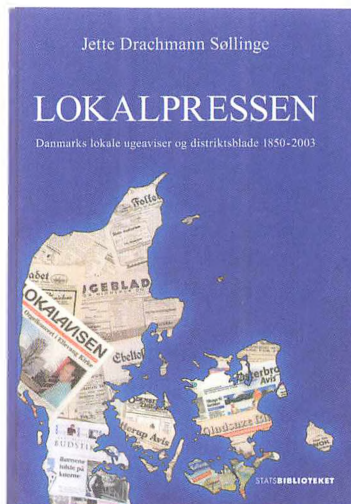
Emne: landboliv; slægtsromaner; 1700-1799; 1800-1899; Danmark. DK5: 86-06; sk. Titlerne er tidligere udgivet separat. Om flere generationer i en stærk og slægtsstolt bondefamilie på Falster i tiden fra 1720 til 1. verdenskrig, hvor den sidste Sværke overlader slægtsgården til husmandsforeningerne.

Strange, Helene. (2005). *Tro, liv og død; Den sidste Sværke*. [Højbjerg]: Hovedland; [Hedehusene]: i samarbejde med Nyt Dansk Litteraturselskab. 407 sider. (Sværkeslægten, bd. 3).

DK5: 86-06; sk.

Søllinge, Jette Drachmann. (2005). *Lokalpressen: Danmarks lokale ugeaviser og distriktsblade 1850-2003*. [Århus]: Statsbiblioteket. 711 sider: ill.

Emne: distriktsblade; historie; 1800-1899; 1900-1999; Danmark. Form: håndbøger; fortegnelser. DK5: 07.96. Bl.a. om lokalaviserne på Lolland-Falster. Med litteraturhenvisninger.

Sørensen, Hans; Stausholm, Kr. & Bendixen, Fl. [2005]. *Falsters Landboforening 1954-2000*. [S.l.]: [S.n.]. 38 sider: ill.

DK5: 63.06

Sørensen, Kaj Henning (bearbejder & red.). (2005). *En beretning om Rødby Skole*. [Rødby]: [Kaj Henning Sørensen]. 112 sider: ill.

DK5: 37.5 Rødby.

Tagmose, Knud Erik. (2005). *Dengang der gik tog: Lolland-Falsters nedlagte jernbaner*. Maribo: Lolland-Falsters Stiftsmuseum. 24 sider: ill.

Emne: jernbaner; historie; Lolland; Falster; Lolland-Falster. DK5: 65.841:6. Udgivet i forbindelse med udstilling 11.2.-1.5.2005. Om Lolland-Falsters nedlagte jernbaners historie. Med kort over de gamle jernbaner og deres 75 stationer og trinbræt.

Thorndahl, Jytte. (2005). *Gedsermøllen: den første moderne vindmølle*. Bjerringbro: Elmuseet. 99 sider: ill. (Skrifter fra Elmuseet; nr. 15).

Emne: vindmøller; vindkraft; historie; Danmark. DK5: 62.28

Tomra, Hugo. (2005). *Dengang det var før: fortællinger fra Stubbekøbing*. [S.l.]: [Hugo Tomra]; [Stubbekøbing]: i samarbejde med Stubbekøbing kommune. 112 sider: ill.

DK5: 46.4 Stubbekøbing. Med litteraturhenvisninger.

Volmer, Henrik. (2005). *Familieferie: evaluering af en forebyggende foranstaltning*. Aalborg: Aalborg Universitet. 111 sider.

Emne: forsorg for børnefamilier. DK5: 38.55. (Speciale, Den sociale kandidatuddannelse). Evaluerer Nørre Alslev

Kommunes tilbud om familieferie, der er udviklet og finansieret som et af kommunens forebyggende tilbud til børnefamilier i henhold til Serviceloven § 40 stk. 2. I evalueringen lægges særligt fokus på de deltagende familiers opfattelse og oplevelse af tilbuddet. Endvidere inddrages erfaringer og oplevelser blandt medarbejderne i Nørre Alslev Kommunes Familierådgivning, som varetager ordningen.

Westergaard-Andersen, Per (red.); Westergaard-Andersen, Lone (red.) & Westergaard-Andersen, Klaus (red.). (2005). *Lolland-Falster 2005 Erhvervslink: Business to business: et portræt af en dynamisk landsdel og et aktivt erhvervsliv*. [S. l.]: [s. n.]. 33 s.: ill.

Ærø, Thorkild; Suenson, Valinka & Skifter Andersen, Hans. (2005). *Bosætning i yderområder*. Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut. 98 sider: ill. (Statens Byggeforskningsinstitut, SBI; 2005:03).

Emne: demografi; flytninger, tilflytning; mobilitet; Bornholm, Samsø, Sønderjylland, Vestsønderjylland, Grenå, Nørre Djurs, Mors, Morsø kommune, Salling-sund, Fyn, Sydfyn, Lolland-Falster, Vendsyssel, Danmark, vækst, yderområder; boligpræferencer. DK5: 31.2. Om yderområdernes vanskeligheder ved at følge med væksten i resten af landet. Rapporten undersøger tilflytteres motiver og bevæggrunde for at flytte til en af de 45 kommuner i yderområder som inspiration til lokale strategier for at tiltrække nye beboere.

Aagaard, Sven; Johansen, Kirsten & Lundholm, Beth Søeborg. (2005). *Fjord og bugt: miljøtilstand 2000-2003*. Nykøbing F.: Storstrøms Amt, Teknik- og Miljøforvaltningen. 40 sider: ill.

DK5: 55.9

KORT

Cykelruter i Storstrøms Amt: Sydsjælland, Møn, Lolland og Falster (10. udg.). (2005). Nykøbing F.: Storstrøms Amt, Teknik- og Miljøforvaltningen, Vejkontoret. 1 foldet kort: ill.

Kraks kort: København og omegn 2006 (82. udg.). (2005). Virum: Krak, 2005. 1 atlas, 336 sider.

Med bl.a. kort over Sjælland & Lolland / Falster 1:500 000.

Nysted Erhvervs- og Turistforening & Nysted Bogtrykkeri. (2005). *Nysted*. Nysted: Nysted Turistbureau. 1 kort: ill.

Turistinformationer med illustrationer. Bikort: Nysted by og oversigtskort med afstande til Nysted.

Vestlolland, et hav af muligheder. [2005]. [S.l.]: Vestlollands Turistforening. 1 kort: ill.

Med turistoplysninger og illustrationer. Indsat: Kort over Nakskov centrum. Oversigtskort over Lolland-Falster.

Tidsskrifter

Agronymt: Lolland, Falster, Møn / Sydhavsernes Landboforening. 2005-.

Bølgen: Medarbejderavis for Guldborgsund Kommune. 2005-. Nykøbing F.: Guldborgsund Kommune.

Emne: Guldborgsund Kommune. Form: personaleblade. DK5: 36.2 Guldborgsund.

Bølgeskulp: MiniMedarbejderavis for Guldborgsund Kommune. 2005-. Nykøbing F.: Guldborgsund Kommune.

Emne: Guldborgsund Kommune. Form: personaleblade. DK5: 36.2 Guldborgsund.

Den røde tråd / Lollands Væveforening. 2005-.

Skovdyrker nyt Øst / Skovdyrkerforeningen Øst. 2005-.

Vækstbarometeret: Region Sjælland på vej. 2005-. Roskilde: Roskilde Amt, Vestsjællands Amt & Storstrøms Amt.

DK5: 33.194 Sjælland

ARTIKLER

Andersen, Morten. (2005). Om jeg så skal bygge den selv. [Interview med Flemming Hansen]. *Motor*, 2005(1), 14-16: ill.

Emne: Femern Bælt-forbindelsen; Femern Bælt; broplanlægning; broer; trafikplanlægning; trafik anlæg. DK5: 71.965. Trafikministeren om broprojektet.

Baungaard, Bjørn; Svendsen, Poul. (2005). Ny dansk sommerfugl: Proserpinus proserpina Pall. *Lepidoptera, Ny serie*, 8/2005(10), 326-329: ill.

Emne: Danmark; sommerfugle; nat-sværmer; Proserpinus proserpina. DK5: 58.443. Med litteraturhenvisninger. Eksemplar fundet på Falster.

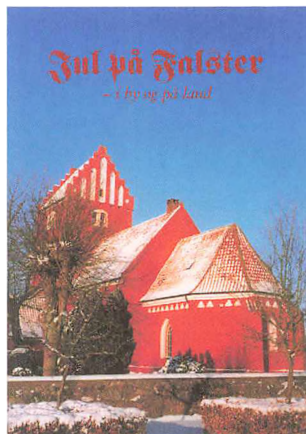
Bentsen, Hans Chr. (2005). Lidt nostalgi. *Lokalhistorisk årsskrift*, 26/2005, 38-40: ill.

Emne: Rødby; 1900-1999. DK5: 46.4 Rødby. Gadebilleder fra arkivet.

Bering, Peter. (2005). Arkitekt Glahns kirkespir. *Årbog / Lolland-Falsters Historiske Samfund*, 93/2005, 61-82: ill.

Emne: Glahn, Henrik Christopher; Lolland-Falster; spir; kirkespir; kirker; arkitektur. DK5: 99.4 Glahn, Henrik Christopher.

Bisgaard, Annemarie. (2005). Claus Meyer omlægger Lilleø til fremtiden [Interview

med Claus Meyer]. *Frugt & grønt*, 4/2005(11/12), 426-429: ill.

Emne: æbler; æbleavl; pærer; pæreavl; frugtavl. DK5: 63.55. Kokken Claus Meyer har frugtplantage på Lilleø i Smålandsfarvandet og sælger, i samarbejde med de andre frugtavlere på øen, æbler til gode priser under varemærket "Frugt fra Lilleø".

Blå bog, den: [Edward Tesdorpf]. (2005). *Jul på Falster*, 11/2005, 73: ill.

Emne: Tesdorpf, E.; Personalthistorie. Genealogi; Biografier af enkelte personer; Orupgård; landbrug; Lolland-Falster; 1800-1899. DK5: 99.4 Tesdorpf, E. Bork Christensen, Steen. (2005). Anchinia cristalis (Scopoli, 1763): ny for Danmark. *Lepidoptera, Ny serie*, 8/2005(9), 287-289: ill.

Emne: Lolland-Falster; sommerfugle; Anchinia cristalis. DK5: 58.443. Med litteraturhenvisninger. Et eksemplar af denne Oecophoridae blev i 2004 fundet på Vestlolland.

Boye, Sidsel. (2005). Der er ingen vej tilbage. *Nyhedsmagasinet Danske kommuner*, 36/2005(13), 34-37.

Emne: Guldborgsund Kommune; ledelse; kommuner; kommunesammenlægninger;

kommunal ledelse; kommunalforvaltning. DK5: 36.2 Guldborgsund. Den kommende Guldborgsund Kommune vil klæde alle de berørte ledere på til at kunne stå distancen i fusionsprocessen.

Brix, Carl Otto. (2005). Det første valg i den genvundne frihed: hurtige skift i den "sikre" Nakskovkreds i 1945. *Årbog / Lolland-Falsters Historiske Samfund, 93/2005*, 43-49: ill.

Emne: Nakskov; efterkrigstiden; politiske forhold; valg; folketingsvalg; historie; 1940-1949. DK5: 96.72. Med litteraturhenvisninger.

Brøndegaard, Jørgen. (2005). En julehjemmeslagning på Vejrhø. *Jul på Falster, 11/2005*, 84-85: ill.

Emne: Brøndegaard, Jørgen; slagting; dagligliv; Vejrhø; 1940-1949; 1950-1959. Form: erindringer. DK5: 99.4 Brøndegaard, Jørgen

Christensen, Charlotte. (2005). Lucas Cranachs andagtsbillede i Nykøbing Klosterkirke. *Stiftsbog og landemode-akt for Lolland-Falster Stift, 2005*, 28-41: ill.

Emne: Cranach, Lucas, d.æ.; Nykøbing Falster; Nykøbing Klosterkirke; tysk malerkunst; malerkunst; 1500-1599. DK5: 99.4 Cranach, Lucas, d.æ.

Christiansen, Asta. (2005). Mine 'bedste-forældre' Ane Margrethe og Hans Christian Mortensen. *Årsskrift / Lokalthistorisk Forening, Nørre-Alslev Kommune, 2005*, 59-60: ill.

Emne: Mortensen, Ane Margrethe; Mortensen, Hans Christian; Personalhistorie. Genealogi; Biografier af enkelte personer; guldbryllup; Sortsø; Gundslev; 1800-1899; 1900-1999. DK5: 99.4

Christiansen, Jens Erik. (2005). En upåag-

tet del af modstandsbevægelsen: glimt af efterretningstjenesternes arbejde på Lolland og Falster. *Årbog / Lolland-Falsters Historiske Samfund, 93/2005*, 19-42: ill.

Emne: Lolland-Falster; den 2. verdenskrig; besættelsestiden; efterretningstjeneste; historie; 1940-1949. DK5: 96.71. Med litteraturhenvisninger. Med internetadresser. Se også forfatterens websted: Militære efterretninger på Lolland, Falster og Møn 1941-45 (lokaliseret på www.spionage-lfm.dk).

Christiansen, Jørn. (2005). Erindringer fra min barndom i Kraghave. *Årbog / Lolland-Falsters Historiske Samfund, 93/2005*, 92-130: ill.

Emne: Christiansen, Jørn; Kraghave; dagligliv; lokalhistorie. Form: erindringer; barndomserindringer. DK5: 99.4 Christiansen, Jørn.

Cordes, Ivan. (2005). Er der et liv efter sukkerroerne [Interview med Jens Christian Thorsen]. *Agrologisk, 2005(6)*, 6-8: ill.

Emne: planteavl; Lolland-Falster. DK5: 63.3. Bedriftsbesøg på Lolland-Falster.

Den gamle vold / syd for Væggerløse. *Jul på Falster, 11/2005*, 77-79: ill.

Emne: Lolland-Falster; Væggerløse; arkæologi; befæstningsanlæg; voldsteder; voldanlæg. DK5: 96.15.

Faldt, Randi; Lau, Mikkel & Leifelt, Niklas. (2005). Time out for projektledere. *Nyhedsmagasinet Danske kommuner, 36/2005(36)*, 32-33: ill.

Emne: Lolland Kommune; kommuner; ledelse; offentlig ledelse; projektledelse; strukturreformen 2007; kommunalreformer; Lolland. DK5: 36.2 Lolland.

Faurholdt, Niels & Tranberg, Henrik (2005). Håret Kartebolle (*Dipsacus pilosus*)

L.): en sydøstdansk skovplante. *Urt*, 29/2005(1), 26-36: ill.

Emne: Danmark; håret kartebolle. DK5: 57.85. Med litteraturhenvisninger. Især i de lollandske og fynske løvskove kan man opleve den rødlistede art, som er i fremgang.

Fredens Arne. (2005). Fejøs postexpedition i Østerby: matr. nr. 44g, Østerby - 1. november 1899 - 12. januar 1919. *PHT*, 33/2005(1), 17-19: ill.

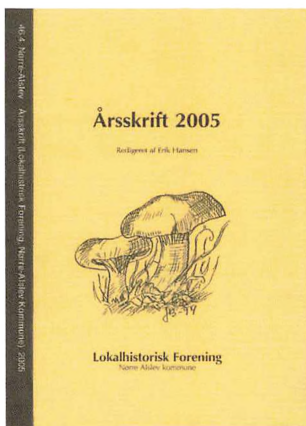
Emne: Fejø; posthuse; posthistorie. DK5: 65.86. [Fortsættelse af: *PHT* 32/2005(2), 77-80.]

Fredens, Arne. (2005). Fejø Posthus, Havnevej 12: matr. nr. 50p, Østerby 12. januar 1919-24. august 1970. *PHT*, 33/2005(2), 77-79: ill.

Emne: Fejø; posthuse; posthistorie. DK5: 65.86. [Fortsættelse af: *PHT*, 32/2004(2), 77-80.]

Gjedsergaard. (2005). *Jul på Falster*, 11/2005, 74-75: ill.

Emne: Danmark; Enkelte lokaliteter; Falster. Enkelte lokaliteter; Gedsergård; 1700-1799; 1800-1899; 1900-1999. DK5: 46.4 Gedsergård.

Hansen, Erik. (2005). Hjerter konge. [Interview med Knud Vægter]. *Årsskrift / Lokalthistorisk Forening, Nørre-Alslev Kommune*, 2005, 27-37: ill.

Emne: Vægter, Knud; julehjerter; julepynt. DK5: 39.55. Et liv med julepynt, specielt julehjerter, som hobby.

Hansen, Erik. (2005). Hvad marken gemte. *Årsskrift / Lokalthistorisk Forening, Nørre-Alslev Kommune*, 2005, 24-26: ill.

Emne: Nordfalster; arkæologi; udgravninger; gravfund; romersk jernalder. DK5: 91.157 Nordfalster. Om fund i området omkring gårdene Skovsodde, Sommersang og Gammel Skovridergaard.

Hansen, Erik. (2005). Karen Gregers Madsen, Lommelev - og andre hekse. *Årsskrift / Lokalthistorisk Forening, Nørre-Alslev Kommune*, 2005, 61-70: ill.

Emne: Danmark; hekseprocesser; retssager; retspleje; hekse; historie. DK5: 34.796. Den sidste officielle heks, Anne Palles, boede på Falster og blev henrettet 4. april 1693.

Hansen, Erik. (2005). Masnedfort. *Årsskrift / Lokalthistorisk Forening, Nørre-Alslev Kommune*, 2005, 42-43: ill.

Emne: Masnedøfortet; Storstrømmen; befæstningsanlæg; kystbefæstning; historie; 1900-1999. DK5: 62.65.

Hansen, Erik. (2005). Til Falsters forsvar: Masnedøfortet. *Årsskrift / Lokalthistorisk Forening, Nørre-Alslev Kommune*, 2005, 34-43: ill.

Emne: Masnedøfortet; Danmark; befæstningsanlæg; kystbefæstning; historie. DK5: 62.65.

Hansen, Margit. (2005). Det gode skib "Hans Juul af Gaabense". *Årsskrift / Lokalthistorisk Forening, Nørre-Alslev Kommune*, 2005, 7-23: ill.

- Emne: Gaabense; skibe; Hans Juul (skib); træskibe. DK5: 62.8. Et skibs historie, fra bygning på Stege Skibsværft i 1901, om ejerne, skipperne, besætningen, til afbrænding i 1972 på Københavns Sydhavn.
- Hansen, Osvald. (2005). Fra Osvald Hansens erindringer. *Årsskrift / Lokalthistorisk Arkiv Stubbekøbing, 2005*, 15-18.
Emne: landliv; 1930-1939. DK5: 39.43. Forfatteren der er født i 1917 på Sørslev Øster i Horbelev fortæller om hvordan det var at være karl eller pige på en gård i hans ungdom.
- Havn, Kristian. (2005). Ledbetændelse ved pattegrise. *Hyologisk, 27/2005(4)*, 28-29: ill.
Emne: ledbetændelse; svinesygdomme; svin; sygdomme; pattegrise. DK5: 63.69. Bedriftsbesøg på Egehøj på Lolland.
- Hellgren Larsen, Anne-Marie. (2005). De første flyvepladser på Sydlolland. *Lokalthistorisk årsskrift, 26/2005*, 25-37: ill.
Emne: Rødbyhavn; Lolland; flyvepladser; 1920-1929; 1930-1939. DK5: 65.83
- Henriksen, Jørn. (2005). Rabaldergade: Rabaldergade - Brohusene – Sundtoften. *Jul på Falster, 11/2005*, 70-72: ill.
Emne: Danmark; broer; jernbanehistorie; jernbaneanlæg; lokalbaner. DK5: 69.64. En lille bid af Lollandsbanens historie hvis spor løber tæt op ad Brohusene - også kaldet Rabaldergade.
- Hjort-Hansen, Ib. (2005). Skjørringe. *Årsskrift / Lokalthistorisk Arkiv Stubbekøbing, 2005*, 19-38: ill.
Emne: godser; historie; Skjørringe Gods. DK5: 46.4 Skjørringe. Med litteraturhenvisninger. Forfatteren der har været godsforvalter på Skjørringe fortæller godsets ældre historie fra ca. 1400-1770 og sammenholder den med landets historie.
- Højer Petersen, Anne. (2005). Den unge Olaf Rude på Lolland og Falster. *Jul på Falster, 11/2005*, 92-93: ill.
Emne: Rude, Olaf; dansk malerkunst. DK5: 99.4 Rude, Olaf.
- Jakobsen, Anja Pernille. (2005). Flere udfordringer i ny og velgennemtænkt stald. [Interview med Hans Peter Palle]. *Hyologisk, 27/2005(4)*, 22-26: ill.
Emne: svinestalde; svin; svineavl; stalde. DK5: 63.19. Bedriftsbesøg på Egehøj på Lolland.
- Jensen, Erik. (2005). Min læretid i den gamle købmandshandel. *Jul på Falster, 11/2005*, 86-88: ill.
Emne: E.C. Schultz; Nykøbing Falster; handel; købmandshandel; købmænd; handelsuddannelser; uddannelse; historie. DK5: 65.08. Tiden som købmandslærling fra 1954-55.
- Jepsen, Bendt. (2005). 25 år efter 'Vinterkrigen': gigantisk snestorm - kaos. *Årsskrift / Lokalthistorisk Forening, Nørre-Alslev Kommune, 2005*, 86-91: ill.
Emne: vinter; Lolland; Falster; 1970-1979. DK5: 55.8.
- Johansen, Gitte. (2005). Krøllede hjerner er lokomotiver. *Nyhedsmagasinet Danske kommuner, 36/2005(18)*, 33-35: ill.
Emne: Holstebro Kommune; Nykøbing Falster Kommune; Danmark; økonomisk vækst; kommuner; kreativitet; den kreative klasse; kreativ økonomi; viden. DK5: 33.19. De kreative virker som dynamoer for den økonomiske vækst, men landet er trukket skævt og de fleste fra

- den kreative klasse bor i Nordsjælland og omkring de store byer. Men det er lykkedes at bryde mønstret for Nykøbing Falster og Holstebro Kommuner.
- Kamp, Mikkel. (2005). Sygeplejerske tog på efterskole. [Interview med Susanne Møller]. *Efterskolen*, 38/2005(7), 12-14: ill.
Emne: Nysted Efterskole; sygepleje; efterskoler. DK5: 37.5 Nysted. Nysted Efterskole har ansat en sygeplejerske, hvilket har ført til, at elever bliver indlagt på skolen, og at nogle lærere tøver med at give en hovedpinepille.
- Kernwein, A. (2005). Oplevelser fra Masnedøfort. *Årsskrift / Lokalhistorisk Forening, Nørre-Alslev Kommune*, 2005, 44-46.
Emne: Masnedøfortet; Danmark; befæstningsanlæg; kystbefæstning; historie. DK5: 62.65.
- Kinze, Carl Chr. (2005). Hvaler og delfiner omkring Lolland og Falster. *Årbog / Lolland-Falsters Historiske Samfund*, 93/2005, 83-91: ill.
Emne: Lolland-Falster; hvaler; delfiner. DK5: 58.96. Med internetadresser.
- Krag, Anne Hedeager. (2005). Byzantinske forbindelser på Falster i vikingetid og tidlig middelalder. *Årbog / Lolland-Falsters Historiske Samfund*, 93/2005, 5-18: ill.
Emne: Falster; Det Byzantinske Rige; arkæologiske fund; arkæologi; vikingetiden; middelalderen; middelalderarkæologi. DK5: 91.157 Falster. Med litteraturhenvisninger. Med internetadresser. Arkæologiske fund fra Falsters vikingetid og tidlig middelalder fortæller om kontakter til fjerne områder.
- Kærlyt, Niels Ebbe. (2005). Danmarks Lærerforening, kreds 31. *Årsskrift / Lokalh*
- historisk Arkiv Stubbekøbing*, 2005, 8-14: ill.
Emne: Danmarks Lærerforening; folkeskolen; lærere; historie; 1900-1999. DK5: 37.39. Om forfatterens tid som lærer i folkeskolen og aktiv i Danmarks Lærerforening, Stubbekøbingkredsen fra omkring 1920. Desuden kort om landsbyskolernes historie i 1700- og 1800-tallet.
- Larsen, Tom. (2005). Vinden er go' - nul CO: Mindre energi - mere fremtid. *Global økologi*, 12/2005(4/5), 14-17: ill.
Emne: Rudbjerg Kommune; energibesparende foranstaltninger; energibesparelser. DK5: 62.01164 Rudbjerg Kommune. I anledning af at Rudbjerg Kommune på Lolland er udnævnt til Årets Energisparekommune.
- Lunn, Jannik. (2005). Fra Føtex til Bøger og papir. [Interview med Katrine Nerup Koch]. *Bogmarkedet*, 151/2005(10), 16-17.
Emne: Bøger og Papir, firma; Danmark; bogmarkedet; boghandel; handel. DK5: 00.4. Bøger og papir i Sakskøbing beskæftiger udelukkende ikke-faguddannede medarbejdere, men det går godt alligevel.
- Lykke Jensen, Ketty & Pajor, Claus. (2005). Galgekroen og Højmølle Kro. *Jul på Falster*, 11/2005, 81-83: ill.
Emne: Højmølle Kro; Galgekroen; Falster; kroer; historie. DK5: 64.909. I 1771 blev der givet kongelig bevilling til at drive Ludvigslund eller Galgekroen, som den blev kaldt. I 1863 fik en ny kro stemplet som Kgl. Priviligeret Kro - Højmølle Kro, som stadig eksisterer i dag.
- Lyman, Bent. (2005). Den eneste høj i Nakskov Fjord: Enehøje i Nakskov Fjord. *Bådnyt*, 2005(382), 49: ill.

- Emne: Enehøje; Nakskov Fjord; Smålandshavet; ankerpladser; havne; sejlads; lystsejlad. DK5: 65.94.
- Lyman, Bent. (2005). Hvor store egeskove blev til Kong Hans' krigsskibe: Slotø i Nakskov Fjord. *Bådnyt*, 2005(378), 53: ill.
Emne: Omø; Slotø; Svelmø; Thurø; ankerpladser; havne; sejlad; lystsejlad. DK5: 65.94.
- Madsen, Jacob. (2005). Erindringer fra Nørre Alslev Mølle. *Årsskrift / Lokalhistorisk Forening, Nørre-Alslev Kommune, 2005*, 77-85: ill.
Emne: Nørre Alslev; bagerhåndværk; møller; industrihistorie; vindmøller; historie; dampmøller; 1800-1899; 1900-1999. DK5: 60.96.
- Maj, Karna. (2005). Økologisk ciderproduktion på Fejø. [Interview med Kai Winter]. *Praktisk økologi*, 25/2005(1), 4-6.
Emne: cider; økologisk cider; Fejø. DK5: 66.83. Med internetadresser.
- Melchior, Arne. (2005). Flugten til Sverige. *Jul på Falster*, 11/2005, 94-96: ill.
Emne: Danmark; Sverige; Lolland-Falster; historie; jøder; besættelsestiden; flygtninge; jødiske flygtninge; jødeforfølgelse; 1940-1949. DK5: 91.246.
- Moesgaard, Jens Christian; Dahl, Henrik & Staal, Benny. (2005). Møntskat fra Marsk Stigs angreb på Nykøbing Falster i 1289. *Nordisk Numismatisk Unions medlemsblad*, 2005(2), 62-66: ill.
Emne: Nykøbing Slot; Falster; arkæologi; middelalderarkæologi; møntfund; 1280-1289. DK5: 96.15.
- Müller, Anders K. & Jaquet, Anker (2005). Nykøbing Falsters omfartsvej: fra idé til færdigt plangrundlag. *Dansk vejtidsskrift*, 82/2005(5), 27-31: ill.
Emne: Nykøbing Falster; omfartsveje; fysisk planlægning; trafikplanlægning; vejplanlægning. DK5: 71.965. Med internetadresser.
- Mørch, Palle. (2005). Det første dagblad på Lolland-Falster tæt på 200 års jubilæum: var det Stiftstidende i Nykøbing eller Lollands-Posten i Maribo, der kom først? *Jul på Falster*, 11/2005, 22-25: ill.
Emne: Lollands-Posten; Maribo; Nykøbing Falster; aviser; lokalaviser; historie. DK5: 07.96. I anledning af Lollands-Postens 200 års jubilæum. Dagblad stiftet i 1806, udgives i dag som lokal ugeavis.
- Normann Svendsen, Erik. (2005). Bispevielse af biskop electus, provst Steen Skovsgaard i Maribo den 11. september 2005. *Stiftsbog og landemode-akt for Lolland-Falster Stift*, 2005, 5-8: ill.
Emne: Skovsgaard, Steen. Form: prædikener. DK5: 24.2 .Tale over 1. Korinterbrev, kap. 1,4-9
- Nørlund Christensen, Asger. (2005). E. C. Benzons dampskibe. *Årbog / Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg*, 64/2005, 57-64: ill.
Emne: Benzon, E. C.; Danmark; skibe; historie; dampskibe; skibsbygning; 1800-1899. DK5: 62.8. Med litteraturhenvisninger.
- Nørregaard, Georg. (2005). Min morfar Peder Conrad. *Årsskrift / Lokalhistorisk Forening, Nørre-Alslev Kommune, 2005*, 71-76: ill.
Emne: Jensen, Peder Conrad; Danmark; lokalhistorie; Falster; 1800-1899; 1900-1999. DK5: 99.4 Jensen, Peder Conrad. Husmand i Nørre Vedby på Falster, 1858-1946.

Ottosson, Kurt Lindgaard. (2005). Et 75 års minde: afsløringsfesten for Mindestenen i Rødby Fjord. *Lokalhistorisk årskrift*, 26/2005, 15-23: ill.

Emne: Rødby Fjord; Rødby; historie; mindesten; mindesmærker. DK5: 46.4 Rødby

Pajor, Claus. (2005). Ekspeditrice-eleven der kom til filmen. *Jul på Falster*, 11/2005, 52-54: ill.

Emne: Hansen, Annelis Morten; Nykøbing Falster; dansk film; Flintesønnerne (film). DK5: 99.4 Hansen, Annelis Morten. Hun vandt en konkurrence i "Uge-Revyen" om at blive filmpige hos ASA og var med i filmen "Flintesønnerne" i 1956.

Pajor, Claus. (2005). En danskers industrieventyr. *Jul på Falster*, 11/2005, 9-16: ill.

Emne: Skaftø Rasmussen, Jørgen; Tyskland; bilindustri; historie; biler; motorcykler; motorcykelindustri. DK5: 62.72. Nakskovit bag DKW og Audi

Pajor, Claus. (2005). Et kvart sekel med STS. *Jul på Falster*, 11/2005, 3-7: ill.

Emne: Storstrøms Trafikselskab; Storstrøms Amt; buskørsel; bustrafik; kollektiv trafik. DK5: 65.822. I anledning af Storstrøms Trafikselskabs 25 års jubilæum.

Pajor, Claus. (2005). Familiens fest. *Jul på Falster*, 11/2005, 58-63: ill.

Emne: Danmark; jul; traditioner; juletraditioner; julemanden; nisser. DK5: 39.55.

Pajor, Claus. (2005). Kristi blod i Kippinge: en beretning om en valfart fra Nykøbing slot til Kippinge kirke på Erik af Pommerns tid. *Jul på Falster*, 11/2005, 17-21: ill.

Emne: Kippinge Kirke; Drottning Cilla. Form: svensk skønlitteratur. DK5: 87.

Kapitel fra svensk historisk roman "Drottning Cilla" af Axel Lundegård, oversat til dansk. Kapitlet omhandler Kippinge Kirke på Falster

Pajor, Claus. (2005). "Posten er kommet". *Jul på Falster*, 11/2005, 65-68: ill.

Emne: Lolland-Falster; posthistorie; postvæsen; historie; 1600-1699; 1700-1799; 1800-1899; 1900-1999. DK5: 65.86. Postvæsenets historie på Lolland-Falster fra 1624 op til i dag.

Pajor, Claus (red.). (2005). Stationsbyen Nørre Alslev. *Jul på Falster*, 11/2005, 90-91: ill.

Emne: Nørre Alslev; 1910-1919; 1920-1929. DK5: 46.4 Nørre Alslev. Billeder fra Lokalhistorisk Arkiv.

Pedersen, Svend Ove. (2005). Carlsfeldt. *Årsskrift / Lokalhistorisk Arkiv Stubbe-købing*, 2005, 42-46: ill.

Emne: Det Classenske Fideikommis; Carlsfeldt; godser; gårde; historie; 1800-1899. DK5: 46.4 Carlsfeldt. Med litteraturhenvisninger. Om Carlsfeldt der fra 1792 til 1919 var en del af Det Classenske Fideikommis.

Plathe, Sissel F. (2005). Kristi sår og lidelsesredskaber gengivet med nål og tråd: et Birgittinsk rygkors fra en messehagel i Maribo Domkirke. *Stiftsbog og landemøde-akt for Lolland-Falster Stift*, 2005, 21-27: ill.

Emne: kirkelige dragter; Maribo Domkirke; messehagler; broderi; kors; tolkning. DK5: 24.5. Tydning af et broderet kors, der kan henføres til tiden før reformationen i 1536 og som har tilhørt de liturgiske klæder i Maribo Birgittinerkloster.

Ravn-Mortensen, Vibeke. (2005). Åstedmøde i Virket by: udskiftning og udflyt-

ning 1805. *Årsskrift / Lokalhistorisk Arkiv Stubbekøbing, 2005, 47-57*: ill.

Emne: udskiftning; udflytning; landbrug; Virket. DK5: 63.012. Med litteraturhenvisninger. Om forandringerne i Virket da bønderne købte deres egen jord og siden udskiftede den i perioden 1767-1810.

Redder, Gitte. (2005). Fagbevægelsen etablerer brohoved på Falster. *Ugebrevet A4, 2005(19), 18-19*.

Emne: Danmark; fagbevægelsen; håndværkere; lønforhold; mindsteløn; overenskomster; polakker. DK5: 33.115. Fagbevægelsen og EU-eksperter er uenige om konsekvenserne af billig polsk arbejdskraft i Danmark.

Rubin, Lone Bolther. (2005). Ånden fra Falster [Interview med Dieter Hildebrandt]. *Bådnyt, 2005(386), 38-41*: ill.

Emne: sejlbåde; både; Nimbus 33. DK5: 62.83. Tysk perfektionist har bygget en Nimbus 33 helt om, så den nu står ny og moderne og meget anderledes.

Rüdiger, Jan. (2005). Helgenkongen som vogter Guldborgsund: om Olavs-patrocini- et, Hellig Olav som skytshelgen i Væggerløse. *Stiftsbog og landemode-akt for Lolland-Falster Stift, 2005, 94-115*: ill.

Emne: Olav II Haraldsson, konge af Norge; Falster; Væggerløse; Væggerløse Kirke; helgenhistorie; helgendyrkelse; konger; religion; kirkehistorie. DK5: 27.61. Med litteraturhenvisninger.

Rørbæk, Maria. (2005). Mennesket i morderen. [Interview med Kirsten Stenberg]. *Socialpædagogen, 62/2005(23), 4-9*.

Emne: Kofoedsminde; psykisk udviklingshæmmede; kriminelle; lukkede institutioner. DK5: 38.78. Den lukkede afdeling på Kofoedsminde, Skovbo i

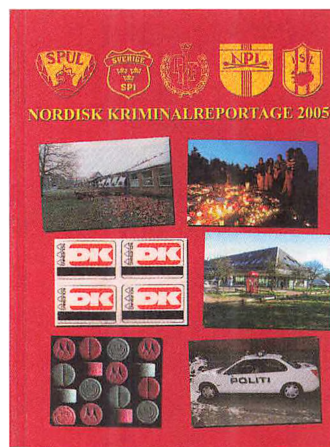
Rødby på Lolland, rummer udviklingshæmmede mordere, voldsmand og brandstiftere.

Schaltz, Ulla. (2005). "Gå med mig på kirkegården": registrering af bevaringsværdige gravminder på Lolland. *Stiftsbog og landemode-akt for Lolland-Falster Stift, 2005, 42-64*: ill.

Emne: Lolland; gravminder; gravsten; registrering. DK5: 63.513. Med litteraturhenvisninger.

Skaftø, Jørgen. (2005). Livet i Toreby i 1930'erne. *Årbog / Lolland-Falsters Historiske Samfund, 93/2005, 50-60*: ill.

Emne: Skaftø, Jørgen; Toreby; dagligliv; 1930-1939. DK5: 39.43

Skov Petersen, Claus. (2005). Indespærret i en uge og udsat for brutal og rå vold. *Nordisk kriminalreportage, 2005, 49-58*: ill.

Emne: Dannemare; Lolland; vold; mishandling. DK5: 34.31. Sagen om en 33-årig mand, som den 11. maj 2003 blev bortført fra omsorgshjemmet Kanalgården i Næstved og derefter kørt til en gård i Dannemare, hvor han blev udsat for særlig farlig vold og mishandling under

en grillfest - efterfølgende blev han i en uge holdt indespærret forskellige steder på Lolland indtil det lykkedes ham at flygte.

Skovsgaard, Steen. (2005). Prædikenen ved bispevielsen i Maribo Domkirke. *Stiftsbog og landemode-akt for Lolland-Falster Stift, 2005*, 9-13: ill.

Form: prædikener. DK5: 24.2

Svendsen, Knud. (2005). Så til søs - kongens klær. *Årsskrift / Lokalhistorisk Forening, Nørre-Alslev Kommune, 2005*, 50-58: ill.

Emne: Svendsen, Knud; Kongeskibet Dannebrog; Søværnet; flådevæsen; Danmark; 1930-1939. DK5:35.54. Forfatterens erindringer om sin tid i marinen og på Kongeskibet Dannebrog i 1930'erne. [Fortsættelse af: *Årsskrift / Lokalhistorisk Forening, Nørre-Alslev Kommune, 2004*, 30-36.]

Sørensen, Kaj Henning. (2005). Rødby Skole i 100 år. *Lokalhistorisk årsskrift, 26/2005*, 4-14: ill.

Emne: Rødby Skole; Rødby; skolevæsen; skolehistorie; historie; skolebygninger. DK5: 37.5 Rødby.

Sørensen, Poul. (2005). Stubbekøbing Bryggeri. *Jul på Falster, 11/2005*, 55-57: ill.

Emne: Stubbekøbing; øl; ølbrygning; bryggerier; historie; 1800-1899; 1900-1999. DK5: 66.84. Bryggeriet i Stubbekøbing fra 1838-1935.

Thiesen, Michael. (2005). Mild vinter og store havørreder. *Fisk & fri, 2005*(1), 66-67: ill.

Emne: Falster; fiskeri; lystfiskeri; kystfiskeri; havørreder; havørrefiskeri. DK5: 79.982. Vinterfiskeri efter havørreder på Falster.

Thomsen, Grethe. (2005). Sundby og Stadager sogn gennem 125 år. *Jul på Falster, 11/2005*, 32-38: ill.

Emne: Lolland-Falster; Sundby; historie; dagligliv; 1880-1889; 1890-1899; 1900-1999. DK5: 46.4 Sundby.

Thye, Jørgen. (2005). D.D.P.A - Esso - Statoil. *Jul på Falster, 11/2005*, 27-30: ill.

Emne: Det Danske Petroleums Aktieselskab; Esso; Statoil; oliehandel; handel; olie; fyringsolie; historie; 1900-1999. DK5: 66.56. Historien om hvordan Det Danske Petroleums Aktieselskab på Lolland-Falster blev til Esso og senere Statoil.

Wilchen-Pedersen, Kurt. (2005). En tømmersvends oplevelser i Canada. *Jul på Falster, 11/2005*, 39-51: ill.

Emne: Wilchen-Pedersen, Kurt; 1950-1959. DK5: 99.4 Wilchen-Pedersen, Kurt.

Aaboe Jensen, Flemming. (2005). Sukker, toldere og roepiger. *Zise 28/2005*(1), 26-34: ill.

Emne: Lolland; sukkerroer; sukker; roer; toldvæsen; historie; 1800-1899; 1900-1999. DK5: 33.86. Sukkertoldere på Lolland

ELEKTRONISKE MEDIER

Arvefæsteskjøder paa Pederstrup og Schieldtofte Godser 1789-1805 samt Register. (2005). [Roskilde]: [Palle Kvist]. (Christianssæde Gods, Lolland: fæsteprotokoller; cd 3). 1 cd-rom. Affotograferet af Palle Kvist; register, udarbejdet af Hanne E. Grytner og John Grytner.

DK5: 63.012. Hertil findes supplerende materiale på Internettet.

Arvefæsteskiøder paa Pederstrup og Schielstofte Godser 1805-1854 samt Register. (2005). [Roskilde]: [Palle Kvist]. (Christianssæde Gods, Lolland: fæsteprotokoller; cd 4). 1 cd-rom. Affotograferet af Palle Kvist; register, udarbejdet af Hanne E. Grytner og John Grytner.

DK5: 63.012. Hertil findes supplerende materiale på Internettet

Bach Nielsen, Anders; Balle, Jesper & Nielsen, Anne Kirstine. (2005). *Fortællingen: Guldborgsundlejren 2005: spejderliv - virkelighedens eventyr.* [Hellerup]: KFUM-Spejderne i Danmark. 1 dvd-rom.

DK5: 37.206.

Dalsgaard, Christian. (2005). *Kom igen til Mandalay.* Ballerup: DBC medier. 10 cd'er. Indlæser Niels Vigild.

Emne: parforhold; kærlighed; Danmark; Lolland; Maribo; 2000-2009. DK5: 86-06; sk. Henrik og Jens, gamle klassekammerater, som har problemer med kærligheden og livet i al almindelighed, tager på en tur til Lolland, hvor de møder mange besynderlige mennesker og kommer ud for mange absurde optrin, inden de igen finder meningen med tilværelsen.

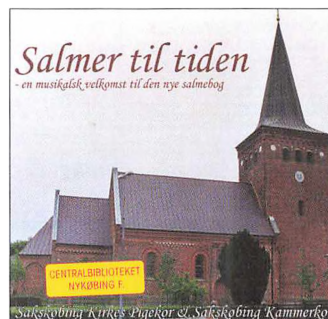
Fede Finn & Funny Boyz (Rosenville, Jørn; Johannesen, Lennart; Langkilde, Robert & Mittelstrass, Henrik). (2005). *Kærligheden brænder.* [S.l.]: Beach. 1 cd.

Dansk underholdning. DK5: 78.794:5. Indspillet i Solrød januar 2004 - august 2005. Af indhold: Rødby's Kaj'ser.

Fæste Protocol for Grevskabet Christianssædes Vester District, 1848-1910 samt Register. (2005). [Roskilde]: [Palle Kvist]. (Christianssæde Gods, Lolland: fæsteprotokoller; cd 2). 1 cd-rom. Affotograferet af Palle Kvist; register, udarbejdet af Hanne

E. Grytner og John Grytner.

DK5: 63.012. Hertil findes supplerende materiale på Internettet.

Hansen, Flemming Chr.; Sakskøbing Kirkes Pigekor & Sakskøbing Kammerkor. (2005). *Salmer til tiden: en musikalsk velkomst til den nye salmebog.* Sakskøbing: Sakskøbing Kirkes Menighedsråd. 1 cd.

Vokalmusik. Antologier. DK5: 78.6521. Indspillet i Sakskøbing Kirke 19. september 2004.

Helle, Helle. (2005). *Rødby-Puttgarden: roman.* Ballerup: DBC medier. 4 cd'er. Indlæser Judith Rothenborg.

Emne: hverdagen; færger; søstre; samfundsskildringer; Danmark; 1980-1989. DK5: 86-06; sk. Skildring af søstrene Jane og Tines liv som ekspeditricer i parfumeriet på Rødby-Puttgarden-færgen engang i 1980'erne. Et jævnt, almindeligt og ufarligt liv, sådan set.

Niels og Robert. (2005). *De gamle nyhavnsmusikanter 2: 38 muntre sange og viser.* [S.l.]: White Puma. 3 cd'er.

Dansk underholdning. DK5: 78.797:6. Af indhold: Nykøbing F. valsen.

Patienterne (Boding, Thor; Kurdahl, Rasmus & Birch, Simon). (2005). *Tvangsindlagt.* Nykøbing Falster, p 2005. 1 cd.

Emne: rock; vokal; 2000-2009; Danmark; Nykøbing Falster. DK5: 78.794:5. Demo-optagelse. På omslaget: Rock mod overklassen. Indhold: Børn i krig; Drankerdrengen; Vagtmagt; Solkvinden; Patienterne; Drømmen du drømmer.

- ¹ Bibliotekernes fællesdatabase DanBib (herunder Nationalbibliografien og Artikelbasen) som er tilgængelig via www.bibliotek.dk, og Dansk LokalBibliografi: Storstrøms Amt som findes via www.lokalit.dk eller direkte på adressen www.nyfac.bibnet.dk/sites/DLB/.

Pestrups Fæste Protocoll 1719, 1719-1768 samt Register: Fæste Protocoll, Pederstrup og Schielst, godser under Grævskaab Christianssæde 1768-1788 + 1807-1819 samt Register. (2005). [Roskilde]: [Palle Kvist]. (Christianssæde Gods, Lolland: fæsteprotokoller; cd 1). 1 cd-rom. Affotograferet af Palle Kvist; register, udarbejdet af Hanne E. Grytner og John Grytner.

DK5: 63.012. Hertil findes supplerende materiale på Internettet.

Årsberetning 2006

Til årsmødet 19. april 2006 på Sakskøbing Vandrehjem

Af Ole A. Munksgaard

Traditionen tro indledte Samfundet det nye år med afholdelse af årsmøde, der i 2006 var henlagt til "Landsbyen" i Våbensted. Aftenen indledtes med et foredrag ved tidligere bestyrelsesmedlem, Poul Martin Hansen, der på baggrund af sit tidligere virke som præst på Fanø og dermed store kendskab til øen hermed introducerede et af elementerne ved årets "større" tur, der i år gik til Vestjylland. Ved hjælp af en bred gennemgang af ikke mindst de kulturhistoriske forhold på Fanø, lykkedes det foredragsholderen at skabe interesse for turen og ikke mindst give eventuelle deltagere en brugbar forhåndsviden om øen.

Efter kaffebordet afholdtes generalforsamlingen under ledelse af tidligere formand Arne Heyn. Formandens beretning og årsregnskabet blev godkendt uden kommentarer fra de deltagende medlemmer.

I sin beretning lagde formanden vægt på en gennemgang af de afviklede ture og arrangementer. Hvad angik årets økonomi kunne formanden og kassereren meddele, at arrangementerne og årbogen var overskudsgivende, at økonomien var bedre end året før, men at bestyrelsen overvejede at reducere antallet af kommende årbøger for dermed at begrænse lagerets omfang. Hvad angik Samfundets hjemmeside kunne det endvidere oplyses, at den påtænkes løbende opdateret med ekstern bistand, da den spiller en stigende rolle som et af Samfundets ansigter udadtil i forhold til ikke blot medlemmerne, men også potentielle medlemmer. Der blev desuden gjort opmærksom på, at hjemmesiden på sigt vil blive udvidet med fotografier af de mindsten, som gennem ti-

den er blevet rejst af Samfundet, og som vi har ansvaret for. Formanden gjorde ligeledes opmærksom på, at der i stigende grad rettes henvendelser til Samfundets bestyrelsesmedlemmer vedrørende spørgsmål af meget bred karakter om områdets historiske forhold; spørgsmål, som forsøges besvaret så godt som muligt, men som dog i visse situationer er så specielle, at de ikke kan besvares. Generalforsamlingen afsluttedes med valg til bestyrelsen, hvor de fire kandidater, der var på valg, genvalgte: Ina Antonsen, Bjarne A. Madsen, Palle Sørensen og Ole A. Munksgaard.

Efter generalforsamlingen blev ordet overdraget til tidligere museumsformidler Ove Nielsen, Maribo, der omtalte den sangbog med lolland-falsterske sange, som han i samarbejde med Samfundet havde på bedding, og som ville udkomme i august-september i 5.000 eksemplarer, finansieret via Fødevarerministeriets landdistriktpulje. En sangbog, der efter udgivelsen er blevet en stor succes, og som ved flere arrangementer i området er blevet uddelt gratis til deltagerne. Det overskydende lager af sangbogen tilfalder Samfundet, som herefter står for salget og distributionen af den.

Afslutningsvis vil jeg gerne pointere, at Samfundet har haft et godt år. Medlemstallet er acceptabelt, økonomien er tilfredsstillende, og vores årbog modtages og omtales på bedste vis af medlemmerne, dagspressen samt andre historiske tidsskrifter. Derfor skal der her rettes en stor tak til de øvrige bestyrelsesmedlemmer for deres store og frivillige indsats for Samfundet.

Sange om Lolland og Falster

Sange om Lolland og Falster? Findes der egentlig ret mange? Ja, det gør der. Når jeg har været ude i foreninger, klubber og ved forskellige sammenkomster, er jeg stødt på dem. Hvor det var muligt fik jeg en kopi med hjem, og efterhånden som samlingen voksede, kunne jeg se, hvilken kulturskat der lå her. Det blev til et indsamlingsarbejde, hvor jeg drog rundt i landsdelen for at finde flere og høre om sangenes oprindelse og deres brug. Samlingen voksede.

Jeg gik også på jagt for at se, hvad der egentlig var udgivet af sange, der fortæller om Lolland og Falster. I anledning af Hjemstavns-året 1999 var et hæfte "Sange om Lolland-Falster og især Nørre Alslev Kommune" udgivet. To mindre sangbøger blev fundet på det Kongelige Bibliotek. Det drejede sig om "Sangbog", udgivet i 1944 af Hjemstavnsforeningen Lolland-Falsters Samfund og "Sange" udgivet af Lolland-Falsters Historiske Samfund uden

udgivelsesår. Bortset fra Nørre Alslev sanghæftet, havde de øvrige sangbøger et bredt udvalg af danske sange samt enkelte, der handlede om vores landsdel. Det var med andre ord et ret jomfrueligt område at bevæge sig ud i.

Syng i vilden sky

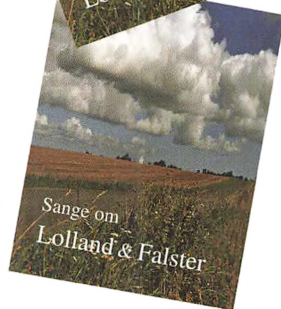
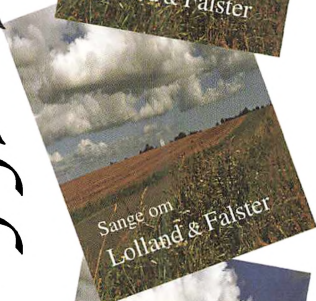
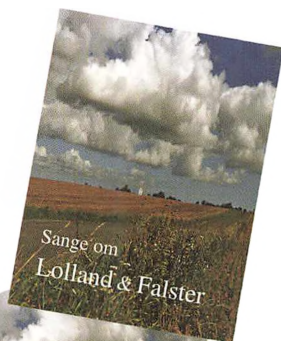
Maribo kommune, min hjemkommune, var positiv over for tanken om at udgive en sangbog, og kommunen støttede økonomisk og administrativt projektet. Vi fik søgt penge i en lynpulje, kulturprojekt "Tilskud til fremme af tilpasningen og udviklingen af landdistrikterne". Og pengene blev bevilliget!

Sangprojektet "Syng i vilden sky" skulle bestå af flere led. Sangbogen måtte fremstilles, den skulle sendes gratis til alle uddannelsesinstitutioner på Lolland og Falster, vi ville afholde flere sangarrangementer, hvor alle deltagerne fik en gratis sangbog og endelig var det vort ønske at iværksætte en indsamlingskampagne og registrering af sange.

Nu skulle det gå hurtigt, bevillingen kom i slutningen af marts 2006 og 15. september samme år måtte det hele være gennemført. Sangbogen lå færdig fra trykkeriet i slutningen af juli og der blev sendt sangbøger ud til de kor, der velvilligt stillede sig til rådighed for at deltage i sangarrangementerne. Lolland-Falsters Historiske Samfund står som udgiver af sangbogen, og den kan bestilles hos H. C. Bentsen, Klørvænget 3, 4970 Rødby, Mail: lok.hist.arkiv@rodby.dk. Nakskov Lokalhistoriske Arkiv sørger for indsamling af sange, en indsamling der vil foregå i lang tid fremover.

Da hele projektet blev kendt, ringede telefonen ofte, "Kender du den?" og der blev sunget sange for mig. Der var interesse for sagen. Ved de velbesøgte sangarrangementerne blev der uddelt over 1000 sangbøger.

Syng i vilden sky

Jeg oplevede, der var en glæde ved at være fælles om at synge om vores landsdel. Sangene fortæller om vores fælles historie, natur og stemninger og de kan forhåbentlig være med til at styrke glæden over vores landsdel. Sangbogen kan fremover bl.a. købes hos boghandlere, turistbureauer og på museer. Det er håbet, at sangbogen kan blive kendt i det øvrige land og bidrage til at øge kendskabet til Lolland og Falster.

*Ove H. Nielsen
oktober 2006*

Lolland-Falsters Historiske Samfund

Oprettet 27. juni 1912

ÆRESMEDLEMMER

Fhv. redaktør Verner Hansen, Maribo
Fhv.skoleinspekt. Arne Heyn, Nykøbing F.

BESTYRELSEN

Formand: Ole A. Munksgaard, Mågevej 8,
Langø, 4900 Nakskov, tlf. 54 94 81 43.
oam@c.dk

Næstformand: Palle Sørensen, Skolevej
1, Frejlev, 4892 Kettinge, tlf. 54 87 36 40.
Skolevej1@mail.tele.dk

Sekretær: Bjarne A. Madsen, Storemose-
vej 109, 4944 Fejøl, tlf. 54 71 31 00
bam@km.dk

Ina Antonsen, Nykøbingvej 65, Nørre
Kirkeby, 4863 Eskilstrup, tlf. 54 43 64 28.
inboge@mail.tele.dk

Hans Christian Bendtsen, Kløvervænget 3,
4970 Rødby, tlf. 54 60 15 14.

Heidi Pfeffer, Peter Freuchensvej 21 Est 1,
4800 Nykøbing F., tlf. 54 82 80 35.
post@lasa.dk

Frank V. Nielsen, Nørre Alslev Langgade
51, 4840 Nørre Alslev, tlf. 54 43 56 92.

Kasserer og suppleant

Elisabeth Schjerning, Lupinvej 64,
4873 Væggerløse, tlf. 54 13 63 53.
erik.schjerning@mail.dk

Suppleant

Kim Hansen, Vestensborg Allé 57,
4800 Nykøbing F., tlf. 54 82 35 33.
kimh@tdcadsl.dk

Revisorer

Henning Bjørn, Degneallé 14,
4990 Sakskøbing.
Bent Munk Hansen, Sønderhøj 20,
4871 Horbelev

Revisorsuppleant

Edel Kristoffersen, Ravnsborgvej 1,
4943 Torrig L
Sonja Linder, Stolt Henriksvej 24,
4873 Væggerløse.

Redaktionsudvalg

Heidi Pfeffer, Ole A. Munksgaard,
Bjarne A. Madsen og Frank V. Nielsen.

Arrangementsudvalg

Ole A. Munksgaard, Palle Sørensen,
Ina Antonsen, Hans Chr. Bentsen, Kim
Hansen og Elisabeth Schjerning.

PR-udvalg

Hans Christian Bentsen, Ina Antonsen
og Heidi Pfeffer.

Tilsyn med mindesten

Frank V. Nielsen Kim Hansen og Palle
Sørensen.

*Repræsentantskabet for Institutionen
Statsminister C. D. F. Reventlows Minde*
Ina Antonsen.

*Bestyrelsen for Lolland-Falsters
Stiftsmuseum*
Ole Munksgaard.

Se også Lolland-Falsters Historiske Samfunds hjemmeside:
www.lollandfalstershistorie.dk

Love for Lolland-Falsters historiske Samfund

§ 1.

Samfundets formål er at vække og fremme den historiske interesse ved at værne om Lolland-Falsters historiske minder og synliggøre landsdelens historie. Samfundets hjemsted er Mariibo.

§ 2.

Formålet søges opnået gennem udgivelse af en årbog og andre historiske publikationer samt, for så vidt de økonomiske midler er til stede, ved afholdelse af offentlige møder med foredrag rundt i landsdelen, udflugter m.v.

Endvidere er det et formål at søge rejst og vedligeholdt mindsten over historiske personer og steder.

Samfundet ønsker et samarbejde med lokalhistoriske arkiver og museer og ønsker om muligt at støtte lokalhistoriske aktiviteter på Lolland-Falster.

§ 3.

Kontingentet fastsættes på generalforsamlingen. Alle medlemmer modtager gratis samfundets årbog mod betaling af forsendelsesomkostninger.

§ 4.

Samfundets bestyrelse består af 7 medlemmer, hvoraf 4 vælges i lige årstal og 3 i ulige årstal. Bestyrelsesmedlemmerne vælges ved simpelt flertal for 2 år ad gangen. Desuden vælges 2 bestyrelsessuppleanter, hvoraf 1 afgår hvert år. Der vælges ligeledes 2 revisorer samt 2 revisorsuppleanter, hvoraf halvdelen afgår skiftevis hvert år.

Bestyrelsen konstituerer sig efter hver generalforsamling med formand, næstformand, kasserer og sekretær, og disse udgør samfundets forretningsudvalg. Bestyrelsen vælger en redaktør af årbogen i eller uden for sin midte. Kassere- ren kan ligeledes vælges i eller uden for bestyrelsens midte.

Bestyrelsen nedsætter udvalg til at arbejde med samfundets aktiviteter, således redaktionen af årbogen, arrangementer, medlemshvervning

med mere. Bestyrelsen kan om nødvendigt vælge interesserede medlemmer til udvalgene.

§ 5.

Generalforsamlingen indkaldes via meddelelse gennem dagspressen eller ved direkte indbydelse, hvilket sker mindst 14 dage før generalforsamlingens afholdelse. Forslag, der ønskes behandlet på generalforsamlingen, skal være for- manden (bestyrelsen) i hænde mindst 1 uge før generalforsamlingen.

Den årlige generalforsamling afholdes i april måned. På denne aflægger bestyrelsen (for- manden) sin beretning om samfundets aktivite- ter i det forløbne regnskabsår, der løber fra 1. april til 31. marts samt kassereren fremlægger det reviderede regnskab. Endvidere afholdes valg af bestyrelsesmedlemmer, bestyrelsessup- pleanter, revisorer og revisorsuppleanter.

På generalforsamlingen fremlægges en orientering om samfundets kommende aktiviteter, som udsendes til medlemmerne.

Ekstraordinær generalforsamling kan indkal- des, når bestyrelsen finder grund til dette. En ekstraordinær generalforsamling skal indkal- des, når mindst 25 medlemmer skriftlig kræver dette, således at den ekstraordinære generalfor- samling afholdes senest 1 måned efter at kravet er rejst.

Alle afgørelser på generalforsamlingen træffes ved simpelt stemmeflertal. Vedtagelse af æn- dringer af lovene og om samfundets opløsning skal dog finde sted på 2 umiddelbart på hinan- den følgende generalforsamlinger. Tidsrummet mellem de 2 generalforsamlinger skal være mindst 14 dage og bekendtgørelse om general- forsamlingerne skal sendes til medlemmerne.

Ved beslutning om samfundets opløsning be- stemmer den siddende generalforsamling, hvad der skal ske med de midler, som samfundet måtte være i besiddelse af.

Lovene således vedtaget på generalforsamlin- gerne den 13. maj og den 2. juni 1986, den 22. april 1993 og senest den 20. april 2004 og den 12. april 2005.

Person- og stednavneregister

- A**
- Albuen, 119
 Allindemagle, 15
 Andersen, Børge, 41ff.
 Andersen, Jørgen, 39, 42
 Andersen, Kaj, 45
 Andersen, Mette Lund, 101
 Andersen, Morten, 124
 Andersen, Peter, 114
 Andersen, postmester, 53
 Andresen, Lis, 120
 Askø, 5ff.
 Asminderød Sogn, 10, 27
 Assendrup Gaard, 11, 18ff.
 Aster, Franzmann, 46
 Aversi Sogn, 11, 18ff., 27
- B**
- Bach Nielsen, Anders, 133
 Balle, Jesper, 133
 Baungard, Bjørn, 124
 Bavelse Sogn, 12, 27
 Bay, Rudolf, 21
 Bendixen, Fl., 122
 Bent, hr., 14
 Bentsen, Hans Christian, 124
 Benzon, E. C., 120, 129
 Bering, Peter, 124
 Berritsgård, 119
 Bertelsen, John, 114
 Beyer Nielsen, Morten, 114
 Bille, kammerherreinde, 53
 Birch, Simon, 133
 Bisgaard, Annemarie, 124
 Bitsch Christensen, Søren, 114
 Blicher, Steen Steensen, 115
 Bligaard, Mette, 114
 Boding, Thor, 133
 Boldsen, Jesper, 86
 Borella, falskmøntner, 117
 Borgø, 81, 86ff.
 Bork Christensen, Steen, 124
 Boye, Sidsel, 124
 Brendstrup, Thorald, 120
 Brix, Carl Otto, 125
 Bruun, Peder Fischer, 16
 Brøndegaard, Jørgen, 125
 Bøgvad, Jens Christian Andreas, 119
- C**
- Carlsen, Villy, 39
 Carlsfeldt, 130
 Carøe, Niels, 102
 Christensen, Charlotte, 125
 Christensen, Henning Steen, 114
 Christensen, Karen, 74
 Christensen, Poul, 42
 Christian d. Niende, 51
 Christiansen, Asta, 125
- Christiansen, Belinda, 115
 Christiansen, Bo, 117
 Christiansen, Jens Erik, 125
 Christiansen, Jørn, 125
 Christiansæde, 114, 133
 Christoffersen, Hans, 103ff.
 Christoffersen, Jens, 106ff.
 Clausen, Elon, 57ff.
 Clausen, Leif, 38, 56
 Cordes, Ivan, 125
 Corfitzen, gartner, 52
 Cornett, Andreas P., 115
 Cranach, Lucas, 125
- D**
- Dahl, Henrik, 129
 Dalsgaard, Christian, 133
 Danefærd, William, 38, 40, 44
 Danmark, 5, 117
 Dannemare, 131
 De Richelieu, Andreas du Plessis, 53
 Dolmer, Jane Løvschall, 117
 Drejer, Carsten, 119
- E**
- Egebjerg, 16
 Egehøj, 127
 Egholm Andersen, Frank, 115
 Ellekilde, Hans, 8ff.
 Enehøje, 128
 Engberg, Niels, 86
 Eriksson, Ingolf, 86
 Espenhayn, Johann Christoph, 118
 Esrom Kloster, 9, 16, 27
- F**
- Fabienke, Tine Nielsen, 120
 Faldt, Randi, 125
 Falster, 7, 13ff., 74, 118, 120ff., 131ff., 135, 137
 Falsters Landboforening, 122
 Falsters Virke, 74ff.
 Faurholdt, 125
 Feddersen, stiftamtmand, 52 ff.
 Fejø, 5ff., 70, 119, 129
 Femern Bælt, 124
 Femø, 5ff., 115
 Fensmark Sogn, 11
 Finsen, borgmester, 52ff.
 Fischer-Nielsen, Werner, 115
 Fredens, Arne, 126
 Frederik d. Ottende, 51ff.
 Frederiksborg amt, 16, 23
 Frederiksen, Ellen, 115
 Frederiksen, Jørgen, 54
 Friis, Bent J., 115
 Fuglsang, 53, 119
 Fyn, 7
 Føtex, 114

G	
Galgekroen,	128
Gammel Skovridergaard,	126
Gedser Feriepark,	113
Gedser Station,	119
Gedser,	56
Gedsermøllen,	122
Gjedsøgaard,	126
Glahn, Hans Christopher,	124
Glostrup,	9
Glumsø Sogn,	12, 27
Godsted,	104
Grib Skov,	9, 18
Groth, Niels Boje,	115ff.
Grüner-Nielsen, Hans,	28, 32
Grytner, Hanne E.,	132ff.
Grytner, John,	132
Grønholt Sogn,	10, 27
Graae, pastor,	53
Guldborg, Fabrikken,	38ff.
Guldborgsund Kommune,	123ff.
Guldborgsund,	59
Guldborgsundlejrén,	115, 133
Gulmann, Steffen,	116
Gundslev,	125
Gunnerup Sogn,	16
Gaabense Færgegaard,	5, 14, 119
Gaabense,	127

H	
Halsted Dyrehave,	74ff.
Hansen, Annelis Morten,	130
Hansen, Carl,	52ff.
Hansen, Erik,	126
Hansen, Flemming Chr.,	133
Hansen, Hans,	116
Hansen, Jørgen F.,	114
Hansen, Margit,	126
Hansen, Musse,	63
Hansen, Osvald,	127
Hansen, Viggo,	38
Hansen, Willy,	57ff.
Haraldsted Sogn,	15
Haraldsted,	10, 15
Haugner, C. C.,	74
Havn, Kristian,	127
Hejrede Vold,	74ff.
Helle, Helle,	116ff., 133
Hellgren Larsen, Anne-Marie,	127
Helsingør,	15
Henrik, hr.,	11
Henriksen, Charly,	60ff.
Henriksen, Jørn,	127
Herlufmagle Sogn,	11, 27
Herlufsholm Birk,	14
Herlufsholm,	15
Hersom, degn,	9
Hesnæs,	119
Heyn, Arne,	51
Hildebrandt, Dieter,	131
Hitler,	56
Hjelmso,	11
Hjelmsogaard,	12
Hjortemarken,	54

Hjort-Hansen, Ib,	127
Hoff-Hansen, rektor,	52
Holbo Herred,	10, 16
Holbæk Amt,	14
Holck, pastor,	52
Holeby, 99ff.,	119
Hyllekrog,	56
Højby Sogn,	7ff., 22
Højer Petersen, Anne,	117, 127
Højmølle Kro,	128

I	
Idestrup,	14
Isholt Bro,	76ff.

J	
Jakobsen, Anja Pernille,	127
Jaquet, Anker,	129
Jensen, Bent,	117
Jensen, Erik,	127
Jensen, Henrik Steen,	113
Jensen, Laurits,	7, 9, 22
Jensen, Paul,	43
Jensen, Peder Conrad,	129
Jensen, Poul,	45
Jeppsen, Hans,	120
Jepsen, herrredsfoged,	52
Johansen, Kirsten,	123
Jydstrup,	15

K	
Kalø Slot,	10ff., 27
Kamp, Mikkell,	128
Kemp, stiftsprovst,	52
Kernwein, A.,	128
Kettinge,	54
Kinze, Carl Chr.,	128
Kippinge Vallfartskirke,	5, 14, 130
Kirke Såby,	14
Kirkerup Sogn,	16
Kleczewski, Poul,	45
Knud, hr.,	18
Knudsen, Lise Gerda,	117
Knuthenborg, grevskabet,	115
Koch, Per,	118
Koefoed, Ingerlise,	118
Kofoedsminde,	131
Kongsted, O. L.,	107
Krag, Anne Hedeager,	128
Kraghave,	115, 125
Krog Clausen, Sten,	114
Kurdahl, Rasmus,	133
Kvist, Palle,	118, 132ff.
Kühn, Frantz,	16
Kærlyt, Niels Ebbe,	128
København,	9, 20, 52
Kølle, C. A.,	120
Kårup Vænge,	74

L	
Ladby,	15
Langelandsbæltet,	56
Larsen, Ing.,	46
Larsen, Jens Erik,	118

Larsen, Jens Verner,	42
Larsen, Tom,	128
Lau, Mikkel,	125
Lauritsen, Leif Plith,	86
Laursen, Kaj,	46
Leifelt, Niklas,	125
Levetzau, Frederik Raben,	51ff.
Lille Næstved,	16
Lilleø,	12, 124
Lolland Kommune,	125
Lolland, 56, 74, 86, 100, 111, 118, 120ff., 131ff., 135ff.	
Lolland-Falster,	5, 8, 74ff., 114, 118, 122ff., 132
Lommelev,	18
Lou Mortensen, Stig,	118
Lublin, falskmøntner,	117
Lundahl, konservator,	62
Lunn, Jannik,	128
Lykke Jensen, Ketty,	118ff., 128
Lyman, Bent,	128ff.

M

Madsen, Bjarne A.,	5
Madsen, Jacob,	129
Madsen, Karen Gregers,	126
Magnusson, Leo,	45
Maj, Karna,	129
Mandrup-Poulsen, Erik,	74
Maribo Birgittinerkloster,	130
Maribo Domkirke,	130
Maribo Kommune,	137
Maribo,	111, 129, 133
Marsk Stig,	129
Masnedøfortet,	126, 128
Melchior, Arne,	129
Meyer, Claus,	124
Meyer, degn,	26
Minor, Dorit,	121
Moesgaard, Jens Christian,	129
Mogensen, Per,	42
Mortensen, Ane Margrethe,	125
Mortensen, Hans Christian,	125
Munksgaard, Ole A.,	135
Müller, Anders K.,	129
Mynster,	14
Münster,	14
Møller Nielsen, Erik,	119
Møller, Per Grau,	119
Møller, postmester,	52
Møller, Susanne,	128
Mørch, Palle,	129

N

Nakskov Fjord,	56, 114, 116, 128ff.
Nakskov Skibsværft,	116, 118
Nakskov Sukkerfabrik,	116, 119
Nakskov,	111, 114ff., 123ff.
Naturpark Maribosøerne,	119
Nielsen, Anne Kirstine,	132
Nielsen, Bue,	115
Nielsen, Harry,	121
Nielsen, Oluf,	23
Nielsen, Ove H.,	137
Nielsen, Per,	116
Nielsen, toldkontrollør,	53

Nielsen, Uffe B.,	119
Nissen, Th.,	108
Nordfalster,	126
Nordjylland,	7
Nordsjælland,	9
Noret,	54
Normann Svendsen, Erik,	129
Nykøbing Falster Kommune,	120, 127
Nykøbing Falster, 38, 51ff., 56, 71ff., 113, 116, 118ff., 127ff., 134	
Nykøbing Sjælland,	10ff.
Nykøbing Slot,	13, 129
Nysted, 51ff.,	119, 128
Næsby Sogn,	12
Næsby,	16, 27
Nørlund Christensen, Asger,	120, 129
Nørre Alslev,	113, 122, 129ff., 136ff.
Nørre Vedby,	129
Nørregaard, Georg,	129

O

Odsherred,	7ff.
Oelsner, Gertrud,	117, 120
Olav II Haraldsson,	131
Olsen, Ib,	45
Olsen, Jacob Kiefer,	86
Olsen, Knud,	120
Olsen, Valdemar,	72ff.
Otosen, Sven B.,	101
Ottoson, Kurt Lindgaard,	130

P

Pajor, Claus,	128, 130
Palles, Anne,	126
Pedersen, Knud,	45
Pedersen, Peder,	119
Pedersen, Poul,	119
Pedersen, Svend Ove,	130
Pederstrup,	120, 132ff.
Petersen, Anne,	120
Petersen, Erik,	117
Petersen, Hans Meyer,	117
Petersen, Poul Ågård,	42
Petersen, Ulla,	121
Petersen, Villads,	46
Pinholt, Naomi,	119
Plathe, Sissel,	130
Poulsen, Karen Løkkegaard,	74
Præstø Amt,	14
Puttgarden, 116ff.,	133

R

Ramløse,	18
Rasmussen, Knud,	45
Ravn-Mortesen, Vibeke,	130
Ravnsborg,	75ff.
Ravnstrup Sogn,	11
Redder, Gitte,	131
Refshale,	86ff.
Refshaleborg,	75ff.
Reventlow, C.,	52
Reventlow, Christian Ditlev,	114
Reventlow, Ludvig,	53
Ringsted Herred,	15

Risled Sogn,	11
Rosenkrantz, baron,	53
Rosenmeier, Edith Marie,	119
Roskilde Amt,	14, 26, 28
Roskilde Domkirke,	16
Rostgaard, Jens,	87
Roussel, Aage,	76
Rubin, Lone Bolther,	131
Rudbjerg Kommune,	128
Rude, Olaf,	117, 127
Rüdiger, Jan,	131
Rødby Fjord,	119, 130
Rødby Skole,	12, 132
Rødby,	111, 116ff., 124, 130, 132ff.
Rødbyhavn,	127
Røgbølle Sø,	75
Rørbæk, Maria,	131
Rågå Sand,	56ff.
Rågå,	56ff.

S	
Sakskøbing,	111, 117
Sandby Sogn,	11
Sandet,	67
Saxenhøj,	114
Saxkjøbing Roklub,	121
Schaltz, Ulla,	99, 131
Schildstøffe,	132ff.
Schmidt, Henrik,	121
Schultz, E. C.,	127
Schultz, tømrermester,	52
Schönheyder, telegrafbestyrer,	52
Sdr. Vedby Skovhuse,	113
Senholt Mølle,	9
Sjælland,	7, 14
Skaftø Rasmussen, Jørgen,	130
Skaftø, Jørgen,	131
Skalø,	70
Skansen,	54
Skelby Sogn,	11, 16
Skifter Andersen, Hans,	123
Skjøjringe,	127
Skovbo Petersen, Claus,	131
Skovbo,	131
Skovsgaard, Steen,	129, 132
Skovsodde,	125
Skælskør,	18
Slotø,	128
Smidt-Jensen, Søren,	116
Smålandshavet,	56, 59
Soderup Sogn,	14
Sommersang,	125
Sortsø,	125
Sorø Amt,	15
Stausholm, Kr.,	122
Stenfeldt, Niels,	5ff.
Stenholt Mølle,	16
Stiesdal, Hans,	79
Stokkemærke Sogn,	114
Storebælt,	7
Storstrømmen,	126
Storstrøms Amt,	115, 119, 123
Strange, Helene,	121
Stubbekøbing Bryggeri,	132

Stubbekøbing,	122
Staal, Benny,	129
Staal, Preben,	39, 42, 47
Ståldybet,	67
Suensen Valinka,	123
Sundby,	132
Sundeved,	7, 9
Svendsen, Knud,	132
Svendsen, Poul,	124
Svensson, Leif,	38ff.
Sydjylland,	56, 127
Sørslev Øster,	127
Søborg,	9ff.
Søgård,	7, 27
Søholt Avlsgård,	74
Søholt,	75ff.
Søllested,	120
Søllinge, Jette Drachmann,	121
Søndersø,	81
Sørbymagle Sogn,	16
Sørensen, biskop,	52
Sørensen,	122
Sørensen, Kaj Henning,	122, 132
Sørensen, Poul,	132
Saaby sogn,	14

T	
Tangmose, Knud Erik,	122
Tersløse-Skellebjerg Sogn,	15
Tesdorf, Edward,	124
Tesdorpf, A.,	52
Tesdorpf, Fr.,	52
Thiesen, Michael,	132
Thomsen, Grethe,	132
Thorndal, Jytte,	122
Thorsen, Sven,	56, 74ff.
Thye, Jørgen,	132
Tiemroth, jernbanelæge,	52
Tikøb Sogn,	7, 10, 18ff., 27ff.
Tingsted Å,	82
Tomra, Hugo,	122
Toreby,	131
Tranberg, Henrik,	125
Trygge Slot,	75ff.
Tybjerg Herred,	11, 19, 23
Tybjerg Sogn,	11, 27
Tybjerggaard,	11, 18
Tyvelse Sogn,	12
Tølløse,	14

U	
Uhrskov, Anders,	9

V	
Valentin, Martinus Binus,	119
Valsøllille,	15
Valsømagle,	15
Vasen,	21
Vejrø,	125
Vester Egede Sogn,	11
Vester Færgchavn,	20
Vester Ulslev,	54
Vesterborg Seminarium,	119
Vesterborg Sø,	81

Vesterborg,	74ff.
Vestlolland,	123
Vig,	16
Virket79ff., 130ff.
Volmer, Henrik,	122
Volsø, maler,	53
Vordingborg,	9, 88
Vrangstrup,	11
Væggerløse Kirke,	131
Væggerløse,	125, 131

W

Werlin, Thomas Thomasen,	119
Westergaard-Andersen, Klaus,	123
Westergaard-Andersen, Lone,	123
Westergaard-Andersen, Per,	123
Wichfeldt, Jørgen,	81
Wilchen-Pedersen, Knud,	132

Æ

Ærø, Thorkild,	123
----------------------	-----

Ø

Ønslev,	14
Østerby,	126

Å

Aaboe Jensen, Flemming,	132
Aagaard, Birthe,	74
Aagaard, Sven,	123
Aakjær, Svend,	6, 21
Ålholm Avlsgård,	53
Ålholm Slot,	75, 83
Aastrup Avlsgaard,	14
Aastrup Hovedgaard,	14
Aastrup Kloster,	27

